VII 371
UNIVERZITETSKA BIBLIOTEKA
"SVETOZAR MARKOVIĆ"
BEOGRAD
Bulevar Revolucije 71

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Godina XX Nova serija Broj 327
BEOGRAD, 11. MAJ 1968.
List izlazi svake druge subote
Cena primerku 50 para (50 dinara)

aktuelnosti

15 DANA

NAŠI FILOZOFI KAO — PLASTIKERI

U PRVOMAJSKOM BROJU »Vjesnika u srijedu« (direktor Božidar Novak, glavni i odgovorni urednik Krešimir Džeba) nalazi se svojevrsni prvomajski pozdrav »našoj filozofiji«, potpisan od Igora Mandića. U njemu možemo pročitati ovakve sudove o našim filozofima:

»Danas filozofi učestvuju u svemu što nas okružuje: oni su toliko angažirani (!) da im ništa ljudsko nije strano — pa makar to ljudsko bilo i prostota.« »Eto, naši ugledni filozofi prepirali su se nedavno na Godišnjoj skupštini Matice hrvatske u Zagrebu, prepirali tako sočno i tako javno da bi i neki finiji kočijaši zacijelo mogli pocrvenjeti.« »Da bude jasno: neke ili sve od tih filozofa mi pojedinačno ili skupno možemo (ali ne moramo) cijeniti kao mislioce, što će reći da ovdje ne želimo (niti možemo) zauzimati se za bilo koju stranu. Ali možemo i moramo reći da su filozofi ocrtali svoje prilično sumnjive moralne i karakterne profile.« »Zar to znači da visoka inteligencija i umnost idu pod ruku sa niskom moralnošću?« »Ali, onda, kako da se objasni mizerna razina raspravljanja koju su očitovali naši mislioci?« »Zar mi baš uvijek, pa čak i kad je riječ i o filozofima, moramo dokazivati da smo — nerazvijeni?«. »A, ovako, naši se filozofi pretvaraju u — plastikere, da ne upotrijebimo neku grublju, ali tačniju riječ.«

»Vjesnikov« prvomajski komentator najprije upozorava na »angažiranost« naših filozofa, a zatim na njihov rječnik od kojega bi »finiji kočijaši pocrvenjeli«, da bi ih zbog toga smjestio među ljude »s niskom moralnošću«, i na koncu utvrdio da se »pretvaraju u plastikere«, što je, ustvari, samo blaži izraz za neku drugu tačniju riječ koju zbog svoje dobre odgojenosti nije mogao napisati. Naime, reći filozofima da su »plastikeri«, to jest pripadnici fašističke organizacije OAS ili fašisti-teroristi, to nije dovoljno grubo! Naročito, ako se ima u vidu da su većina naših filozofa aktivni učesnici NOB-a.

Treba reći da smo u »Vjesnikovoj« štampi i ranije nalazili nizove uvredljivih izraza na račun naših filozofa, pa tako niti ovi najnoviji ne predstavljaju posebno iznenađenje. Izgleda da ranije uvrede, među kojima smo nalazili izraze kao »pseudo-humanisti«, »anti-socijalisti«, »profesionalni antikomunisti«, nisu bile dovoljno jake, pa je trebalo pokazati da čak niti izraz »fašista-terorista« nije dovoljno oštar kad je riječ o filozofima. Odakle taj najnoviji izljev mržnje prema našim filozofima?

»Vjesnikov« komentator piše tri sedmice nakon skupštine Matice hrvatske (a znamo da su zakašnjele »indignacije« redovito naručene indignacije), i on neobično lako uopćava svoje sudove o našim filozofima (dok poimenično spominje samo trojicu), pa ovako brza i laka generalizacija pokazuje da se radi o »prenošenju jednog stava« koji »Vjesniku« nije nimalo stran.

Doista, unutar tih posljednjih triju sedmica dogodile su se neke značajnije stvari u našem kulturnom životu. Došlo je do niza protestnih izjava u vezi sa otpuštanjem poljskih profesora, poznatih marksista. Redakcija »Praxisa« uputila je među prvima jednu »Izjavu« sa protestnim sadržajem raznim novinama i poljskim vlastima. »Vjesnik« je tu izjavu donio sa zakašnjenjem od deset dana, i to tako da ju je prepričao, bojeći se vjerojatno da ne bi direktnim navođenjem njenog sadržaja inficirao svoje čitaoce »praksisovskim idejama«. Uoči 1. maja izašao je i 3. broj časopisa »Praxis« također sa odštampanom »Izjavom« kao i izjavama članova redakcijskog savjeta, beogradskih sveučilišnih nastavnika i javnih radnika, te studenata. Izgleda, nekome se naknadno pričinilo da su te izjave svojevrsna »paklena mašina«, pa da je potrebno upozoriti javnost kako se ti naši filozofi bave sve više podmetanjem takvih »paklenih mašina«, odnosno da se pretvaraju, kao što reče »Vjesnik«, u »plastikere«! Ovakvo upozorenje uz priložene uvrede na račun naših filozofa pred stavlja, po svoj prilici, i dovoljan politički alibi.

Kako da filozofi prime ove najnovije uvrede »Vjesnikove« štampe? One bi ih mogle dosta duboko zaboliti, ako bi počinili pogrešku da izvjesnu monopolističku štampu izjednače sa društvenim javnim mnijenjem. Ili kad bi se radilo o ljudima koji imaju bilo kakvu legitimaciju da sude o značaju njihove društvene djelatnosti. U ovim našim, pomalo specifičnim, uvjetima filozofskog djelovanja bit će korisnije da se oslone na one sudove i ocjene koje o njima donose istinski humanistički i marksistički angažirani filozofi kao što su Erich Fromm, Henri Lefebvre, Georg Lukacs, Ernest Bloch i mnogi drugi koje smo u nekim napisima u »Praxisu« citirali. Upotrijebit ću ovu priliku da navedem još jedno mišljenje o našim filozofima, ovog puta od švicarskog filozofa Arnolda Künzlia:

»Korčulanska ljetna škola kao i osporavani poduhvat filozofa oko »Praxisa« ispunja nas nadom da ćemo jednoga dana mi, Evropejci, naći svoj identitet. Jugoslaviji pripada hvala i priznanje što je omogućila ovakav poduhvat. Znade li ona što ima u svojim filozofima?« (Neues Forum, okt., 1967).

Vrlo vjerojatno da se naši filozofi neće naći pobuđeni da obavijeste A. Künzlia i druge naše prijatelje o tome kako se piše u Jugoslaviji o filozofima. Pogotovu što ove godine dolaze u našu zemlju u većem broju no ikada da bi sa našim filozofima proslavili 150-godišnjicu rođenja Marxa. Evo, dosada su svoje učešće prijavili: E. Bloch (Njemačka), K. Axelos (Francuska), N. Birnbaum (SAD), T. B. Bottomore (Engleska), E. Fromm (Mexico), E. Fink (Njemačka), E. Fischer (Austrija), R. Cohen (SAD), R. Berlinger (Njemačka), O. J. Flechtheim (Njemačka), L. Goldmann (Francuska), J. Habermas (Njemačka), A. Heller (Mađarska), K. Kosik (Čehoslovačka), A. Künzli (Švicarska), H. Marcuse (SAD), S. Mallet (Francuska), H. Parsons (SAD), I. Varga (Mađarska), K. Wolff (SAD), Z. Tordai (Mađarska), A. Zanardo (Italija) i drugi.

Ne znamo da li će se elita suvremene progresivne i marksističke filozofije i sociologije u ovakvom sastavu još negdje u Evropi okupiti, ali je sigurno da je njihov dolazak u Jugoslaviju, na Korčulansku ljetnu školu, dokaz ugleda i utjecaja što su ga jugoslavenski filozofi stekli izvan svoje domovine. Bilo bi poželjno da ga steknu i u svojoj domovini!

Već zbog jednog razloga koji ćemo ukratko ovako formulirati: Nije moguća izgradnja socijalističkog društva bez razvijanja socijalističke svijesti; nemoguće je razvijati socijalističku svijest bez prisutnosti marksističke filozofije.

Rudi Supek

RAZGOVORI O KULTURNOJ POLITICI U SRBIJI

U TOKU SU razgovori o razvoju kulture u Srbiji i o našoj kulturnoj politici. Dosad su održani sastanci na radiju i televiziji Beograd, beogradskom Univerzitetu i u Gradskom komitetu SKS Beograda. Posle dva sastanka, kako nas obaveštavaju dnevni listovi, diskusija u Gradskom komitetu SK Beograda će se nastaviti uz učešće većeg broja javnih i kulturnih radnika. Slični sastanci održani su u Kruševcu, Novom Sadu i Nišu, a predviđaju se diskusije i u drugim mestima u Srbiji. Ono što može da se zaključi iz izveštaja listova jeste da teze koje je trebalo da posluže kao osnova za diskusiju nisu zadovoljile učesnike i da su podvrgnute oštroj kritici.

»Književne novine«, na žalost nisu u mogućnosti da donesu ni izveštaj sa nekog od tih sastanaka, niti da komentarišu same teze i izlaganja učesnika u diskusiji. Nacrt teze nije dostavljen redakciji, niti je redakcija obaveštena o održavanju bilo koga od tih sastanaka. Nijedan član redakcije nije dobio poziv ni kao ličnost ni kao predstavnik lista da prisustvuje nekom od ovih sastanaka.

VUJAKLIJA, ČKALJA I »ĐIDO«

POJAVA »ĐIDE« na Crvenom krstu, u scenskoj obradi i režiji Minje Dedića, predstavlja događaj bez presedana: pred blagajnom Savremenog pozorišta pojavili su se dugi redovi!

Ovaj fenomen nije jednostavno objasniti, pogotovo što smo godinama sami sebe ubeđivali da je došao neumitni kraj balkanskom repertoaru, a posebno komadima sa pevanjem i pucanjem. Skoro zaboravljeni »Đido« Janka Veselinovića i Dragomira Brzaka prvo je vaskrsnuo u provinciji i evo ga sada među publikom koja je dugo pripremana za averziju prema svemu što je sladunjavo, naivno, sentimentalno, strastveno i vezano za prošla, a ipak naša vremena. Da li je ovo interesovanje publike reakcija na pomodnost određenih teatarskih htenja? Potreba za većim zanosom na pozornici? Izraz promena u ukusu i raspoloženju ljubitelja teatarskih iluzija?

Od ovako tankog tkiva niko i ne očekuje izuzetnu predstavu. Bitno je da ona stvara određenu atmosferu na pozornici i oko nje. Dedić je učinio sve što je lično mogao da tu budu prisutni i određeni kontrasti: scenografija Lazara Vujaklije, neobično stilizovan i zatvoren svet jakih boja i formi koji u pozadini opstojava sam za sebe kao jedno sećanje, čežnja ili vizija idile bez želje da se integrira sa glumačkom igrom i predstavi kao istina. U tom stilu slikani su i realizovani kostimi Danke Pavlivoć.

Scenom dominira ličnost Miodraga Petrovića — Čkalje kao Maksima. Identifikacija je gotovo potpuna, tako da na površinu izbija onaj čudesni šarm ovog zabavljača, koji svoje efektne komične numere blago senči željenim karakternim osobinama. Sve je krajnje prirodno, ležerno, a opet na svoj način nestvarno. Razumljivo, jer ovaj Maksim živi samo u Čkalji! Beograd je video mnoge interpretacije popularnog lika, bolje i gore — ali ni jednu koja je toliko subjektivna i glumački lična. U tome je njena vrednost.

Dediću možemo da budemo zahvalni što nas je upoznao i sa jednom mladom, ali izuzetno emocionalnom, suptilnom i prefinjenom glumicom — Svetlanom Bojković koja je Ljubicu dala sveže, nenametljivo i veoma ubedljivo.

Može li sve ovo da bude prihvaćeno kao objašnjenje za redove pred pozorišnom blagajnom? Jer, to je ipak nešto nesvakidašnje i prijatno, bez obzira što je reč o »Đidu«. Prosto da čovek ne poveruje!

P. V.

POVODOM JEDNOG USPEŠNOG DEBIJA

MLADI BEOGRADSKI SLIKAR Stevan Stojanović nedavno je zatvorio svoju prvu samostalnu izložbu crteža i gvaševa u galeriji Kolarčevog univerziteta, koja je u beogradskom likovnom životu već stekla renome zahvaljujući svojim brojnim otkrićima do sada nepoznatih umetničkih vrednosti.

Rođen u Ulcinju, Stojanović na svojim slikama ne može da pobegne od temperamentne vrline podneblja koje pamti još kao dečak. Njegove uzvitlane masline, pretvorene u razigrane grafičke oblike, nose u sebi jednu južnjačku osećajnost, gotovo jedinstvenu u mladom beogradskom slikarstvu. I kod ovog mladog umetnika, kao i kod njegovih vršnjaka (Stojanović je diplomirao na Akademiji likovnih umetnosti u Beogradu 1961. godine) nedostatak uslova za bavljenje monumentalnijim slikarskim zahvatima, odrazilo se u negovanju jedne dosta neuobičajene forme; ulja na hartiji i crteža, pomognutog gvašem i temperom. No, silina Stojanovićevog izraza uspela je da od ove polutehnike učini jedan specifičan izraz, koji se kreće među granicama što omeđavaju lakoću krokija i lazur-

Nastavak na 2. strani

retrospektiva JOVANA BIJELIĆA

O VELIKOJ RETROSPEKTIVNOJ IZLOŽBI JOVANA BIJELIĆA, ORGANIZOVANOJ U MUZEJU SAVREMENE UMETNOSTI, DONOSIMO PRIKAZ NAŠEG REDOVNOG KRITIČARA MIODRAGA KOLARIĆA NA 6. STRANI

15 DANA

Nastavak sa 1. strane

nost akvarela. Poslednjih nekoliko godina svedoci smo uskrsnuća crteža, koji je dugo vremena bio zapostavljan kao likovni rod, zatrpan enformelističkim vatrometima. Stojanović pripada onoj vrsti umetnika, koji bez crteža ne umeju da misle. Zbog toga srž i kičmu njegovih slika, upravo i sačinjava taj crtež, tako precizan, ponekad lirski raspevan, s vremena na vreme drhtav, nežan ili razbarušen.

I ova izložba kao i mnoge druge, na žalost, nemaju izgleda u javnosti onoga odjeka koga zaslužuju. Evo, pojavljuje se jedan mlad, skroman i talentovan slikar — njegovu izložbu posećuju prijatelji i slučajni posetioci bioskopskih predstava u Kolarcu, objavi se nekoliko novinskih vesti, a zatim je on ponovo prepušten sam sebi u dugom vremenu do sledeće izložbe. Izgleda da je krajnje vreme da se nešto menja u našem likovnom životu i da prave vrednosti dobiju potreban publicistički prostor, kako bi se pažnja široke javnosti svratila na njihovo delo. Uloga umetničke kritike, treba da dobije novi, afirmatorski značaj.

Ka.

STUDENTI I POLITIKA

8. MAJA 1968. godine vođen je na Pravnom fakultetu, u okviru »Tribine 5«, razgovor na temu: »STUDENTI I POLITIKA« — sa posebnim osvrtom na studentske pokrete u Poljskoj i Čehoslovačkoj. Izlagač je bio novinar »Borbe« Jug Grizelj, a u razgovoru su učestvovali dr Ljuba Tadić, dr Svetozar Stojanović i dr Stevan Vračar, profesori Univerziteta u Beogradu.

Tema razgovora rezultat je sve češćeg i sve snažnijeg buđenja studentskih pokreta širom sveta. Prateći sve ove događaje i analizirajući ih, dr S. Vračar je pokušao da odgovori na pitanje: Kakva je uloga studentskog pokreta u svetu danas i kakve su njegove mogućnosti. Ako se uzme u obzir lančana reakcija studentskih nemira širom sveta mora da se konstatuje da nije reč o slučajnoj koincidenciji, već da su u pitanju pokreti koji su po svojim uzrocima i ciljevima organski povezani. Koje su zajedničke tačke u ovim studentskim zbivanjima? Studentski događaji u Poljskoj, Zapadnoj Nemačkoj, SAD, Italiji, Francuskoj, su pre svega autentični politički pokreti. U njihovoj osnovi je spontanost, ali nedovoljna programska i ideološka definisanost. Njihov stil delovanja, iznad svega buntarski, sastoji se u reagovanju na društvenu situaciju, na pojedine važne probleme koje data situacija izbacuje na površinu. Iz tog načina delovanja proističe i jedna posebna fizionomija tih pokreta. Oni u sebi nose izvesne elemente romantizma i ekstremizma. (Romantizam, kao svojstvo mladih koji se progresivno angažuju, uvek je igrao veliku i pozitivnu ulogu, o čemu svedoče i najsvetliji trenuci naše novije istorije — dr S. Stojanović; romantizam shvaćen kao svojstvo mladih — »duhovnih proletera« — Jug Grizelj).

Govoreći o rezultatima i perspektivama ovih pokreta dr S. Vračar je istakao da poslednji događaji pokazuju rušenje postojećih struktura kroz akcionu kritiku. Autentičnost i spontanost čini te studentske akcije duboko progresivnim Određene akcije studenata u našoj zemlji, koje bar do sada nisu evidentirane, imale bi isti karakter.

Imajući u vidu političku situaciju u našoj zemlji dr S. Stojanović je izrazio uverenje da je posle Brionskog plenuma trebalo održati vanredni kongres SKJ. Ovako smo došli u položaj da su neke konzervativno-birokratske snage iskoristile tu situaciju i da smo zbog toga došli u jednu »pat« poziciju, u stanje jedne privredne i političke stagnacije. Vrlo je važno da se oslobodimo idilične predstave o našem političkom trenutku. Treba otvoreno priznati potrebu za menjanjem konzervativnih ljudi »odozgo do dole«, a ne samo za menjanjem odnosa, jer »samo ljudi mogu da se odnose«. Evidentno je postojanje velikih razlika između proklamovanih ideala i stvarnog starja. Cela takva društvena situacija odnosi se i na Univerzitet. Samim tim, Univerzitet ovakav kakav je danas odgovara sadašnjem društvu, ali ne odgovara proklamovanim principima.

Nastavljajući misao dr S. Stojanovića o potrebi jačanja studentske aktivnosti dr S. Vračar je primetio da značaj studenata kao političkog faktora u našoj zemlji zavisi od samih studenata. Uočena je njihova pasivnost koja niz godina postoji i koja se pokriva izvesnim »aranžiranim« oblicima političke aktivnosti. Osnov-

Nastavak na 12. strani

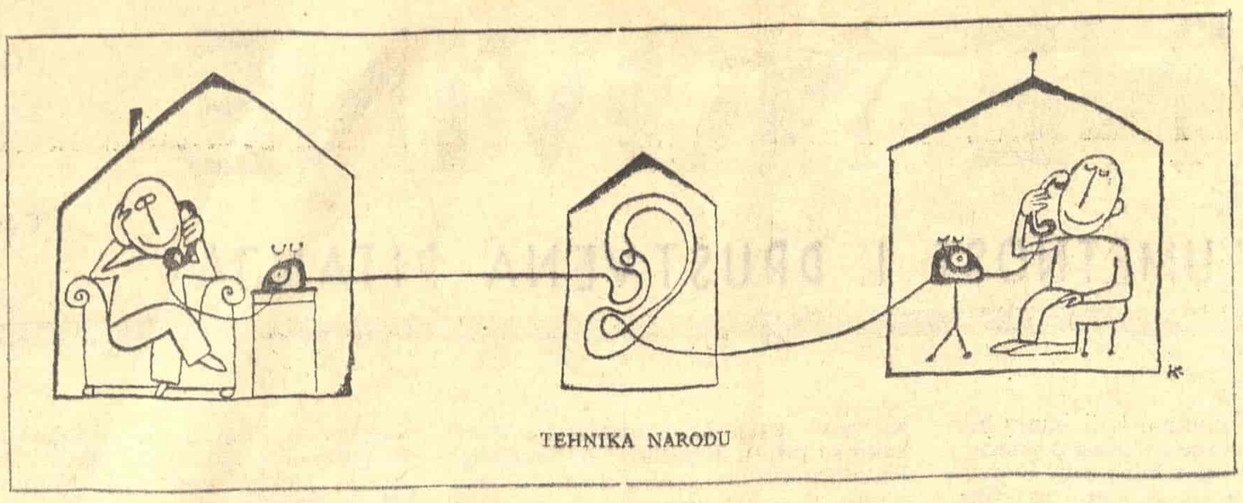

TEHNIKA NARODU

HUMORESKA

Puvalo — kako to zvuči naduveno!

U STVARI, ako uvaženo Puvalo iskreno uvažavamo, morali bismo o njemu sakupiti sve činjenice. Gde se Puvalo rodilo. Kada je ugledalo sveta. Ali ko kaže da mi Puvalo uvažavamo, pogotovo iskreno? Ja ga, eto, najiskrenije ne uvažavam.

Namerno ne utvrđujem gde se i kada Puvalo prvi put oglasilo detinjim plačem da bih ga možda lišio onih podataka bez kojih se, na današnjem stupnju nauke, više u istoriju i ne ulazi. Koga će đavola još i Puvalo da traži po istoriji!

Umesto da navedem gde i kada, mogao bih pitati zašto se Puvalo rodilo. Neću ipak da teram inat. Saopštiću samo kako je bilo Puvalo od dana rođenja.

Puvalo se rodilo upišano.

Upišano iznutra!

Biti upišan, upišan iznutra, to je tužna sudbina, ali ne za Puvalo.

Puvalo se, dakle, rodilo i lepo živelo upišano. Onda su iznenada počeli da ga naduvavaju. Od tog trenutka, bez obzira na njegov matični miris, glavno je da je Puvalo naduveno.

Da bi ostalo naduveno, Puvalo se sad moralo stalno naduvavati. Radili su to ljudi vešti u naduvavanju — visokostručni naduvači.

Naduvaju Puvalo, naduvaju, i ono sve veće, lice mu svakim danom šire, nasmejanije. Osmeh je mio, blagonaklon, okrenut onima koji su silnim naduvačkim radom to zaslužili. Što god ga lepo zapitaju, ono pristane lepo da odgovori.

Duvači: Molimo vas, za sejanje krastavaca treba li upotrebiti seme od bundeve ili od duleka?

Puvalo: Od bundeve nipošto. Ni od duleka. Kad sejete krastavce, bacite slobodno seme od krastavaca i, videćete, ili vam neće nići ništa ili će vam nići krastavci.

Duvači: Molimo vas, recite koliko je točkova najbolje ugrađivati u dvokolice. Da li tri ili četiri?

Puvalo: Za dvokolice dva točka. Tri ili četiri, to bi već bilo rasipanje.

Naduvači su ljudi koji su našli sreću u naduvavanju Puvala. Ono je sad ne samo veliko i široko nego se vinulo i visoko, stremi da daje odgovore na pitanja današnjeg sveta. Naduveno Puvalo puva se nad ljudskim glavama. Na sve ljudske glave izliva se jedna blagodet.

Našao se čovek koji se rukom zaklanjao. Neka se blagodet izliva na druge; ne mora na njegovu glavu.

Čovek koji nije hteo da primi nezasluženu blagodet, prolazeći ispod naduvenog Puvala, držao se i za nos.

— Šta time hoćete da kažete?

— Njišta — odgovorio je čovek.

Čovek je, međutim, očigledno imao neka ekstravagantna shvatanja o mirisima.

— Kakvo je, je li svinjsko? — pitao je mršteći se.

Mrštili su se i naduvači, a i Puvalo, koje je u međuvremenu zaboravilo na svoje svinjsko poreklo.

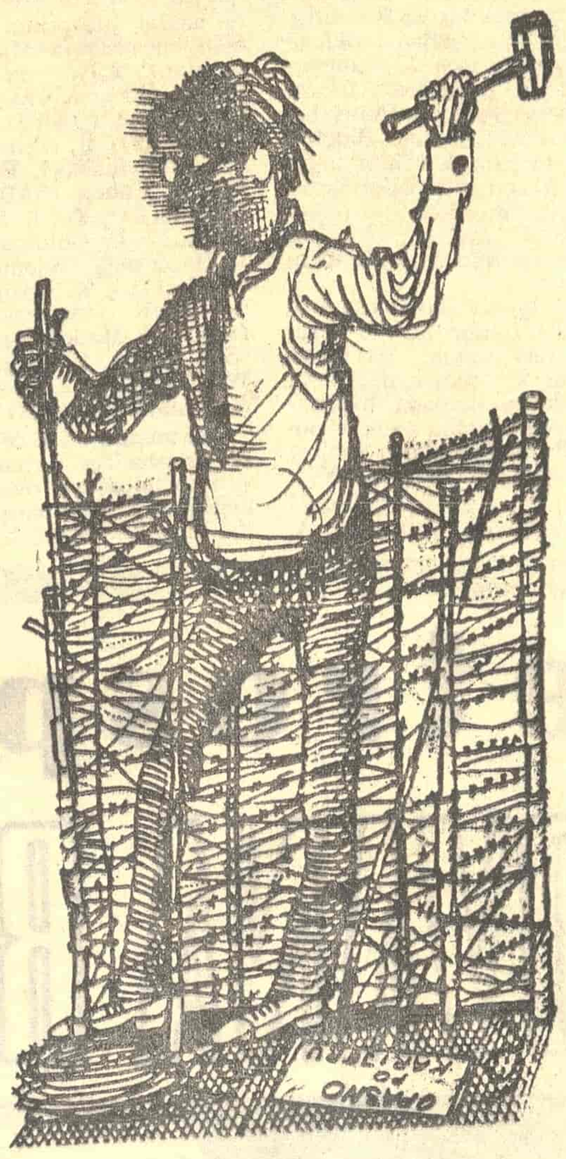

ILUSTROVAO MOMO KAPOR

Da zataškaju iskrslu neprijatnost, još življe su naduvali već naduveno Puvalo.

— Čoveče, vi imate nešto protiv Puvala!

— Nje.

— Onda pustite taj svoj prokleti nos, pa naduvajte Puvalo.

— Nje mogu. Nećeu! — reče čovek. — Nje volim da ga naduvam: radije bih ga malo pecnuo, malo bocnuo...

— Šta kaže? — zapita Puvalo.

— Ništa, ništa... — uzmuvaše se naduvači.

— Pecnuću ga, bocnuću ga... — smejao se čovek.

— Hu, hu... — hukali su naduvači u Puvalo. — Hu, hu... uh...

— Puh! — reče Puvalo, koje od tog trenutka nije bilo naduveno i nije stajalo visoko nego ga je trebalo tražiti negde u prašini.

— Pršte! — izbezumiše se naduvači, pa se ustremiše na čoveka. — A, hoćeš da pecneš, hoćeš da bocneš?! Uhvatili smo te, kriv si!

Dok su jedni naduvači uzimali čoveka na odgovornost, drugi su već dalje odatle bili našli jedno novo puvalo, koje su naduvali s poletom preostalim od naduvavanja bivšeg Puvala.

— Hu, hu... Hu, hu... Uh...

— Puh!

Pršte i to drugo puvalo, iako onaj čovek koji bocka i pecka ne beše blizu.

Jasno, krivi su naduvači. Suviše naduvavaju. Ako hoćemo pošteno, od toga prskaju puvala.

Ljubiša Manojlović

Primljene knjige

Adam Šaf: MARKSIZAM I LJUDSKA JEDINKA, »Nolit«, Beograd 1967; preveo Svetozar Nikolić, predgovor Veljko Korać, strana 316.

Erih Auerbah: MIMEZIS, »Nolit«, Beograd 1968, prevod i pogovor Milan Tabaković, strana 576.

MARULIĆ, Hrvatski književni zbornik, Društvo sv. Cirila i Metoda, Zagreb, 1968, strana 436.

Jozo Mršić: USPRAVNE JADIKOVKE, Zajednica samostalnih pisaca »Tin«, Zagreb 1968, strana 64.

Erih Marija Remark: CRNI OBELISK, Matica srpska, Novi Sad 1968, preveo Boško Petrović, strana 404.

Robert Openhajmer: NAUKA I ZDRAV RAZUM, »PROSVETA«, Beograd 1967, prevela Milica Mihajlović, predgovor Branko Pavlović, strana 134.

Karel Kosik: DIJALEKTIKA KONKRETNOG, »Prosveta«, Beograd 1968, preveo dr Krešimir Georgijević, predgovor dr Mihajlo Marković, strana 256.

Suzana Langer: FILOZOFIJA U NOVOME KLJUČU, »Prosveta«, Beograd 1968, preveo Aleksandar I. Spasić, strana 432.

Karl Jaspers: FILOZOFIJA EGZISTENCIJE, »Prosveta«, Beograd 1968, preveo Miodrag Cekić i UVOD U FILOZOFIJU, preveo Ivan Ivanji, predgovor Miladin Životić, strana 272.

Mihajlo Marković: HUMANIZAM I DIJALEKTIKA, »Prosveta«, Beograd 1968, strana 452.

Vilijam Vajt: ČOVEK ORGANIZACIJE, »Prosveta« Beograd 1968, preveli Slobodan Đorđević i Nikola Mišić, predgovor dr Zaga Pešić Golubović, strana 582.

VINJETE IZRADIO MIRO GLAVURTIĆ

Onako, uzgred

Božidar BOŽOVIĆ

U VREME kada se, verovatno sa dosta razloga, govori o onoj deci i omladini koji se trenutnim žargonom nazivaju »tatinom decom« (a među kojom onaj najviši imovno-društveni sloj predstavljaju mladići i devojke sa luksuznim kolima), imao sam dva susreta koja govore da se ni o ovim, kao ni o drugim pitanjima, ne može tako uprošćeno govoriti.

Prva priča ima predistoriju. Pre tri ili četiri godine, putujući, privatno, kolima, prolazio sam kroz jedno živopisno planinsko mesto u Srbiji. Na izlazu iz mesta, na usputnoj autobuskoj stanici, nekoliko mališana čekalo je, sa školskim torbama u ruci. Zaustavio sam se i pitao ih kuda idu. Rekli su mi ime jednog sela na drumu, desetak kilometara udaljenog. Da li će ih primiti autobus? Nekad hoće, nekad neće, zavisi od toga ima li mesta, a i od ćudi konduktera — ponekad autobus i ne stane. Naravno, potrpao sam ih u kola, koliko ih je stalo, kao glavice kupusa. Usput je proradila njihova dečja radoznalost: pitali su me ko sam i šta radim, kuda putujem i zašto. Ja sam im savesno odgovarao na sva pitanja, a onda razgovor okrenuo na drugu temu. Znao sam da u mestu u koje idu u školu postoji mala ali odlično uređena i vođena biblioteka. Tražio sam da mi pričaju šta čitaju, mimo školske lektire; zatim sam ih pitao da li šta slušaju na radiju i gledaju na televiziji. Odgovori o njihovoj privatnoj lektiri bili su obični, ali ne loši. Odgovori o radiju i televiziji su bili nešto drugačiji. Većina dečaka je slušala, na radiju, u prvom redu narodnu i nešto zabavne muzike, i, naravno, emisije za decu. Televiziju ih je malo imalo prilike da gleda. Svega jedan dečak me je iznenadio nekonvencionalnim odgovorima. Slušao je sve dečje radio-emisije, i umeo da dá ozbiljnu kritiku; slušao je takođe sa interesovanjem neke od umetničkih i zabavno-humorističkih emisija. Pokazivao je sklonost ka pravoj muzici, naravno na njemu moguć način. Kritikovao je radio, na primer, što daje te nekakve Hindemite, a ne daje dovoljno Čajkovskog; sviđala mu se »Aida« i »Karmen«, voleo je da sluša Čangalovića i Ružđaka.

Sa ovim dečakom sam produbio poznanstvo i sreo se još jednom, pa smo se neko vreme i dopisivali. Posle smo prestali, jako se pokazalo da jedan drugoga nismo zaboravili. Pre dve nedelje zadesio sam se, sa nekoliko prijatelja i kolega, u selu iz koga je moj mali prijatelj. Nisam ga video četiri godine i, pokazalo se, postao je jedan smrtno ozbiljni dvanaestogodišnjak sa naočarima, bez ranije neposrednosti i živosti, i veoma svestan odgovornosti Našeg Čoveka za Sudbinu Sveta.

Pokušao sam, pošto sam svoje prijatelje upoznao sa onim što ste upravo, nadam se, uspeli da pročitate, da verno rekonstruišem štimung i suštinu razgovora od pre četiri godine. Naročito sam insistirao na onim pitanjima o slušanju radija, jer mi se čini da je radio, kao medijum, relativno najširi po svemu onome što obuhvata. Da, sluša radio još usrdnije nego pre. Šta najradije? Emisije »Iz slavnih dana NOB«! Moram da priznam da nas je sve ovaj odgovor konsternirao. Ne zato što neko ne misli dobro o ovim emisijama, koje su često zaista izvrsne, neposredne i tople. Iz sasvim drugog razloga: dečak je, mislim da mi taj zaključak niko neće osporiti, lagao. Kasniji razgovor je to i potvrdio, ali i bez njega mislim da je isključeno da jedan dečak od dvanaest godina, makar koliko umesno bio vaspitavan da ceni ono što su NOB i revolucija značili, iz svega onoga što ukupni radio-program nudi, može da izabere baš ovu emisiju. Odgovor je bio samo polovično iskren: njemu se ta emisija zaista sviđa, ona očigledno pali maštu dečaka malo nadraslog svoje godine. Ispostavilo se, u toku razgovora, uostalom, da je malome u ovom trenutku životna želja da dođe na audiciju za pevača narodnih pesama, i da zna sva moguća imena pevača ove muzike, da sa najvećim žarom prati emisije narodne muzike, da ga zanima i bit-muzika.

Zašto je onda dao svoj prvi odgovor? To je najbolje objasnila sama formulacija njegovog objašnjenja, koje ja ovde ne mogu precizno da reprodukujem, ali koje je obuhvatilo sve poznate klišee koje on očigledno uglavnom uopšte i ne shvata (svetli primeri, klasna borba, revolucionarne tradicije i tome slično).

Nije bilo na kraju teško odgonetnuti o čemu je reč. Jednog zaista izuzetno bistrog dečaka dočepao se neki »pedagog« i za ovo kratko vreme napravio od njega malog monstruma — malog navijenog automata. Pitanje je da li ga je naučio da misli »kako treba«, i da li je mali već **brainwashed**, ili je mali, s obzirom na svoju bistrinu, postao svojevrsni **homo duplex**, koji na odgovarajućem mestu i kad to treba govori ono što je shvatio da »treba« govoriti. Pitanje je, takođe, šta je od te dve alternative gore.

Nešto posle ovog, za mene lično vrlo tužnog susreta, na drugom kraju naše zemlje saznao sam za sledeći podatak, za koji mi je jamčeno na način u koji verujem da je sasvim tačan. Jedan se čovek, direktor neke institucije, inače po struci pedagog, nudi da ide, makar volonterski, na položaj prosvetnog inspektora (ne znam kako se ta funkcija tačno zove). Objašnjava to time što smatra da je došlo poslednje vreme jer su u našim školama odlikaši pogrešna deca. Pogrešna? Da, pogrešna, ne ona deca koja dolaze iz »pravih« porodica, ili deca na koju se može uticati, nego deca koja imaju najviše talenta, inteligencije, radne energije i ambicije. Na pitanje: pa kako bi se moglo uopšte postići da odlikaši ne budu najbolji, nego oni tuplji, gluplji i tome slično (na stranu pitanje ko bi danas imao pravo da odlučuje koja deca treba da budu birana za bogomdanu) — došao je odgovor neshvatljiv po svojoj monstruoznosti i cinizmu: znao bih ja to brzo da postignem. Ništa nije lakše nego dekuražirati dete od dvanaest ili petnaest godina, ako se samo dobro postaraš.

Bio sam ovim ošamućen, i doveo to u neku vezu i sa slučajem mog malog prijatelja koji se, očigledno, nije dao dekuražirati nego je legao na rudu — a opet: ne znam šta je bolje ili gore.

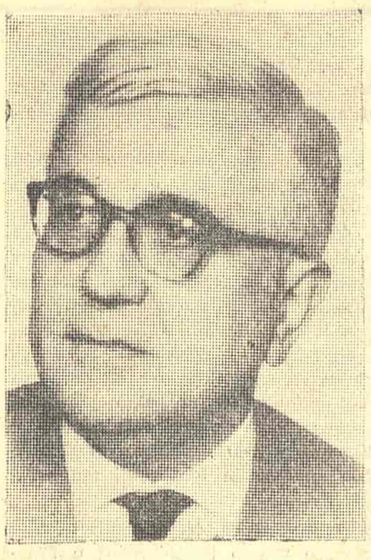

Svetionici u vekovima tame

Đorđe Sp. Radojičić: »KNJIŽEVNA ZBIVANJA I STVARANJA KOD SRBA U SREDNJEM VEKU I U TURSKO DOBA«, Matica srpska, Novi Sad 1967.

ĐORĐE SP. RADOJIČIĆ je dobro poznat našoj javnosti sa svojih kratkih studija iz srednjovekovne prošlosti. Ovo mu nije prva knjiga rasprava iz te oblasti. Međutim, ona je zanimljiva zbog toga što je za nju, od 373 svoja rada, odabrao 55, dosad neobjavljivanih u zbirkama, sa književnoistorijskom sadržinom, u kojima smatra da je težište njegova sadašnjeg naučnog rada. A kako je svoje prve rasprave objavio 1926. godine, ona obeležava i četrdesetogodišnjicu njegova plodnog naučnog rada.

Radojičić spada među naučnike kojima nije jedina svrha da poniru u istorijske izvore i otkrivaju istinu o našoj prošlosti, nego nastoji da rezultate tih istraživanja učini dostupnim široj javnosti. Zato je gotovo svaki svoj rad objavio u po dve redakcije: jednu sa upućivanjem na izvore i literaturu, a drugu bez naučnog aparata, kako bi bila pristupačnija nestručnim čitaocima. Takav popularan karakter imaju i rasprave koje su unesene u ovu knjigu, ali su u sadržaju na kraju knjige dati podrobni bibliografski podaci o tome gde su one objavljene sa ukazivanjem na izvore i literaturu. Ove rasprave su u većini kratke, taman koliko je potrebno da se kakav problem postavi i reši. Takve su minijature i najprijatnije za čitanje, jer se u njima naučni dokazni postupak lakše prati. Ali u knjizi ima i nekoliko opsežnijih radova, na primer studija »O starom srpskom književniku Teodosiju«, u kojoj se daju novi dokazi da je Domentijan biografiju sv. Save napisao pre Teodosija, sa ciljem da sv. Savu proslavi kao sveca, dok je kasnija, Teodosijeva biografija bila namenjena podizanju kulta dinastije i vaspitanju vlasteotskih sinova.

Najzanimljivije su one stranice Radojičićeve knjige kojima se osvetljavaju ranije malo poznati ili potpuno nepoznati tvorci naše srednjovekovne književnosti. Takve su rasprave »O piscu i vremenu sastavljanja pesama u slavu arhiepiskopa Nikodima«, u kojoj se, na osnovu akrostiha (»krajegranesija«) otkriva njen pisac episkop Marko, i »Grigorije iz Gornjaka«, u kojoj se, između više ličnosti istoga imena, identifikuje pisac Grigorije Sinajit. Sa posebnom ljubavlju Radojičić piše o starim pesnicima-muzičarima — Domestiku Stefanu, Jovanu Kukuzelju i arhiđakonu Jovanu, piscu stihova iz XVIII veka, u kome je identifikovao karlovačkog mitropolita Jovana Georgijevića.

Radojičić koristi svaki pogodan podatak iz izvora da bi oživeo atmosferu srednjovekovnog života. Njemu su za to osobito dobro poslužile beleške »grešnoga« Ravula na jednom pergamentnom »Četvorojevanđelju« iz vremena kralja Vukašina, gde je jadikovanje zbog gladi — »prosa ne imamo, a za pšenicu ni govoru«, i nagoveštaj o surovoj vladarskoj samovolji — da je meseca jula kralj uzeo nekom Tabanu ovce, a njega svezao. Iz Radojičićevih rasprava jasno se vidi kako su značajnu ulogu u srednjem veku igrali manastiri i crkvena lica. Vladari i imućni ljudi su podizali crkve i manastire i zaveštavali im imanja, ikone, odežde i bogoslužbene knjige, koje su pisali obični monasi, crkveni velikodostojnici, pa i sami vladari. Manastiri su ktitorima bili utočišta u starosti. Oni su bili ne samo ekonomska, kulturna i književna središta, nego i politička uporišta. Predstavnici pojedinih dinastija podizali su nove manastire ili obnavljali stare i darivali ih, da bi u njima »srpska moć« mogla »vladičastvovati i vladati«. U sukobu oko vlasti pobeđivali su oni na čijoj je strani bila crkva. Oni koji su podizali bogomolje i pisali knjige činili su to najviše zato da bi im se ime sačuvalo u potomstvu. I to nije bilo uzaludno, jer mnoge danas od njih znamo i slavimo jedino po tim njihovim delima, koja su nam često jedini svetionici koji osvetljavaju istorijska i književna zbivanja u tami prohujalih vekova.

Zbog viševekovnog robovanja pod Turcima, koje je ugušilo našu poletno započetu srednjovekovnu književnost i svelo je na dugotrajno tavorenje, ta književnost se, po Radojičiću, proteže na punih devet vekova — od IX do XVIII i na nju se, neposredno nastavlja nova književnost. On zamera Tihomiru Ostojiću i Jovanu Skerliću, što su grofa Đorđa Brankovića, Račane i Gavrila Stefanovića Venclovića uvrstili među pisce nove književnosti, dok su oni pripadali »staroj podunavskoj književnosti«. Do tog kontinuiteta bilo je mnogo stalo i Vuku Karadžiću, koji je dokazivao, i u tome mu je mnogo pomogao Pavle Šafarik, da su Srbi i u srednjem veku pisali srpskoslovenskim jezikom, a ne ruskoslovenskim, koji im je u XVIII veku došao sa knjigama iz Rusije. Da je Vuk bio u pravu pokazuju i Radojičićevi citati iz »Rodoslova sremskih Brankovića s kraja XV veka«. Radojičić staru srpsku književnost prati na celom prostranstvu na kome se ona razvijala, ne samo u Srbiji sa susednim oblastima koje je obuhvatala srednjovekovna srpska država, nego i izvan nje a osobito u svetogorskom manastiru Hilendaru, koji je bio značajan rasadnik te književnosti i u kome se još uvek nalazi relativno najveći broj starih srpskih rukopisa.

Radojičić na više mesta konstatuje usku povezanost naše stare književnosti sa drugim

Nastavak na 4. strani

Živomir Mladenović

Zagonetke trajanja

Srečko Kosovel: »INTEGRALI«, Cankarjeva založba, Ljubljana 1967.

KAD JE SREČKO KOSOVEL umro imao je samo dvadeset i dve godine i jedan neznatan broj objavljenih pesama. Neposredno pred smrt predao je u štampu prvu knjigu svojih pesama »Zlati čoln« i sa velikim nestrpljenjem čekao je njen izlazak, intimno se duboko oduševljavao, od nje je očekivao mnogo. Međutim, njen izlazak nije dočekao; njega je pokosila smrt a njegovu knjigu, kojoj se toliko radovao i koju je iz srca iscedio, pokosila je surova stvarnost slovenačkog društva neposredno posle prvog svetskog rata. Smrt je u Kosovelu neočekivano i surovo u najvećem stvaralačkom naponu prekinula jedan blistavi pesnički glas kakvih je do njega bilo vrlo malo, na prste se mogu nabrojati. Kako je Kosovel bio vrlo mlad i kako su to bile nemirne posleratne godine, to i nije bila dovoljno obraćena pažnja na njegovu izuzetnu darovitost, a on lično nije imao vremena da je dokaže, više je goreo i sagorevao u samoći, predavao se stvaralačkim nemirima i učio a manje je bio otvoren prema vremenu, mislim bio je zaokupljen traženjem novih mogućnosti da se izrazi pa da tek onda kad nađe izraz izađe iz sveta svoje samoće u svet vremena i društva i da oseti ono najprijatnije stvaralačko zadovoljstvo da je njegova poezija postala otkrovenje i da je postala izraz neprolaznih vrednosti života. Međutim, bila je prisutna još jedna okolnost, izvan Kosovela i njegovih preokupacija: mislilo se da je mlad, da je tek naznačio izvesne kvalitete i to sasvim nove i neobične, zato mu se prilazilo s velikom rezervom, a možda i sa sumnjama; mnogima se učinilo da on vrši depoetizaciju poezije, da joj daje obeležje matematičke strogosti, da razbija klasičnu harmoniju stiha, da uvodi jedan novi, za to vreme poeziji sasvim stran ritam, stran do te mere da se nešto slično nije moglo naći ni videti u tadašnjoj evropskoj poeziji. S obzirom da je Kosovel nagoveštavao sasvim novu poetiku i da je nagoveštavao čitavu revoluciju u poeziji (»reči moraju imati trnje koje će zgrabiti čoveka za srce«) niko nije mogao da dokuči tajnu snagu novoga u veoma složenom poetskom govoru ovoga pesnika; prema tome nikome nije niti moglo da padne na pamet da Slovenija u Kosovelu dobija svog evropskog pesnika. Trebalo je da prođe punih četrdeset godina pa da se to shvati i da ovaj pesnik dobije svoje pravo mesto a da njegova poezija u svom punom sjaju izađe u svet i počne da deluje asocijativnošću svojih misli i svojom izrazitom novom i veoma produhovljenom strukturom. Imam utisak da će knjiga »Integrali« zbog svog silovitog prodora u novo i zbog toga što je novo ostvarila kad novih glasova u slovenačkoj poeziji nije bilo. Kosovel je napravio džinovski korak, daleko je iskoračio ispred svoga vremena i zato mnoge već istorijski fiksirane vrednosti svojim avangardizmom padaju na kolena pred Kosovelovom vizijom i strukturom kojom je ta vizija rečena. To je činjenica koja ne podleže dilemama, jer da je književna javnost, posebno oni koji su izbliza poznavali Kosovela a naročito akademik dr Anton Ocvirk koji je bio i njegov prijatelj, prihvatila Kosovelovu strukturalističku poeziju, tokovi slovenačke poezije sasvim bi sigurno krenuli daleko kreativnijim putem i ona bi danas imala daleko bogatiju istoriju i vinula bi se u sami vrh evropske poezije. Ocenjujući danas Kosovelovo pesničko delo slovenački književni kritičari i istoričari s rezignacijom konstatuju tu činjenicu, ali je to kasno. Međutim, nešto ipak nije kasno: Kosovelov dolazak je uvek aktuelan, uvek je aktuelno saznanje da je ovaj pesnik po svemu bio evropski duh, da su njegovo lirsko društvo Rembo, Bodler, Lotreamon, Verlen, Apoliner, Verharen i dr. Nije kasno niti saznanje, iako ono nosi u sebi izvesnu tragiku, da je u jednom krhkom dečaku živeo pesnički genije, koji je evropski mislio i osećao a bio je Slovenac, što je do tih visina sam iz sebe izrastao i što je poezija njegove mladosti bila izraz najdublje dramatike epohe u kojoj je živeo.

Kosovel je bio pesnik širokih vidika i velike radoznalosti — bio je tragač; on je strastveno izučavao umetnost i filozofiju, upijao je u sebe sve što je novo, imao je jaku kritičku samosvest, poznavao je gotovo sve novije umetničke pravce i njihove predstavnike, umeo je da se oduševi smelošću novatora i da naučenom novom dâ lični pečat. Proučavao je impresionizam i simbolizam, unanimizam, likovnu poeziju, futurizam, ekspresionizam, akmeizam, egofuturizam, kubofuturizam, retroroman i roman toka svesti, dadaizam i imažinizam, konstruktivizam, nadrealizam — dakle, sve nove tokove a imao je samo dvadeset i dve godine kad je umro.

Pored velike erudicije Kosovel je bio pre svega pesnik jake imaginacije, smelih misli, oštre prodornosti, bio je pesnik velike koncentracije, umeo je da odgoneta tajne, da ponire u slutnje i da ih čini realnim. Zato imamo utisak, ništa za njega nije tajna, svet i njegove protivurečnosti prozreo je do dna, otkrio je svu ogavnost života i počeo je da druguje sa smrću, da je misteriozno doziva i budi u sebi, da se stravično saživljava s njom. Koliko je više to-

Nastavak na 10. strani

Milivoje Marković

Monografija o Radićevoj smrti

Zvonimir Kulundžić: »ATENTAT NA STJEPANA RADIĆA«, »Stvarnost«, Zagreb 1967.

SIGURNO JE da nijedan događaj iz političkog života stare Jugoslavije nije toliko komentarisan, prepričavan i različito tumačen kao što je to atentat na Stjepana Radića i njegove saradnike, izvršen u beogradskoj Narodnoj skupštini 20. juna 1928. godine. Po jednima, atentat na Radića predstavljao je početak kraja stare Jugoslavije. Drugi su u njemu videli samo podatak iz skandalozne parlamentarne hronike stare Jugoslavije. Za treće on je bio organizovana zavera dvorskih krugova protivu vođe najveće hrvatske političke stranke; za četvrte samo jedan čin u obračunu između hrvatske i srpske buržoazije. Naravno, postojala su i tumačenja koja su išla za tim da sa dvorskih krugova skinu odgovornost za te događaje, da Račićev atentat okvalifikuju kao ispad jednog histerika, da optuže poslanike seljačko-demokratske koalicije za stvaranje jedne nezdrave atmosfere u kojoj je pala krv, u to vreme, najpopularnijeg hrvatskog političara.

Zvonimir Kulundžić se već duže vremena bavi istorijom hrvatske seljačke stranke i ličnošću njenog vođe i osnivača Stjepana Radića. Tako je, bar, sam Kulundžić, izjavio u jednom intervjuu povodom ove knjige. Njegova knjiga »Atentat na Stjepana Radića« predstavlja, dakle, rezultat dugogodišnjih brižljivih ispitivanja. Prikupljajući građu o atentatu od 20. juna 1928. Kulundžić je konsultovao sve pristupačne izvore i nastojao da čuje mišljenja što većeg broja neposrednih učesnika u događajima. Dobija se utisak da nije postojao čovek koji se nije mogao konsultovati a da ga Kulundžić nije konsultovao. Sve te iskaze Kulundžić je primao sa nesumnjivim kriticizmom i došao do rezultata koji mnogo štošta objašnjavaju, otkrio mnogo nepoznatih pojedinosti, ukazao na neke nedovoljno poznate ili zapažene činjenice i, razume se, ispravio, usput, čitav niz nehotičnih zabluda ili svesnih falsifikata koji su se oko Radića i njegove ličnosti, i, naročito, oko njegovog tragičnog kraja pleli u toku ove četiri duge decenije.

Koji su rezultati Kulundžićevih ispitivanja?

Atentat od 20. juna 1928. nije se dogodio slučajno. Taj događaj se ne može posmatrati izolovano od čitavog niza događaja koji su mu prethodili. Na izvestan način krvavi događaji koji su se zbili u Narodnoj skupštini su samo logična posledica razvoja sukoba između određenih dvorskih i političkih krugova i seljačko-demokratske koalicije. Puniša Račić je samo običan egzekutor i sprovodilac u delo odluke koja je doneta na drugom mestu i za koju se čekalo samo na povoljan trenutak da bude ostvarena. Konci zavere vode u jedan deo radikalskog kluba i u najbližu okolinu predsednika vlade Velje Vukićevića i predsednika Narodne skupštine Ninka Perića. Ni izvesni članovi drugog kluba vladine većine, demokratskog, nisu bili daleko od zavere. A konci zavere spleli su se u najbližoj okolini kralja Aleksandra i u njoj su se na ovaj ili onaj način angažovale sve one ličnosti koje će 6. januara 1929. godine deliti Aleksandrovo mišljenje da je došao čas »kada između kralja i naroda ne treba da bude nikakvih posrednika«.

U Narodnoj skupštini radikalski i demokratski poslanici obećavali su već nekoliko nedelja pre atentata da će pasti krv. Narodni poslanik Toma Popović tvrdio je da će pasti glava Stjepana Radića. Jedan deo žute štampe, koju je finansirao predsednik vlade Vukićević, vodio je u tom pravcu otvorenu agitaciju a da nijedan broj nijednog od tih listova nije bio zabranjen. Pisanje »Jedinstva« i njegovog urednika Vladimira Ristovića predstavlja samo najekstremniji izraz antiradićevske histerije koja se sistematski stvarala u dane pred atentat. Milan Gavrilović je, na primer, preko, »Politike«, koja je važila za nezavistan organ javnog mišljenja i zbog toga se njeno pisanje primalo sa nepomućenim poverenjem, vodio sličnu akciju za koju se govorilo da je inspirisana direktno iz dvorskih krugova.

Koji su bili ciljevi zavere? Najpre, i vrlo jednostavno, trebalo je da se iz jugoslovenskog javnog i političkog života uklone izvesne političke ličnosti koje kralju Aleksandru nisu bile po ukusu. Istovremeno trebalo je iskoristiti atentat u Narodnoj skupštini da se dokaže da Jugoslavija nije zrela za parlamentarizam i da se sa poluličnog režima pređe na diktaturu. Događaji koji su usledili posle atentata, neredi gotovo u celoj Hrvatskoj, prevaga frankovačke struje u HSS, bojkot Beograda od strane svih hrvatskih kulturnih, političkih, privrednih, sportskih i ostalih organizacija mogli su da se očekuju i oni su atentatom bili direktno isprovocirani. Trebalo je u javnosti stvoriti utisak da je ozbiljno dovedeno u pitanje državno i narodno jedinstvo i da je intervencija kralja jedini izlaz iz bezizlazne situacije. Posle atentata na Radića u tu svrhu lansirana je i vest da Radić očekuje spas od kralja i od generalske vlade.

Da li su organizatori atentata svesno birali svoje žrtve ili su neki ljudi prilikom atentata sasvim slučajno stradali? Sigurno je da je Račić imao nameru da pored Stjepana Radića ubije i njegovog sinovca Pavla i narodnog poslanika Basaričeka, baš kao najumerenijeg radićevca. Može da se pretpostavi da je Račić sa Pernarom imao lične račune i da se Pernar, bez obzira na svoj radikalizam koji je ispoljavao u skupštinskim debatama, nije nalazio na spisku onih koje je trebalo likvidirati. Najverovatnije je da je Ivan Granđa ranjen slučajno, kao što je prilično neverovatno da se na spisku onih koje je trebalo likvidirati nije nalazio Svetozar Pribićević. Prema nekim glasovima, koji su se čuli pre atentata, izgleda da je bilo planirano i njegovo ubistvo. Da li se iz nekih razloga od toga odustalo ili Račić nije stigao da ga ubije, ostaje još da se ispita. U različitim varijantama pominjali su se još neki prvaci seljačko-demokratske koalicije koji su sasvim slučajno, sticajem srećnih okolnosti, bili pošteđeni.

Kulundžićeva knjiga dala je, dakle, odgovor na mnoga pitanja i otvorila, što je razumljivo, niz drugih isto tako zanimljivih problema o kojima tek treba da se kaže konačna reč. Ona je jedna od retkih dobrih monografija koje imamo o političkom životu stare Jugoslavije. Neke Kulundžićeve ocene mogu da pretenduju čak na to da budu i definitivne ocene i ljudi i događaja. Knjiga je pisana sa očiglednim simpatijama za Stjepana Radića, ali te simpatije Kulundžića nisu sputavale da sačuva potrebnu objektivnost, kada je reč o samom atentatu. Ali, isto tako knjizi se može staviti izvestan broj primedaba koje su posledica nedovoljnog poznavanja srbijanskih političkih prilika. Tako ličnost Ljubomira Jovanovića, jednog od glavnih režisera solunskog procesa, u Kulundžićevoj interpretaciji deluje dosta idealizovano i ta se idealizacija ne može prihvatiti kao prava ocena ovog političara. Kada se posmatraju previranja u radikalnoj stranci u prvoj deceniji posle prvog svetskog rata, onda se stalno moraju imati na umu i neki čisto subjektivni elementi, različite taktičke varijante i nadmudrivanja među radikalskim prvacima u borbi za vlast. U pristupu Radiću, njegovoj politici i politici cele hrvatske seljačke stranke, Kulundžić nije ulazio u dublju kritičku analizu. Treba samo uporediti članak Augusta Cesareca posle Radićeve kapitulacije pred Pašićem i njegovu analizu Hrvatske seljačke stranke sa onim šta kaže Kulundžić pa uočiti izvesne razlike. Svojim mučeništvom Radić je iskupio svoje pogreške, ali njegove pogreške kritičan istoričar mora da konstatuje. Radićevo odsustvo iz Ustavotvorne skupštine omogućilo je donošenje Vidovdanskog ustava, koji je kasnije bio izvor mnogih zala. Radićevo učešće u vladi sa radikalima objektivno je pomoglo radikalskoj samovladi. Sam Radić bio je čist od bilo kakve nacionalističke isključivosti, ali se ta nacionalistička isključivost kod Mačeka, Pernara, Sekule Drljevića i još nekih radićevaca itekako osećala. Naravno, sve ovo zaslužuje naknadna ispitivanja i Kulundžić nije mogao u jednoj knjizi da kaže sve ono što je imao.

Nezavisno od ovih primedbi Kulundžićeva knjiga predstavlja jedno od retkih i retko uspelih dela o političkom životu između dva rata i o međustranačkim odnosima u prvoj deceniji stare Jugoslavije.

Predrag Protić

Svetionici ...

Nastavak sa 3. strane

granama umetnosti, osobito sa slikarstvom. Iako nikad ne pada u iskušenje da se oslanja na podatke iz narodnih pesama, kako su to činili romantičarski istoričari, on poklanja izuzetnu pažnju vezama između stare i narodne književnosti, bilo da pojedine istorijske ličnosti nalazi u narodnim pesmama ili da u starim rukopisima, najčešće letopisima i zapisima, otkriva tragove legendi iz narodnih pesama. U više rasprava konstatuje nicanje motiva pesama iz kultova pojedinim vladarima. On smatra da se početak kosovske legende počeo stvarati u staroj, a ne u narodnoj književnosti, i da je njen koren u kultu knezu Lazaru, koji je nastao odmah posle kosovske bitke, o prenosu kneževih moštiju iz Gračanice u Ravanicu 1390. godine.

Znatnu pažnju posvetio je Radojičić bogomilima. On ukazuje na osobenost bosanske crkve, koja je bila bez crkvenih građevina, komplikovanih bogoslušenja i svetačkih kultova, i čije su se crkvene knjige svodile na »Novi zavet« i »Psaltir«, zbog čega je sačuvano malo bosanskih rukopisa, svega oko dvadeset, i to sve ćiriličkih. On je pronašao nove dokaze o prodiranju bogomilskog pokreta sa južnoslovenskog Istoka na Zapad. Nemanja je taj pokret, zato što je imao antifeudalni karakter, surovo iskorenio u Srbiji, dok njegov savremenik Kulin to u Bosni nije mogao ili možda nije hteo.

Na više mesta, u tonu vapaja starih letopisaca, Radojičić konstatuje žalosnu sudbinu starih srpskih rukopisa. Bilo je bezbroj prilika u kojima su, sa drugim našim dragocenostima iz prošlosti, propadale i rukopisne knjige i povelje. Nestala je arhiva srpske crkve, koja je u XIII veku prenesena iz Žiče u Pećki manastir. Veliki broj studeničkih rukopisa spaljen je za vreme ugušivanja prvog srpskog ustanka 1813. godine. U svetogorskim manastirima čiji su ktitori bili srpski vladari rukopisne knjige i povelje uništavane su, stoga što su mogle da posluže kao dokaz na pravo na neki manastir ili kakvo drugo imanje. Poznato je da su slovenski rukopisi paljeni u svetogorskim manastirima Simopetru i Filoteju; u Vatopedu su njima kaluđeri pekli hleb, a u Ksenofontu su ih bacali u more. Propali su mnogi i od onih rukopisa koji su tobože bili uzeti na sigurnije čuvanje. Za vreme prvog svetskog rata iz Narodne biblioteke u Beogradu nestalo je 46 rukopisa. Ali najveća tragedija dogodila se aprila 1941. godine, kada je vatra izazvana zapaljivim bombama nemačkih bombardera progutala, zajedno sa drugim knjigama, preko 800 dragocenih rukopisa, sve ono što je vekovima čuvano po mnogim crkvama i manastirima i što je decenijama s ljubavlju prikupljano i skupim novcem otkupljivano.

Radojičić je danas jedan od najboljih poznavalaca naše stare književnosti. On je imao mogućnost da se upozna sa mnogim riznicama u kojima su čuvani i u kojima se danas nalaze njena rukopisna dela. Pregledao je i dobrim delom proučio nekadanji rukopisni fond Narodne biblioteke u Beogradu, a pored toga i rukopise u drugim mestima u našoj zemlji i na strani. Godine 1949. proučavao je rukopise Cetinjskog manastira, 1951 — Manastira Dečana, 1957 — Biblioteke »Kirilo i Metodije« u Sofiji, 1958 — Vatikanske biblioteke, 1965 — Nacionalne biblioteke u Parizu. U manastiru Hilendaru, gde se nalazi preko 700 starih srpskih rukopisa, boravio je radi njihova proučavanja i snimanja u dva maha — novembra i decembra 1952. i septembra i oktobra 1953. godine. Na jednom mestu Radojičić žali što su stari srpski rukopisi razasuti po celome svetu i što još nisu svi ni pregledani, a kamoli proučeni. A niko kod nas nije od njega pozvaniji i upućeniji da to proučavanje nastavi. S tim poslom bi trebalo požuriti osobito u Hilendaru i drugim svetogorskim manastirima.

Izuzetnu kritičnost, tu veoma potrebnu osobinu za ispitivanje naše prošlosti, čiju su pravu sliku iskrivile mnoge legende, Radojičić je imao priliku da pokaže naročito u slučajevima kad je pisao o recenzijama čija je nacionalnost u nauci još sporna. Njegov najmiliji naučni uzor je Ilarion Ruvarac, »slavni kritički istoričar naš«. S druge strane, on ne propušta ni jednu priliku a da ne napadne romantične istoričare kakvi su bili Miloš S. Milojević i Panta Srećković. Radojičić je metodičan, solidan i pouzdano obavešten naučnik, koji problem čijem rešavanju prilazi prati do najsitnijih pojedinosti, vodeći računa o svemu onome što je o njemu pisano i o svima izvorima, od kojih je veliki broj sam otkrio. Zato je bio u stanju da ispravi mnoge greške svojih prethodnika, često i veoma uvažavanih naučnika, i da zapazi ono što oni nisu videli.

Radojičić piše lakim i jasnim stilom, čak i onda kad se upušta u usko stručno raspravljanje. On stalno ima u vidu čitaoca, i nastoji da ga, kad god mu se za to pruži prilika, razgali kakvom zanimljivom anegdotom ili retkom zanimljivošću. Na veoma živ, gotovo pripovedački način, izložio je istoriju postanka, nestanka i ponovnog pronalaženja »Miroslavljeva jevanđelja«, najstarije sačuvane rukopisne srpske knjige. Posebnu čar predstavljaju odeljci u kojima saopštava pojedinosti sa svojih istraživačkih poduhvata i daje uspele portrete ličnosti s kojima se u tim prilikama sretao.

Rasprave koje je ranije objavljivao na raznim mestima Radojičić je u ovoj knjizi dao zajedno, hronološki sređene, prema ličnostima i događajima na koje se odnose, preradivši ih i mestimično dopunivši. Kako je ranije u svakoj raspravi morao da odredi okvir za njen problem, to se u ovako komponovanoj knjizi zapaža mestimično ponavljanje. Međutim, ono se nije moglo izbeći bez većih prerada, kojima bi se u mnogome poremetila celovitost pojedinih rasprava i prešlo u novo delo — sistematski pregled stare srpske književnosti, koji nam je Radojičić u ovoj knjizi nagovestio i koji s nestrpljenjem i željno očekujemo.

Živomir Mladenović

IZLOG KNJIGA

Špiro Kulišić

Neobični običaji raznih naroda svijeta

»Vuk Karadžić, Beograd 1968.

KNJIGA »NEOBIČNI OBIČAJI« predstavlja pokušaj našeg poznatog etnologa Špira Kulišića da široj čitalačkoj publici prezentira čudne i zanimljive običaje raznih primitivnih naroda i plemena, i da, istovremeno, objašnjavajući razloge njihovog postojanja, otkrije poreklo nekih obreda koji se i danas mogu naći u našem folkloru. Zanimljivo saznanje da mnogobrojni svečani činovi koji se danas vrše u toku hrišćanskih praznika u nas, predstavljaju tragove paganskih obreda, naglašava činjenicu da u svesti jednog naroda smenjivanje različitih religija i verovanja često ne znači potpuni prekid sa prevaziđenim dogmama, već pre njihovu kontinualnu modifikaciju.

Radi popularnosti i pristupačnosti ove knjige, Kulišić nije bio u mogućnosti da se naročito udubljuje u pojedine običaje, da ih detaljno analizira i podrobno objašnjava, ali je u svakom slučaju uspeo da istakne ono najinteresantnije i najznačajnije, da ukaže na osnovne uzroke i sve poveže u jedinstvenu celinu. Govoreći o odnosu ljudi prema biljkama i životinjama, o društvenim odnosima u primitivnim zajednicama, stavljajući poseban naglasak na mistiku seksualnog života koji je u društvenim organizmima nižih stepena evolucije bio regulisan pravilima religije koja su mogla biti samo baza za kasnije stvaranje određenog morala, Kulišić ukazuje na velike sličnosti u običajima između naroda raznih rasa i najrazličitijih geografskih područja. Tako, na primer, običaj da se za jednu noć gostu ponudi neko od ženskih članova domaćinove porodice postojao je kako kod Eskima, tako i u Tibetu, Indoneziji, kod domorodaca Australije, a većina naučnika smatra da ga je bilo i kod nekih naših naroda. Božićna pečenica vodi koren iz žrtvovanja totemske životinje i predstavnika žitnog demona, a slične žrtve bile su poznate u Kini, Zapadnoj Aziji, na severu Evrope pa i u antičkoj Grčkoj. Rasprostranjenost i drugih sličnih običaja po celom svetu ukazuje na to da su različiti narodi na istom stupnju razvoja proučavali slične pojave i često dolazili do istovetnih zaključaka. Ova činjenica jasno pobija one sociološke teorije koje vrše klasifikaciju pojedinih naroda i društava po rasnoj pripadnosti uzimajući kao osnov određene prirodne dispozicije. Ako se užašavamo nad izvesnim surovim obredima na koje danas možemo naići kod nekih primitivnih plemena, ne smemo zaboraviti da su pre petnaest ili dvadeset vekova, što za istoriju čovečanstva predstavlja vrlo kratak period, i narodi koji su danas na najvišem stepenu civilizacije postupali na sličan način, trudeći se da proniknu u tajne koje su ih okružavale.

Vlastimir PETKOVIĆ

Andre Žid

Granice umetnosti

»Kultura«, Beograd 1967; prevela Lela Matić

JEDAN OD NAJVEĆIH BORACA protiv tradicionalističkih težnji Baresa predstavljen je konačno svojim estetičkim stavovima i našoj čitalačkoj publici. Autor dela: »Uspomene sa suda«, »Put u Kongo«, »Povratak sa Čada«, »Kovači lažnog novca«, »Podrumi Vatikana«, »Dnevnik«, »Pastoralna simfonija«, »Imporalist«, »Tezej« — nije u svojim književnim raspravama isti onaj Andre Žid koga poznajemo iz njegovih proza: u ovim člancima nećemo naići na sudare iluzije i istine, ili na bilo kakvu vrstu eksperimentisanja. U nekim raspravama, čak, kao što je to slučaj sa »Predgovorom za Cveće zla«, Žid je pružio francuskoj kritici jedno od najcelovitijih shvatanja Bodlera. A ako kada ironizira, kao u raspravi »Razmatranje o grčkoj mitologiji« ili u »Traktatu o Narcisu«, to je više izraz jednoga stanja, raspoloženja, a manje etički ili estetički stav. Inače, kako objasniti ozbiljnost pravilnih formula na koje nailazimo u esejima o »Oskaru Vajldu«, »Ničeu«?

Tačno je da se i u ovim raspravama Žid opredeljivao za teme povodom kojih bi mogao da piše o pravu čoveka da se ne podvrgne nacionalnim ili tradicionalnim kalupima, ali je isto tako tačno, da je u ovim člancima Žid najviše čisti racionalista i izuzetan psiholog čemu se pridružuje ogromna književna kultura. O tome, uostalom, i sam autor »Dnevnika o kovačima lažnog novca« govori: »Ali moramo sebi priznati da taj intelektualni eklektizam, zbog koga se smatramo srećnim, avaj! — jeste dokaz da umetnost više nije prirodna proizvodnja, da više ne odgovara nekoj određenoj potrebi publike, i da jedno podeljeno društvo, bez izrazitog ideala, koji ne može da ga uobliči ni u jedan stil, neobazrivo prihvata, pukom slučajnošću susrete, sve ideale prošlosti i svaki ideal koji mu svaki novi umetnik pruža«.

U raspravi »Dostojevski: završena konferencija« Andre Žid, koji je inače svestrano branio Dostojevskog u Francuskoj, otkriva novine u delima ruskog autora. Osvrćući se na »Karamazove«, »Idiota«, »Zle duhove« Žid će u njima otkriti »prividnu surovost« kao sastavni deo kvijetizma, ideju o čoveku-bogu, stanje euforije, itd. Ovo je svakako, najcelovitija rasprava Andre Žida i, ako ni u čemu drugom, njegova estetička gledanja trebalo bi tražiti u njoj. Govoreći o Dostojevskom, za koga kaže da je »sav hrišćanin« Žid nije na svoj uobičajen način ironičan prema dogmi hrišćanske crkve. On je kritičar koji traži aktuelnost dela.

Interesantan je i njegov članak »Deset francuskih romana koje...« u kome Andre Žid, morajući da se opredeli samo za francusku literaturu (premda već na početku naglašava da »Francuska ne blista u romanu«) pravi izbor koji se ne mora prihvatiti, ali koji se sigurno mora opravdati ako bi se htela celovitije prikazati francuska literatura. Izbegavajući patetične fraze i izraze o »Enciklopediji«, pa i o Rusoovim »Raspravama« Andre Žid prostro nabraja, više kao kritičar manje kao Francuz. U tome izboru našla su se zajedno dela kao što su: »Parmski kartuzijanski manastir« od Stendala (prvi na redu), »Opasne veze« od Lakloa, »Rođaka Beta« od Balzaka, »Žerminal« od Zole, i druga...

Predrag DRAGIĆ

Ivan D. Očak

Jugosloveni u Oktobru

»Narodna knjiga«, Beograd 1967; preveli Milivoje Stefanović i Borka Brkić

OVOM OPSEŽNOM MONOGRAFIJOM sovjetski autor Ivan D. Očak osvetljava ulogu Jugoslovena (najčešće ratnih zarobljenika, pripadnika bivše austrougarske vojske) u oktobarskoj revoluciji. Zadatak koji je Očak rešavao bio je nesumnjivo složen; trebalo je, pre svega, sistematizovati bogatu i nedovoljno istraženu arhivsku građu, a zatim povezati čitav niz epizoda u jednu celinu — u granicama mogućnosti, razume se, pošto između pojedinih događaja u kojima učestvuju Jugosloveni nema direktne veze, izuzev što su se odvijali u okviru istog istorijskog procesa.

Očak slikovito prikazuje stanje među ratnim zarobljenicima u Rusiji, kao i ulogu Jugoslovenskog dobrovoljačkog korpusa koji je formiran iz njihovih redova. Pisac uočava postepen razvoj revolucionarnih ideja među Jugoslovenima, počevši od stihijnog otpora oficirima Jugoslovenskog dobrovoljačkog korpusa koji su sprovodili liniju Pašićeve vlade, pa do pristupanja boljševicima i stupanja u redove Crvene armije. Značajno mesto u ovom toku imali su pripadnici socijaldemokratskih partija i učesnici radničkog pokreta, čije je delovanje u redovima zarobljenika dovelo do stvaranja jugoslovenskih komunističkih grupa.

Posebno su zanimljiva poglavlja o učešću Jugoslovena crvenoarmejaca u borbama tokom građanskog rata i protiv strane invtervencije, sve do poslednjih obračuna s basmacima u Srednjoj Aziji. Autor, međutim, ulogu Jugoslovena u oktobarskoj revoluciji ne posmatra izolovano, već ukazuje na dalji rad povratnika i njihov revolucionarni put u domovini.

Očakova knjiga dokumentovana je mnogim zanimljivim podacima i ilustrovana brojnim fotografijama Jugoslovena učesnika oktobarske revolucije.

Ivan SOP

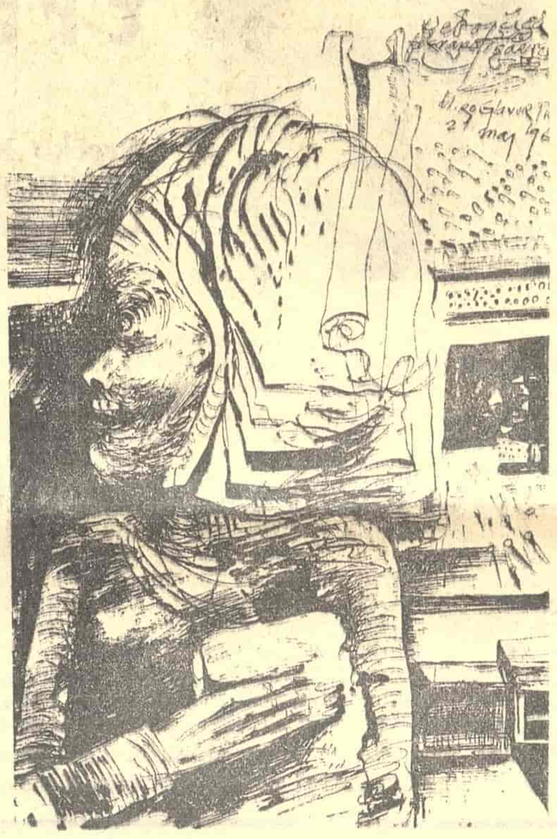

Banjica

Istorijski arhiv i »Kultura«, Beograd 1967.

O JEDNOM OD NAJSTRAŠNIJIH LOGORA ljudskog uništenja u našoj zemlji, Banjici, do sada je postojao čitav niz fragmentarnih svedočanstva, stravičnih dokumenata, potresnih zapisa o onome što se u tom logoru dešavalo. Sačuvan je izvestan broj predmeta kojima su se banjičke žrtve služile. Poneke od njihovih poruka koje su mogle da probiju zatvorske straže i da stignu do onih kojima su bile upućene predstavljaju i danas potresne dokumente o ljudskoj hrabrosti, solidarnosti i nepokolebljivoj veri u nešto što će se sasvim sigurno dogoditi i o spremnosti za žrtvu za taj svet koji tek treba da nastane.

Bila je dobra ideja istorijskog arhiva grada Beograda, u čijim se fondovima nalazi bogata arhivska građa, da sve ono što se zna o tom stravičnom logoru izda u jednoj knjizi. Kvalifikovani istoričari su na osnovu različite građe saopštili sve ono što se do sada znalo o banjičkom logoru. U knjizi su priložene fotografije, faksimili dokumenata, crteži zatvorenika, različita svedočanstva koja možda rečitije govore i od pisane reči koja im služi kao komentar.

Tako prezentiran materijal nosi u sebi izvesnu stravičnost. Čitalac se često opire knjizi koju čita, ostavlja je za zgražanjem da bi joj se privučen nekom neodoljivom snagom ponovo vratio i da bi se zagnjurio u taj stravičan svet. Ostavljajući ovu knjigu duboko potresen, čovek ne zna šta o svemu tome da misli. Čini mu se ponekad da su u pitanju duboki nesporazumi. Nikako ne može da prihvati činjenicu da su, recimo, Srbijanka Bukumirović, mali Kokan i njegova majka ljudi kao što su i ljudi oni koji su ih pobili. Čovek se pita šta je to što u ljudima budi zverske nagone, kako je moguće da u određenoj situaciji sasvim obični i prosečni ljudi počine neverovatne zločine i da to nikome ne bude čudno. Jednostavno, čovek ponekad zaboravi čitajući ovu knjigu na celokupnu ljudsku istoriju i na celokupno istorijsko iskustvo i počne detinjasto da se pita kako je moguće da se sve ovo dešava i kako je sve ovo moglo da se desi.

Baš zato što izaziva ta pitanja ova knjiga i ima vrednost koju ima. Na svakoj stranici ona opominje, podsećajući na prošlost ona govori ljudima sadašnjosti i apeluje na nas, koji živimo u svetu koji je mnogo drukčiji od sveta prikazanog u »Banjici«, da sačuvamo svoju ljudskost i da sve svoje napore posvetimo humanosti. To je osnovna poruka ove knjige, poruka blagodareći kojoj možemo da izdržimo da ovu jezivu knjigu pročitamo do kraja. I onda kada je pročitamo osetimo da smo dobro učinili što smo to uradili i zaključimo da ona spada u red onih knjiga koje nikada ne smemo zaboraviti. Oprema knjige je tehnički izvrsna i na visokom grafičkom nivou.

Darko LANG

NEPREVEDENE KNJIGE

Andžej Kijowski

Dziecko przez ptaka przyniesione

»Panstwowy instytut wydawniczy«, Warszawa 1968.

ANDŽEJ KIJOVSKI nije potpuno nepoznat našoj čitalačkoj publici. Pre nekoliko godina u prevodu Petra Vujičića bio je kod nas objavljen njegov mikroroman »Optuženi«, o kome je bilo reči i na stranicama »Književnih novina«. Međutim, našoj čitalačkoj publici manje je poznato da je Kijovski jedan od vodećih poljskih književnih kritičara i esejista, pisac intelektualac, izvrstan poznavalac svetske i poljske književnosti, vispren polemičar i prozaik istančanog ukusa. O tome svedoče kako njegov prethodni mikroroman »Optuženi« tako i mikroroman »Dete koje je donela roda«. Roman je pre skoro dve godine objavljen na stranicama vodećeg književnog mesečnika »Twórczość« i tim povodom se o njemu pisalo kao o nesvakidašnjem književnom događaju.

Iako malen po obimu, roman daje Krakov uoči prvog svetskog rata, za vreme rata i neposredno posle njega. Zašto baš Krakov? Kijovski je izabrao Krakov što smatra da je taj drevni univerzitetski grad daleko više od Varšave sačuvao stari poljski duh. Na samom početku dela pisac ga poredi sa suncem, koje se ugasilo, palo na zemlju i okamenilo se »u pepelu i krvavoj magli«. Te boje su i boje grada i predstavljaju njegovu strukturu. Kroz grad protiče reka, Visla najveća reka Poljske. Svojim proticanjem ona simbolizuje prolaznost stvari, dok grad, poređen sa suncem, okamenelim suncem, znači nešto večno. Srce grada je trg, poznati krakovski trg sa spomenikom Miekjeviču. Od tog trga se u vidu sunčevih zrakova protežu ulice ka periferiji. U tom gradu, nedaleko od centra nalazi se jedan dom, koji pisac naziva »nepokretno mesto sveta«. U tom domu žive glavni junaci dela — deda i unuk. Pre prvog svetskog rata deda je bio bogat, imao je puno konja, koje je iznajmljivao. Došao je rat — vojska mu je odvela konje. Prošao je rat, po ulicama su počeli da se kreću prvi automobili, ali deda je ponovo kupio nekoliko konja i niko na svetu nije mogao da ga nagovori da kupi taksi. Deda je u svemu ostao veran starom poljskom životu. On je ludo verovao da će se davna vremena vratiti, jer je život kao sunce koje svake večeri zalazi a ujutru se ponovo rađa. U večnom ponavljanju i ritmu deda je nalazio lepotu i istinu toga sveta. Ali čudo se nije dogodilo. Sve manje je bilo ceremonija, parada i deda se sušio od tuge. Jednom mu se pružila prilika da svojim kočijama i konjima u svečanom odelu vozi velikog Maršala (Pilsudskog), ali u poslednjem trenutku Maršal se predomišlja i deda se vraća slomljen kući, povlačeći se u svoje snove i odaje se lutanjima po gradu. Iznenada Maršal umire i dedinim kočijama prevoze ga na Vavel. Sutradan ista kola na obično groblje odvoze i dedu. Za unuka deda i Maršal su jedno, jer u njima vidi oličenje Poljske, njene istorije, ispunjenje snova. Unuk, koji traga za rešenjem tajne svoga porekla u stvari je »praotac roda i njegov poslednji potomak... ono sve zna, samo za ljubav još ne zna. Zato je previše malo«.

Izvesnim svojim crtama ovaj mali roman ima dodirnih tačaka sa romanom »Ferdidurke« Vitolda Gombrovića. Ali dok Gombrovič daje Poljsku u ironično-groteksnom vidu, Kijovski je pun ljubavi prema svojim junacima. Njegova ironija je ljupka i saosetljiva.

Na kraju, treba reći da roman predstavlja malo remek delo stila i jezika, nepretenciozne modernosti, iskristalisane misli. Takva vrsta proze i u kontekstu savremene poljske književnosti prava je retkost.

Biserka RAJČIĆ

Brana CRNČEVIĆ

PIŠI KAO ŠTO ĆUTIŠ

I u dvoboju između dva dželata pada jedna žrtva.

⁂

Za novi život najčešće se bore starci, mladići nisu još ni ovaj proživeli.

⁂

Mrtvi sanjaju prošlost, živi sanjaju budućnost, samo stvarnost nikada niko nije sanjao.

⁂

Svet nema početka, svet nema kraja, zato svako mora da živi u svojoj sredini.

⁂

Moja deca nisu moja budućnost, moja deca su detinjasta.

ESEJ

isidora sekulić

Jovan DUČIĆ

Pripremajući knjigu »Moji saputnici«, zbirku eseja o srpskim i hrvatskim piscima, svojim savremenicima — Jovan Dučić je znatno preradio i proširio svoj tekst o Isidori Sekulić (objavljen u »Srpskom književnom glasniku« 1914. godine). Proširena verzija eseja pronađena je u pesnikovoj zaostavštini u Trebinju, i biće u celosti objavljena u Sabranim delima Jovana Dučića (izdanje »Svjetlost« — »Prosveta«). Za ovu priliku, priređivač tog izdanja, Živorad Stojković, ustupio nam je dosad neobjavljene delove eseja o Isidori Sekulić — čime »Književne novine« na neki način sjedinjuju dve godišnjice smrti: dvadeset petu, Dučićevu, i desetu — Isidorinu.

PRVA KNJIGA Isidore Sekulić, koja se zove »Saputnici«, pisana i izdana u najlepšoj njenoj mladosti, nije žensko delo... Mislilac i sanjalica u isto vreme, kao svi pravi pesnici, ona je okušala bedu svih onih koji ne mogu da žive jednim jedinim životom da bi ga živela intenzivno a to je instinktivno. Sve njene radosti bile su manje od onih koje je ona želela; ali ne stoga što su one bile odista malene, nego zato što je ona svakoj od njih davala njeno ime i rešavala njenu cenu. Svugde neprestana potreba da se velike i duboke stvari osvetle i objasne malim sredstvima ljudskog razuma. I tako ta njena potreba za merenjem, truje jedan po jedan sve čiste kladence srca. To je skoro toliko uporno da izgleda namerno, i toliko namerno da izgleda bolesno. Ali nije tako. Jer je jedno očevidno: »Saputnici« su jedan tužan plod samoće. Ništa, izgleda, nije pratilo ovu dušu nego fantom samoće: ono što su drugi proživeli, ona je prosnevala; i ono što su drugi opevali, ona je oplakala. Da je ova pesnikinja bila srećna da iziđe u otvoren život kao na otvoreno more, i da zasiti sve svoje sujete i sve obesti pesničke fantazije, njena bi knjiga bila spokojnija i onde gde je najsetnija. Ali je ova knjiga jedan niz varijacija ideje o istoj bedi na ovoj zemlji: žaljenje za životom koji nije prošao nego nije nikad ni došao; gorčina prema sreći koja je bila cicija, i prema nesreći koja je bila kukavica. Nešto gorko i promašeno, jedan život malen i teskoban, i zlo i dobro podjednako usko i ponižavajuće. Zato je bol u ovoj čudnoj knjizi tim dublje i pečalnije kazivan. Odista izgleda da se mora biti nesrećan pa da se napiše dobro umetničko delo. Na svima velikim umetničkim stvarima leži jedna studena sumaglica razočaranja i bede.

Ova prva knjiga naše Isidore Sekulić je jedna od deset najboljih pesničkih knjiga dosadašnje naše literature. Možda će ostati zauvek njeno najbolje delo, najbolje jer je nenadmašno. Flober je u dvadeset sedmoj godini napisao »Sentimentalno vaspitanje«, a u tridesetoj svoje »Iskušenje Svetog Antonija«. Zar i Taso nije u tim godinama završio svoj »Oslobođeni Jerusalim«?... Ima poetskih dela koja izbijaju kao vreli i ključavi gajzer, i koja ne znaju za lagana usavršavanja i naporna ulepšavanja. Ova naša pesnikinja je u tim godinama dala našu najlepšu knjigu pesničke proze tog momenta. Treba samo žaliti što Isidora Sekulić nije posle ove knjige, koja je bila dovoljna da joj dadne ime, više dala ni jedno slično intimno delo. Ova je jedina njena knjiga bila stvar inspiracije, a sve (njeno) drugo bile su stvari eklektizma. Ona je u svemu docnijem i daljem išla uvek u prvom redu među našim piscima, ali samo s ovim delom stala je bila odmah na prvo mesto među tvorcima naše poetske proze. Iz bogatog plena nad carem Darijusom njegov grčki pobedilac Aleksandar uzeo je jedan kovčežić savršene lepote da u njemu čuva svog Homira. Svi zaljubljeni i svi razočarani trebalo bi da u takvom kovčežiću drže ovu knjigu naše pesnikinje, knjigu koja kao pentelejski mramor postaje s godinama sve lepša i u kojoj ima zapisana jedna izvanredna duboka i fina ženska duša našeg vremena.

Do našeg kolena, naša književnost nije imala erotike. Ljubavno osećanje nije smatrano ni filosofijom srca, ni kosmičkom srećom ili naukom, nego familijarnim čustvom koje se kazuje na familijaran način, kao u Zmaja i Đure.

Za erotiku velikog stila nismo mislili na društveni život, na filosofiju života. Ljubav traži duboku pozadinu i duboku čovekovu prošlost. Žena je za čoveka predmet misli samo otkad ume da mudruje, i predmet velikih sreća i nesreća tek otkad je savladao najgrublje potrebe prostog i primitivnog čoveka. Prave sentimentalne komplikacije, izvor velike erotike, su nove i za naprednije narode nego što smo mi. Čovek je oduvek voleo i stradao od ljubavi; čak o tom oduvek govorio i oduvek pevao. Ali je erotika velikog stila delo modernog vremena. Nema ni u antičkoj tragediji ni u antičkoj lirici puno stranica velike erotike. U nas je bila umetnička lirika u pogledu erotičnom čak ispod narodne romance. Naši stariji pesnici su bili dublji u patriotskim osećanjima nego ljubavnim. Za erotiku treba filosofije, i to kakve; i temperamenta, i to koliko... i plemenitog: rečivost, i to koliko visoke. Ima i jedna razlika između erotike u ovoj knjizi i erotike u drugim ženskim knjigama o ljubavi: što čovek, koji je središte svih mučenja krvi i pameti, ovde izgleda ipak više fikcija nego stvarnost, više igra fantazije nego povest srca, više ideja o čoveku nego čovek. Izgleda to san o nekom koji nikad nije prešao njen prag ni zatvorio za sobom njena vrata. On je ovde nalik na blistavu i taštu siluetu s kojom se ona srela samo na jednom duboko bolnom raskršću svoje misli. U pesmi »Mučenje« opisuje bol što ne može da razume čoveka kojeg voli, kao da ima neko ko razume one koje voli, i kao da je voljeno samo ono što je razumljivo. Međutim, prema onom što se ovde naslućuje, taj čovek nama drugim izgleda potpuno jasan: čovek tvrd i krupan; stvoren više da živi u borbi s ljudima nego u ljubavi sa ženama; namršten u svom ponosu i hladan u svojoj energiji; sasvim onakav kakvog žene vole i za kojim luduju, i pored kojeg im ne ostaje vremena da ga objašnjavaju; i koje ga komplikuju sve većma koliko ga tumače. To je večna intriga spola. A ova pesnikinja, kao i ceo svet, u ljubav je unosila više sebe nego išta drugo. I u koliko joj je ta ljubav izgledala većma škrta, ona je nju sve većma bistrila, znači sve većma komplikovala.

ISIDORA SEKULIĆ

Ova lepa i prva knjiga Isidore Sekulić bila i dovoljna da se govori ne samo o jednoj knjizi nego o jednom talentu. Taj talenat čim se pojavio nije bio običan, nego čak neobičan. Već prema ovoj prvoj njenoj knjizi se moglo govoriti o novom talentu, jer je to delo prevashodno lično. Svakako je odmah već izgledalo da je pesnikinja njime dala svoju pravu meru; svi elementi docnijeg pisca velikog kalibra bili su u tim sastavima. Njena velika sposobnost za pesnički izraz, za sjajnu metaforu, odmah je istakao u onom dobu kad se poezija nije mogla osloboditi od retorike ni proza od žurnalizma. Isidora Sekulić je prva naša žena koja je imala književnog talenta. I to vrlo velikog i vrlo izgrađenog. Njeni književni drugovi su joj govorili: posle carice Milice najviša Srpkinja. Jer onda kad su druge znale jedva da čitaju, ona je pisala kako su pisale samo dve tri evropske žene iz najvećih književnosti. Trebalo je imati puno pesničke filosofije pa napisati »Mučenje« ili »Krug«, i puno finog smisla za pesničku reč pa napisati »Čežnju« i »Liguriju«. Zato ova knjiga može imati nedostataka, ali nema pogrešaka.

Kao književni kritičar, Isidora Sekulić ima svoje posebno mesto. Naše dotadašnje kritičarsko delo se sastojalo od jednog velikog broja eseja i prikaza koji ipak ne daju prave obrasce književne kritike. Jedan je dao književnu logiku, drugi književnu pedagogiju, treći književnu istoriju, a svi drugi književni žurnalizam. Bogdan Popović daje književnu filozofiju. Ja nisam protiv kritike i kritičara. Visoko cenim Sent-Beva, Mekoleja, Tena, Lemetra, Benedeta Kroče i Fagea. Ali ovo nisu kritičari. Za njih je književno delo samo povod da govore i sami o svemu onom o čemu govori pisac kojeg prikazuju. Meni se uvek činilo da o knjizi uopšte nema drugo reći nego da je dobra ili da je rđava; a to znači da li je pisao čovek od talenta ili književni šarlatan. To se, međutim, više oseća nego razume, a književno razumevanje je više stvar jedne dugačke lestvice duševnih i duhovnih mogućnosti, nego vaspitanja. — Kritičari i sami moraju biti artisti, filozofi i ljudi od duha. I oni moraju pre svega biti tvorci: da pokažu svakim povodom svoje pogledе na život i smrt, sreće i nesreće, ljubav i mržnju, čoveka i robu. I da sami znadnu da pišu stihove, da bi osećali sve pojedinosti versifikatorske i sve novosti metafore i simbola, drukče i više nego što oseća samo jedan najkulturniji čitalac. Otac kritike Boalo je bio i sam pesnik. Sent-Bev je bio pesnik i ako više rđav nego i osrednji; Lemetr je pisao i drame; književni esejisti Frans i Burže su bil romansijeri; Igen je bio veliki filozof i veliki istoričar. Oni su, dakle, imali prava da cene, čak i da sude, jer su mogli da osete i da razumeju. Oni su stajali, kao kritičari, bliže piscu i njegovoj knjizi nego oni koji su samo književne sudije, prelamajući sve preko kolena; jer su i sami misliоci i tvorci. Zato je naša dnevna kritika najvećim delom žurnalizam; jer žurnalisti je jedinom dozvoljeno da o svemu govori a da ništa ozbiljno ne poznaje. Pomenuti veliki kritičari imponuju piscu svojim sopstvenim idejama, promozganim i promišljenim, koji jedno književno delo uzimaju samo kao p o v o d za izlaganje svojih sopstvenih misli o krupnim predmetima duše i duha, praveći i sami visoki stil, istorijske i društvene opservacije, ideje o ljudima i ženama, o paradoksima srca i mašte. Poneki put čak u zamahu koliko i najbolji pesnik (istinski) tvorac. A kao povod, sve je pametnom čoveku dobro došlo. Uman i dubok čovek i o najglupljoj stvari može da kaže najpametnije misli. Demosten je izgovorio jedan slavan govor o šamaru koji mu je neko udario u pozorištu. A možda nije preterano reći da ni o našim najboljim piscima naši kritičari nisu uspevali da kažu išta odista ličnog i odista dubokog. Držali su se svagda jedne knjige unapred osuđene da bude pohvaljena i prehvaljena, ili potcenjena i ismejana. I njihova sopstvena proza je bila najčešće deskriptivna kao u arheologiji: klasifikovanje u kategoriju i epohu, i vezivanje za analogiju i za poređenja. S malim izuzetkom njihovo filosofisanje velikih društvenih i duhovnih fakata nisu izlazili iz udžbeničke strogosti i siromaštva. Ima ih čak čija je sintaksa manj nego i udžbenička, i čije su stilističke bravure manje nego poslovne, i siromaštvo u idejama i opažanjima našeg roda, ispod svake cene. Međutim, nabusitost i... pojedinih kritičara ne dolazi od njihovog samopouzdanja da će uveriti i pomoći, nego da će suzbiti, obeshrabriti, uniziti i ukaljati. Nas pisce ne interesuje šta kritičari misle o nama, nego šta oni sami misle o stvarima o kojima govorimo. Kritičar koji nije u stanju da napiše ništa drugo nego kritiku, nije pisac i ne vredi da se čuje. Komadić hartije na kojem je napisana jedna kritika to je parče na kojem se nije mogla napisati pesma.

Isidora Sekulić, pišući o ruskim, skandinavskim, nemačkim, francuskim i našim piscima, nije sudila pisce nego ideje. I to sa sigurnošću koju daje jedna duboka načitanost, jedna moć za opservaciju koja je retka, i jedan ukus za generalizaciju koji nije ženski, i, najzad, jednu sensitivnost istinskog pesnika. Kritike koje dolaze od ljudi koji su i sami tvorci, imaju sugestivnost drukču nego onih koji svoj sud nameću tim obesnije što nemaju da nametnu ništa drugo. Zato se i kritika Isidore Sekulićeve, koje su uvek mali ali vrlo produbljeni portreti, izdvajaju od klasičnog tipa naše kritičarske proze. Kao sve što napiše inspirisani čovek, te njene stvari izgledaju intimne beleške, razgovor sa samim sobom, diletantska simpatija za stvari, druhovni i moralni afiniteti sa najboljim i najvećim ljudima od misli. Govoreći o Dostojevskom ona govori s verom slovenskom, i govoreći o Gotfridu Kelleru, ona govori s ljubavlju za prosto u književnosti i čisto u životu; ali svugde ima uverenja koje dolazi i od srca i od duha, jedino uverenje koje se prenosi na druge, i jedino koje vredi da se pročita. Njen stil je i ovde savršeno izrađen i na svakom mestu treperiv i uzbudljiv, (odao) velikog majstora na peru.

Putopisi Isidore Sekulić, njena »Pisma iz Norveške« imaju iste odlike nečeg proživljenog i očima i dušom, — mudrim očima i dubokom dušom. Između putopisa-feljtona kakav su pisali nekolicina naših književnih turista, i između putopisa koji su dela filosofske sinteze i poetske moći da razlikuju i da sintetišu, delo ove spisateljke spada među nekolike primere izgrađenog i dovršenog dela. Nije dovoljno biti pisac i otići da vidi jednu zemlju kako bi napisao jednu knjigu. Treba onamo otići duboko spreman da sve uoči, primi, razlikuje, poredi, oseti, i zavoli ili omrzne. Ne opisuju se gradovi nego vizije, ni narodi nego rasni geniji, ni umetnička dela nego umetničke mogućnosti, ni kultovi nego njeni uticaji, ni događaji nego viši motivi, ni istorije naroda nego istorije duha i duše. Nema težeg roda nego putopis... Ne može putopis pisati književni turist koji u jednu zemlju dođe i prođe, nego koji dođe i ostane. I koji napiše tek pošto je u nešto hiljadu puta zagledao. Isidora Sekulić je mogla dati ovako lepo delo turiste, jer je otišla da vidi Norvešku samo kao okvir nečega što je već dobro proučila kroz skandinavsku poeziju i istoriju; da vidi zemlju slavnih vikinga, naselja gde je živela Rebeka Vest i sanjao Per Gint: i čuje vetrove u fjordovima da bi, bolje osetila svog Griga, ili more i peščane brane kuda je razmišljao filosof... Norveška je zemlja bez gradova i bez prošlosti. Da je išla u Francusku ili Italiju ili Španiju ili Egipat, ne bi išla da gleda samo tlo i nebo, nego bi morala da se zadubi na svakom koraku, i da govori o stvarima od kojih ne stoji ni jedna bez veze sa dubokom istorijskom udubinom, koje je trebalo najpre stostruko znati u njinom posebnom i zajedničkom postojanju i značenju. I da govori o jednoj prirodi koja je inspirisala toliko protivurečne i mnogobrojne stvari; i o jednom geniju rase u kojem se čovek oseti neobrojeno puta kao čovek izgubljen u besputnoj neprohodnoj šumi. Za Isidoru Sekulić ne bi, izvesno, ni to bilo teško; ona je i pesnik i filosof.

Kolja MIĆEVIĆ

MAGLAJSKI SONETI

I.

Krda
Krila
skrila
grdna

brda.
Svila
se svila
tvrda.

Pregažen
pejzažem,
najzad

blažen!
odlažem
svoj pad.

II.

Strmi
pad
nad
grm i

crni
hlad
kad
grmi

podne.
Podneh
slavuja.

Moćna
samoća
buja.

III.

Crni dane urno crna
za moj crni prah:
o kako crno sjah
u senci crnog grma!

(Ni skok crnih srna,
ni ovaj crni Bah,
ni ovo crno AH,
ni klice crnog trnja...)

Crno sunce crn sjaj.
ostajem crno mrtav:
nadvisujem crni kraj...

Iz svoga crnog vrta
crnu mi ruku daj
da lik ti crni crtam!

IV.

Pod tim stablima: pod
ovim stablima čija
imena ne znam sija
neukroćen moj hod.

Ako ne vidim svod
nevidljiv sam i ja:
stabla, sve gordija,
misliću na vas gord.

Jer dok ih napuštam
pritajen pritajen
u sebi dok uštap

dokazuje se sjajem,
zar noći nemušta
i njihov ne ostajem...

likovna umetnost

RETROSPEKTIVA JOVANA BIJELIĆA

Muzej savremene umetnosti

ŠTA SE JOŠ MOŽE reći u prilog Jovanu Bijeliću, umetniku koji je još za života postao klasik? Ovakva izložba pretvara jednu nama dobro poznatu ličnost u mitsku; posle ovoga, Jovan Bijelić prevazilazi uobičajena, rutinerska merila vrednosti i sve što se o njemu bude govorilo, to će ići uglavnom u prilog onome koji govori. Takva je cena veličine: jer, dok je umetnik živ, o njemu se, bar kod nas, sudi po najslabijim delima; posle smrti, mi se trudimo da sakupimo i da prikažemo ona najbolja. Prvi deo posla preduzimaju kritičari, drugi deo muzealci, a kada se taj krug bude završio, pred nama će biti istorija. U okviru ove i ovakve istorije, koja obuhvata razdoblje srpskog slikarstva između dva rata, Jovan Bijelić nesumnjivo stoji u samom središtu. Pretrpeo je, kao i svi njegovi savremenici, krize i kolebanja sezanovskog i kubističkog konstruktivizma, otkrio u sebi smisao za kolorizam, i doživeo svoju punu stvaralačku zrelost kao najdarovitiji predstavnik našeg ekspresionizma. Stavite ga u koji bilo stilski pokret između dvadesetih i četrdesetih godina, on će izdržati kao od šale; sa još manje otpora se može ubrojati u protagoniste bezmalo svih tematika: u portretiste, u pejzažiste, u slikare mrtvih priroda, figuralnih ili nefiguralnih kompozicija. Od jednoga se samo ne može odstupiti: da je u svim tim vidovima našega slikarstva bio uvek među najboljima i među prvima. Veličina čiju ćemo vrednost tražiti, pre svega, u njegovoj prosto neshvatljivoj osećajnosti za boju i ton. Međutim, njegov se genije sakriva u činjenici da je on bio možda jedini naš umetnik koji svoju materiju i svoju problematiku ne rešava na paleti već na samom platnu; svaka njegova slika je po jedna neumitna i jedino moguća sinteza: drama u kojoj nema ničega ni nedovoljnog ni suvišnog. To je ono što je predstavljalo ideal Eduarda Manea: slikati jednu sliku toliko dugo do izgleda kao da je naslikana u jednom trenutku. U savlađivanju ove i ovakve temporalnosti leži dubina i snaga Bijelićeve umetnosti, a to su nam stručnjaci Muzeja savremene umetnosti potvrdili na način koji zaslužuje našu zahvalnost.

SLIKE VUKOSAVE MIJATOVIĆ

Galerija Grafičkog kolektiva

SKORO JE REDOVNA pojava da se slikar ogleda i u grafici; međutim, mnogo je ređi slučaj da se jedan grafičar, i to izvrstan grafičar, odrekne svoje discipline u korist slikarstva. Kažemo u korist, jer ono što nam je nedavno pokazala Vukosava Mijatović u Galeriji grafičkog kolektiva ide zaista u korist slikarstva. Ova nas ambivalentnost mlade beogradske umetnice podseća na vreme kad su grafika i slikarstvo sačinjavali dva vida jednog istog načina izražavanja: slikarstvo je oduvek nosilo u sebi jednostavnost i dubinu linije i forme; trebalo je samo dočekati vreme kada su tehnički uslovi omogućili razdvajanje. Znamo za razdoblja kad se grafika toliko udaljila od pikturalnog, — od boje i obojene materije, — da nam je otvarala vidike u jedan novi svet formalne senzibilnosti. Međutim, danas, u vreme uspona i trijumfa akvatinte, serigrafije, sito-grafike i litografije u boji, darovita i mudra Vukosava Mijatović nije prešla na slikarstvo bez nekog dubljeg razloga. Ne, naravno, da bi ukazala na nekadanje jedinstvo ovih disciplina, niti da potceni svoje nesumnjive uspehe u grafici. No, bez obzira na njene pobude, ona nam je pokazala da je ne manje darovit slikar od grafičara i da su njene mogućnosti u ovoj oblasti mnogo veće nego što su bile, u početku njene blistave grafičarske karijere, njene mogućnosti kao grafičara. Pokazala nam je dvadesetak tempera i gvaševa, nadahnutih našim starih freskama, prisno i neposredno doživljenih, ispod čijeg se stišanog i gustog kolorizma može nazreti jedna izuzetna slikarska senzibilnost. Nisu to velike slike, ali ni jednoj ne nedostaje monumentalnost. U intimnoj atmosferi ovih dela, koji sačinjavaju cikluse pod nazivom »U seni manastira«, »Očima cveta«, »Na dlanu sunca«, »Plodovi zrenja« i »Zapisi vetra«, krije se i obnavlja jedna fina, ustreptala, razdragana poetičnost; nešto što se može doživeti samo u najprisnijem dodiru s materijom koja pripada umetnosti.

Miodrag Kolarić

Zlo činiti, ko se od zla brani, tu zločinstva nije nikakvoga...

FILM

Premijera filma »Lelejska gora« Zdravka Velimirovića

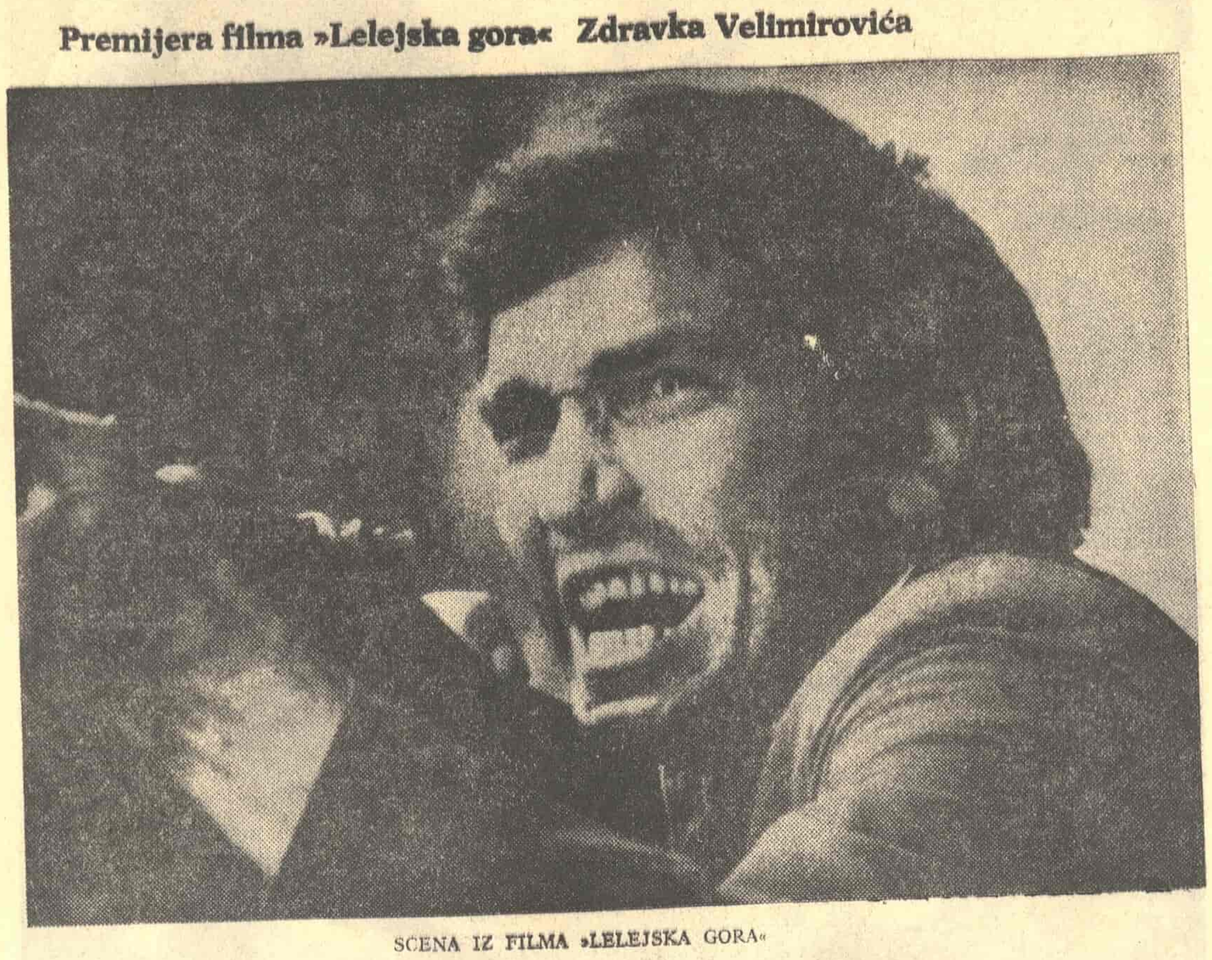

SCENA IZ FILMA »LELEJSKA GORA«

MORAM ODMAH da priznam da sam, čuvši pre godinu dana vest da Zdravko Velimirović priprema po scenariju Branimira Šćepanovića film po motivima iz Lalićeve »Lelejske gore«, odmah posumnjao u uspeh takvog poduhvata. Naravno, najviše zbog neobične strukture Lalićevog romana u kome paralelno postoje dva toka: objektivno-narativni i onaj u kome se zbivanje većim delom odigrava u svesti glavnog junaka Lada Tajovića; epsko sažeti tok Lalićeve naracije i košmarni doživljaj progonjenosti i psihotičnog straha u svesti glavnog junaka. Zato se ovaj roman opirao svakom pokušaju mehaničke adaptacije; tako da su se autori filma odmah našli pred izuzetno teškim zadacima: trebalo je pronaći način da se komplikovana struktura Lalićevog romana prenese bez većih oštećenja, i da se, istovremeno, izbegne jedna vrsta konvencije tako česte u ekranizacijama književnih dela: postupak prenošenja ogolele okosnice radnje uz manje ili više uspešnu psihološku motivaciju likova.

Stoga su autor scenarija i rediteli pročitali Lalićev roman kao snažnu i uzbudljivu psihološku dramu i pronašli pravi i jedini način da prenesu njegovu pravu poruku: u divljoj pustoši Lelejske gore komunista Lado Tajović se suočava sa osećanjem straha i usamljenosti, ali i sa ljudskim zlom kao neumitnim usudom jednog vremena u kome su se sve vrednosti morala i čovečnosti nepovratno izgubile u atmosferi opšte ratne psihoze u kojoj mržnja, kukavičluk i izdaja drugih ljudi stalno prate i ugrožavaju usamljenog čoveka. Ali Lado Tajović prihvata surove uslove borbe protiv sviju, u početku raspet između partijske direktive i otrežnjavajućih iskustava koje mu njeno dosledno pridržavanje pruža u odnosu na opšte nasilje i nemogućnost opstanka »čistih ruku« u vremenu i uslovima koje nameće borba za održanje golog života, da bi kasnije, poučen živom prisutnošću zla, počeo da odgovara lukavstvom na lukavstvo, nasiljem na nasilje i zamkom na zamku. Svestan da je moralna čistota slab adut za održanje u jednom iščašenom vremenu, on sa starim odelom odbacuje i stari lik: pred nama u toku filma izrasta novi Lado Tajović, posle svih iskušenja koja su ga preobratila u okrutnog borca, lukavog taktičara i domišljatog usamljenika.

Zato je režija nastojala da humanu figuru glavnog lika, protagonistu avangardne ideje i nosioca progresivne svesti, uokviri zatvorenim krugom opšte obezljuđenosti koji obrazuju likovi Masnika, Trobrka, Grivića i Kosta Amerike, i da ga kroz obračun sa njima dovede do spoznaje o potrebi borbe u trenucima kada je njegova ljudska suština ugrožena. Sa druge strane, njemu je takođe suprotstavljena i imaginarna Lelejska gora »gdje zvono ne zvoni, gdje kolo ne igra... gdje se samo đavolovi legu, đavolovi i zmije«. Na taj način se sve okreće protiv čoveka i ritam ugroženosti i straha se prenosi i na prirodu: dugi pokreti kamere vode nas kroz surovo ogoljeni prostor planinske pustoši, iznad koga se, u izmaglici, uzdiže Lelejska gora kao hiljadugodošinji preteći vulkan — prokleta planina u kojoj je usamljeni čovek ostavljen da se beskrajno odupire zlu i da zlom na zlo odgovara.

U traganju za pravim akcentima filma iz Lalićevog romana sa uspehom je izvučen onaj podzemni, parabolični tok koji govori o rađanju i nastajanju zla u čoveku, u njegovom duhu i intimnom prostoru svesti; tako se čovek u stalnom dodiru sa prirodom navikava na njenu okrutnu logiku »jači tlači«, kao i na hajku i progone koji su takođe svojstveni prirodi kojoj se čovek priklonio pošto je izgubio suštinski kontakt sa ljudima.

Tako se Lado beskrajno potuca po pustoši Lelejske gore, bez prijatelja i bez pravog oslonca, raspet između krvi svojih hajdučkih predaka i ljudske i partijske savesti, hraneći se pljačkom i ubijajući da ne bude ubijen, stalno neizvesne sudbine i okružen surovom i ćutljivom prirodom koja pojačava strah i pometnju i vodi u rastrojstvo i ludilo. Tu psihozu straha izopštenog čoveka koji se suočava sa zgusnutom maglom šume u kojoj se stabla stalno premeštaju i kreću u košmarnoj viziji njegove poremećene svesti, gde oborena debla i panjevi stalno poprimaju obrise neprijatelja, i gde zaseda vreba iza svakog proplanka, to osećanje nepodnošljive usamljenosti koje sav svet ljudi i stvari pretvara u neveru i zaveru, režija je uspela da prenese na gledaoca stalnim suočavanjem pokretne kamere sa bespućem jedne divlje planine iz koje odjekuju prigušeni lelek i prokletstvo.

U toj uspelo prenesenoj atmosferi romana i impresivnom dekoru izuzetne vizuelne lepote u kome je ostvaren odnos između čoveka i prirode kao personifikacija prirodnih elemenata koji prete ludilom i uništenjem, u tom ukletom pejzažu koji odiše samim dahom pakla — ukratko, u jednom iracionalnijem kvalitetu pejzaža — najveći je uspeh Velimirovićeve režije.

Međutim, i sama po sebi ekranizacija »Lelejske gore« je već svojevrsna avantura koja podrazumeva svest o riziku, pa utoliko više treba poštovati ovaj pokušaj adaptacije Lalićevog romana za film, zato što je, između ostalog, došao u pravo vreme da nas podseti na dramsku snagu i filozofsku aktuelnost ovoga pisca. Zbog svega ovoga i one slabije delove ovoga filma koji se pomeraju ka bukvalnijoj ilustraciji romana i koji pomalo apriorno stvaraju od filma jednu vrstu moralne rasprave ne treba shvatiti kao slabosti režije, već više kao rezultat njene svesne namere da se dosledno pridržava duha i suštine Lalićevog romana.

U stvari, pred režiju su iskrsli dvostruki zadaci: istaći humano, aktuelno i zračeće jezgro Lalićeve proze i istovremeno, kroz dramatično zgušnjavanje fizičke akcije, prikazati ljudski preobražaj jednog revolucionara koji se neprekidno nalazi u situaciji suprotstavljanja nečoveštvu. Na toj relaciji sublimiše se dublje i univerzalnije značenje Velimirovićevog filma: sudbinu Lada Tajovića možemo shvatiti i kao sliku čoveka u prostorima moderne istorije koja ga neumitno primorava da sledi destruktivna osećanja koja se nalaze sa one strane morala ili bilo kakvog konstituisanog društvenog reda ili poretka radi održanja gole biološke egzistencije. Ovaj film se takođe može shvatiti i kao priča o čoveku dovedenom u specijalne okolnosti u kojima njegov nagonski impuls borbe za opstanak u potpunosti ukida njegovu dublju, humaniju suštinu u čijem se središtu nalazi osećanje slobode i etičke nužnosti, uopšte ukida sve ono što ga čini čovekom i odvaja od surovih zakona prirode. Sa druge strane, »Lelejska gora« takođe donosi kao neospornu i činjenicu da između sveta ideja i njihove primene u praksi života postoji nepremostiv jaz. U ovom filmu takođe naziremo i jednu psihološku istinu neosporne univerzalnosti: čista, neiskvarena, sublimisana ideja — ovoga puta oličena u dogmatskoj partijskoj direktivi — teško se može održati u dodiru sa stvarnošću. Lado doživljava buđenje iz obmane i uspeva da opstane tek kada shvati tu istinu i životvorno promeni partijsku direktivu, prilagodivši je okolnostima u kojim vladaju surovi prirodni zakoni.

Na kraju moram priznati da odavno u domaćem filmu nisam video tako homogenu glumačku ekipu koja je bukvalno oživela likove iz Lalićevog romana, bolje reći čitavu galeriju likova u kojima je odzvanjao bogat emocionalni život. Bez preterivanja se može reći da je nekolicina glumaca dala briljantne kreacije i u mnogome doprinela uspehu filma. Pre svih treba izdvojiti Slobodana Dimitrijevića kao Lada Tajovića, zatim, Paška Jože Župana, Masnika Milivoja Živanovića, Kosta Ameriku Stoleta Aranđelovića, barjaktara Grivića Junusa Međedovića i Kadušina Veljka Mićovića.

Bogdan Kalafatović

TRIBINA

Ko kome „podmeće" rog za sveću?

U PRETPROŠLOM BROJU »Književnih novina« izneo sam činjenice u vezi sa lažnim tvrdnjama Žarka Jovanovića, objavljenim u jednom januarskom broju »Večernjih novosti«. Svakom razumnom to bi bilo dovoljno. Ali ne i Žarku Jovanoviću. Jer on o činjenicama ima sopstveno mišljenje. Po njemu, one se mogu negirati drskošću, lažnom montažom i prećutkivanjem. Njemu se dopao »razgovor« sa mnom, pa je rešio da nastavi tu zabavnu igru i ne sluteći, iako se predstavlja kao znalac, da spisak činjenica nije iscrpen. Doduše, i sâm sam za to kriv: nisam ga upozorio na tu okolnost! Elem, on se javio za reč u prošlom broju »Književnih novina«. Doduše, sa nešto »malo« drukčijim tvrdnjama, ali, bože moj, ko će se setiti šta je on tvrdio u »Večernjim novostima« šta sam ja izneo u »Književnim novinama« i šta je tačno a šta netačno u njegovim najnovijim tvrdnjama!

Pošto sam ga uterao u laž i neznanje, Žarko Jovanović se odjednom proglasio za »arbitra« i u prošlom broju ovih istih novina »objašnjava« meni, od koga je saznao da postoje biblioteke slične ili identične sa bibliotekom »Književnost u školi«, kakva je i u čemu je »razlika« između jednih i drugih, razume se, na štetu moje biblioteke! Zaista čudna logika: ulovite nekog u lažnom tvrđenju, recimo, da ne postoje samo Belci nego i Crnci i pokažete mu Crnca, a on vas onda »učeno« uverava da Crnci, za koje je od vas saznao i da postoje, ne govore istim jezikom kojim i Belci!

Mene savršeno nije zanimalo, ni ranije a ni sada, šta Žarko Jovanović »misli« o književnoj i pedagoškoj vrednosti moje biblioteke, kao što me ne zanimaju ni njegovi napisi o pozorišnim predstavama: iz svega što je dosad napisao, jasno je da je on diletant, neznalica, bez književnog ukusa, kriterijuma i sposobnosti estetskog prosuđivanja. Što bi mene ili bilo kog ozbiljnog zanimalo »mišljenje« jednog takvog diletanta-snagatora koji nije objavio nijedan vredan književni esej ili studiju i koji se »proslavio« jedino time što je naše uspele pozorišne predstave i glumačke kreacije proglašavao za neuspele? Ali, u prirodi je neznalica da se izdaju za znalce, i to, koliko jedan neznalica stvarno zna a koliko glumi da zna, a ne neko njegovo »mišljenje«, jeste predmet ovog spora. Da ga podsetim pošto ima kratko pamćenje: Žarko Jovanović je tvrdio, prvi put posredno drugi put neposredno, da nigde u svetu, pa ni kod nas, nema izdanja koje bi bilo identično sa bibliotekom »Književnost u školi«.

U prošlom broju »Književnih novina« Žarko Jovanović sada tvrdi da je u »Večernjim novostima« napisao kako je »skraćivanje i prepričavanje pojedinih pisaca opasno i za pisca i za čitaoca, pogotovu ako se to loše radi«. Ja sam ovaj navod uporedio sa objavljenim člankom i utvrdio da nigde u njemu nema rečenice niti bilo kakve aluzije na rečenicu »pogotovu ako se to loše radi«. Očigledno je da »loše radi« sâm Žarko Jovanović, jer je ovu rečenicu sada izmislio i dodao svom ranije objavljenom članku u »Novostima«, dakle falsifikovao je svoj sopstveni štampani tekst. Ali, kao što će se videti, nimalo slučajno, on je to morao učiniti da bi se izvukao iz »platke«. Dalje, prepričava sebe Jovanović, njegov se članak svodi još na dve stvari: na tvrđenje da đak u skraćenom izdanju ne može otkriti i doživeti pisca kao u integralnom tekstu (sa obrazloženjem o posledicama i objašnjavanjem zašto je to tako) i, na kraju svog članka, kaže Jovanović, »lepo« me je »zamolio« da to, kao urednik, ne činim. I to je sve što je Žarko Jovanović tvrdio u »Večernjim novostima« — tvrdi sada Žarko Jovanović u »Književnim novinama«.

Ali to nije sve što je tada tvrdio! U svom prvom članku Žarko Jovanović je izneo kao glavnu stvar svoju zamerku da se hiljade stranica ne mogu sabiti u tanku knjižicu. Da to nije bilo njegovo glavno tvrđenje, ne bi u tom istom članku nabrajao i upoređivao dužine integralnih tekstova sa dužinom odlomaka kojima su predstavljeni, ne bi čitav pasus upotrebio za iznošenje brojki o tom odnosu. Glavni i jedini »argumenat« koji je tada izneo protivu ovoga postupka, jeste — sâm taj postupak. Naime, deo ne može zameniti celinu, ma u kakvom svojstvu ili svrsi (jer on izričito kaže: »Kakva god bila namera uređivača...«). Nije bilo ni reči kakvi su ti odlomci, da li su, bilo po čemu, sebi dovoljni ili nisu, da li su dobro ili loše izabrani — ni reči, ni nagoveštaja o svemu tome. Jedino je merilo tada, u »Novostima«, bilo čisto mehaničke prirode: odnos broja stranica celog dela prema broju stranica izvađenog odlomka. Taj postupak sa Lalićem, na primer, »nije uspeo« zato što je »Svadba« od 262 stranice svedena na 14 stranica, a »Lelejska gora« sa 585 na 30 stranica.

Kada sam ja naveo pozamašan spisak dela u stranim edicijama, sa brojkama koje govore o dužini odlomaka, Žarko Jovanović je sada, u »Književnim novinama«, odjednom počeo da tvrdi kako su tamo u pitanju »odlomci«, a ovde, u biblioteci »Književnost u školi«, nisu odlomci, iako su ti odlomci ovde nekiput duži negoli u nabrojanim edicijama! Tako je Žarko Jovanović zapao u apsurdnu situaciju da, posredno, prihvata da se u stranoj ediciji Sartrova »Mučnina« s pravom predstavi sa svega 2 stranice, a Lalićeva »Lelejska gora« ne može ni sa 30 stranica! I to samo zato što je to učinjeno u našoj biblioteci, sa našim piscem i od strane našeg pisca? Misli li Žarko Jovanović da smo ja, kao urednik, Aleksandar Petrov, kao autor ovog izbora, Mihailo Lalić kao pisac koji je baš ovaj izbor odobrio i publika koja sve ovo čita, da smo mi svi maloumnici pa ne možemo da prozremo ovu »logiku«? Ali Jovanović se nimalo zbog toga ne uzbuđuje, on »tera« svoje; iz svega izlazi da njemu »smeta«

POZORIŠTE

Iskušenje

Uz premijeru »Živog leša« L. N. Tolstoja na sceni Narodnog pozorišta

FEĐA PROTASOV je odavno jedna od naših pozorišnih legendi. I više od toga — izazov svakoj glumačkoj generaciji! Zato je razumljivo da ovaj neobično zanimljivi Tolstojev junak danas podstiče mnoge dileme, htenja, nesporazume i želje: da li je to u svemu projekcija intimnih preokupacija velikog pisca? Istina o ruskom društvu ili razotkriveni smisao apsurdne situacije? Slika o nihilističkim razaranjima ličnog sveta i nemogućnosti da se u svemu ispolji čovekova autentičnost? Razočarenje u nestvarne ideale i kukavičluk kojim se okružujemo? Otuđenje u savremenom svetu i vapaj za akcijom i slobodom?

Postavljajući na sceni »Živi leš« reditelj Hugo Klajn je imao pred očima upravo te protivurečne i kontradiktorne potrebe današnjeg teatarskog trenutka. Otuda se on unapred ogradio od svake improvizovane scenske polemike i površne kombinatorike. Tolstojevo delo, bez obzira što je svijeno oko Feđe Protasova, nije savršena i celovita dramska struktura. Neko mlađi, nestrpljiviji i neupućeniji bi verovatno pokušao da ovu dramsku hroniku u dvanaest relativno statičnih slika prekomponuje po modelima moderne dramaturgije. Decenijama se već susrećemo sa saznanjem da je to besmislen napor koji ne može da bitno izmeni Feđinu situaciju. Reditelj uvažava iskustvo i sam daje do znanja da takav poduhvat ne bi ništa novo doneo niti bi bolje objasnio glavnog junaka. Za pravu predstavu to je čak i suvišno jer — važno je da u toj sasvim otuđenoj, mada kontraverznoj i heterogenoj realnosti, u svetu gotovih pojmova i objekata otkrijemo kako čovek opstojava i da li je uopšte to život autentičnog ljudskog bića. Za tako nešto Klajnu je potreban što čišći prostor na samoj sceni. To je razlog da je Miomir Denić svoja scenografska rešenja sveo na iznalaženje detalja karakterističnih za enterijer Tolstojevog doba. Slično je i sa kostimima Mire Čohadžić. S tim što su se njih dvoje ipak najčešće susretali u strogim, hladnim i konvencionalnim linijama. U ovakvoj prilici sva pažnja bila je koncentrisana na glumce kako bi taj spoljni svet dobio tek u njima svoje prave proporcije.

Retko se dešava na ovoj sceni, uostalom kao i na drugima, da brojan ansambl bude maksimalno prihvatljiv, stilski disciplinovan i sasvim dovoljno ubedljiv. Već to govori o izuzetnom rediteljskom naporu, s tim što se mora naglasiti da stvaranje galerije likova nije samo sebi svrha: Feđa mora biti okružen sasvim određenim ljudskim ambijentom. Klajn nije insistirao na snažnijem kontrastiranju likova — tek onoliko koliko zahteva situacija. Sve ostalo je stvar temperamenta glumaca. Pogotovo što je u savremenom teatarskom tretmanu krajnja rezervisanost ili objektivnost prema materijalu i pasivnost u odnosu na stvarne činjenice gotovo nedopustiva. Ako polazimo od potrebe da se utvrdi ljudsko značenje jednog već istorijskog vremena i društva zar možemo da se mimoiđemo sa smislom celog ovog dela? Zahvaljujući igri došli smo do uverenja da pojedine role nisu oživljene na osnovi predubeđenja koja imamo o Feđinoj okolini već da se takav utisak reflektuje iz samih ljudi. Protasov nije žrtva a ni nešto drugo, svi su oni podjednako u krugu pa može li se onda u tužnom junaku videti neki revolucionarni bunt protiv društva, želja za prevazilaženjem otuđenja koje nas i same razdire i iskreni vapaj za slobodom?

Klajna ne zbunjuje već tradicionalna sentimentalnost i subjektivnost kojom se okružuje ovaj lik i zato je istraživački i posmatrački postupak krajnje suzdržan i racionalan: Feđi se ne može verovati na golu reč i otuda potreba da se prati svaki njegov postupak kako bismo dobili tačnu predstavu o načinu na koji on egzistira. Da li u njemu ima snage da se od objekta preobrazi u subjekat i izbori za sopstvenu autentičnost? Reditelj je odmah uočio da Feđa suviše emocionalno opisuje svoje duševno stanje naglašavajući neprekidno kako ga svet guši i kako je jedino spasenje u bežanju. Istovremeno on ne propušta svaki konfliktniji prizor da pomalo kapitulantski ne doda kako su oni na drugoj strani dobri a samo on rđav. Tipična nihilistička strastvenost koja nije specifična samo za Tolstojevo vreme. Kako poštoviti negaciju iza koje ne stoji celo biće već samo strah od sopstvene odluke? Protasov nema snage za suprotstavljanje, samoubistvo, pa ni život koji bi u svemu odgovarao njegovoj unutarnjoj projekciji sveta. Treba li uopšte podsećati na ljubav sa Mašom, ako se to može nazvati ljubavlju! A šta tek da kažemo za scenu kod istražnog sudije gde Protasov svoju ispovest pretvara u tiradu o patnji i velikodušnosti, nije li i to samo uzaludno nastojanje da se načini nekakva formalna razlika između njega i ostalih? On govori svašta o životu i realnosti, ali je istinski ne negira: zašto bi onako mirno prihvatio mogućnost prerušavanja i život pod tuđim imenom? Moralno zadovoljenje on nalazi u samom saznanju da ipak vegetira u svetu za koji veruje da je loš, sebičan i lišen svega ljudskog u sebi. Feđa čak suštinske ljudske odredbe svodi na sebe tako da nije teško otkriti u tim njegovim patetičnim stradanjima duše agense koji dolaze od inferiornosti i stvarne nemoći za borbu preobražene u čudnu narcisoidnost. Protasov je velika zabluda nas samih, i tu negde valja tražiti razloge njegove velike popularnosti. Jovan Milićević je upravo bio takav i zato je moguće naći opravdanja čak i za pljačljivost koja je plavila izvesne scene. Nama bi se danas možda više dopadala kreacija Milivoja Živanovića, jer je u njoj bilo više stvarnog ljudskog razočarenja, ravnodušnosti prema spoljnom svetu i unutarnje autentičnosti, ali se ni Miličeviću ne može poreći plastičnost u izrazu, posebno u uvodnim i završnim prizorima.

OLIVERA MARKOVIĆ I JOVAN MILIĆEVIĆ U »ŽIVOM LEŠU« (SNIMIO M. KRSTIĆ)

Olivera Marković je videla Mašu kroz njoj svojstvenu, prigušenu i samo na trenutke eksplozivnu strastvenost koja se u pesmi preobražavala u izvornu emocionalnost i pravu lepotu. Lizu je Ksenija Jovanović predstavila verno u blagim kontrastima koje dozvoljava hladna i racionalna priroda ove žene. Njenu majku Anu Pavlovu dala je veoma izražajno, temperamentno i stilski ujednačeno Vuka Dunđerović. Divna Đoković je sasvim korektna kao Ana Karenjina, dok je dosta nezahvalnu ulogu njenog sina Viktora oživeo uz sve lične karakteristike veoma uspešno Milan Puzić. Sašu je igrala Milka Lukić, posebno naglašavajući svoju privrženost Protasovu. Severin Bijelić je impresionirao kao Ivan Petrović Aleksandrov Artemjeva je sasvim jednostavno okarakterisao Đorđe Pura. Abreskov je u Božidaru Drniću imao zaista pravog tumača: dostojanstvo, neposrednost, čak i u dvoličnosti, osećanje za meru i situaciju. Petuškova je naznačio Mihajlo Vitorović, a istražnog sudiju Miloš Žutić. U predstavi su još bili Dara Vukotić-Plavović, Ratko Sarić, Boba Dinić, Miroslav Petrović, Rastko Tadić, Bogić Bošković, Bora Stojanović, Bogosava Nikšić i Miodrag Lazarević.

Hugo Klajn je svojim iskustvom, strpljenjem, umešnošću i jasnoćom u reditelskim htenjima stvorio predstavu koja znači veliko ohrabrenje za ansambl Narodnog pozorišta i još jednom pokazao da je u našem pozorišnom životu dragoceno prisustvo svakog istinskog umetnika i autoritativnog intelektualca. Zato postavku »Živog leša« ne možemo da prihvatimo kao oproštaj sa pozornicom. Da li je to uopšte moguće dok je čovek u stanju da ovako snažno bude prisutan na sceni?

Petar Volk

što je džinovski Balzak u mojoj biblioteci sateran u tanku knjižicu od 120 stranica, a ne smeta mu što je taj isti džinovski Balzak u kolekciji Lagarda i Mišara sveden na svega 22 stranice (i slovima dvadeset i dve stranice); smeta mu i ne valja što ispred pisaca u mojoj biblioteci stoje uvodni tekstovi od 20—40 stranica, a ne smeta mu i dovoljno je, i čak izvrsno (dodao bih) kad kod Francuza predgovor Balzaku iznosi svega — 5 stranica; smeta mu, uzmimo bilo koji primer, što predgovor Laliću ima 30 stranica i poziva se na nekakve notice i objašnjenja kod francuskih izdavača, a ne smeta mu što takvih istih objašnjenja i notica nema, recimo, u Barčevoj »Šenoinoj čitanci«, za koju je ovom prilikom Jovanović sada prvi put i čuo. Poziva se na mišljenje pedagoškog zavoda o svemu tome, a prećutkuje imena profesora beogradskog univerziteta koji stoje iza »Školske lektire« »Mladog pokolenja« i koji su svojim učešćem u priređivanju te biblioteke rekli šta o tom postupku misle. A misli li on, Žarko Jovanović, da niko neće u ovoj posuvraćenoj logici otkriti prozirno dovijanje jednog momka uhvaćenog u laži i neznanju.

Prostor mi ne dopušta da navedem sve netačnosti, stare i nove, kojima se služi Žarko Jovanović. Neke se ipak ne mogu mimoići. U »Večernjim novostima« tvrdio je pri kraju članka da će »ista sudbina« (tj. kasapljenje) stići »i onih 90 pisaca predviđenih ovom edicijom«. Šta je ova tvrdnja nego li pokušaj gole i drske obmane kad se zna da od ukupno 100 pisaca u ovoj seriji ima 23 pesnika koji, po prirodi same stvari, moraju biti zastupljeni po principu pesničke antologije, dakle bez »skraćivanja« i »prepričavanja«? U »Književnim novinama« on tvrdi da Ezra Paund u izdanju kuće »Fejbr end Fejbr« nije sebe »skratio i sažeo«, »nego jednostavno napravio izbor iz svoje poezije...« Šta je ova tvrdnja nego li čisto neznanje i pokušaj gole i drske obmane kad je svakome ko z n a engleski i ko je pročitao knjigu jasno da nisu dati ni svi Cantos-i ni u celini, jer su Cantos-i XXXVIII, XVIII, LII, LXII, LXXXVIII, XCIX,CV,CVIII i CIX, dakle ukupno 9 od 24 »kantosa«, dati u odlomcima (ili »kratkim pasažima«, kako stoji i na koricama knjige), što znači da su zaista skraćeni i sažeti, jer nisu u celinskom tekstu? Itd, itd.

Sve u svemu, Žarko Jovanović i dalje tvrdi da ne postoji ni edicija ni knjiga priređena po istom principu po kojem i biblioteka »Književnost u školi«. Ovoga puta još ću ga dvaput uterati u laž i neznanje. Dr Antun Barac objavio je 1932. godine »Šenoinu čitanku«. Knjiga ima 191 stranicu koje su ovako raspodeljene: 2 stranice o Augustu Šenoi (bio — i bibliografija); Šenoini članci (od kojih jedan u odlomcima) od 7 — 22 stranice; lirske i epske pesme od 25—43 stranice. Ostali prostor (od 47 do 191 stranice, ukupno dakle oko 144 stranice) raspodeljen je na odlomke iz 3 romana i 3 pripovetke (ili čak i više), i to apsolutno po istom principu po kojem je uređena i biblioteka »Književnost u školi«, tj. odlomak i prepričavanje. Dr Darinka Nevenić-Grabovac priredila je 1968. godine »Ilijadu« i »Odiseju« po istom principu. Na uvodni deo o Homeru otpada nominalno 31 stranica; nominalnih 97 stranica, a stvarnih mnogo manje, jer iz broja stranica treba izuzeti brojne ilustracije, upotrebljeno je za odlomke i prepričavanja tekstova iz »Ilijade« i »Odiseje«, i to tako da je Homer mnogo više »seckan«, dat u mnogo kraćim odlomcima i mnogo više prepričan za đake nego li bilo koji pisac dosad objavljen u biblioteci »Književnost u školi«. Pa ipak, Žarko Jovanović nije optužio priređivača ove knjige niti uređivački odbor (da spomenem samo neke članove: dr Vojislav Đurić, dr Dejan Medaković, dr Ernest Stipanić, dr Jadran Ferluga, dr Maksim Todorović, dr Mihailo Marković, dr Pavle Radoman, dr Relja Novaković i dr Ljubomir Krneta) za »varvarsko kasapljenje« Homera i za stvaranje jaza između celovitog Homera i široke đačke publike. Ima li Žarko Jovanović bilo kakvo moralno pravo da govori o mojoj biblioteci, a da istovremeno ne zna (ili zna a prećutkuje) ove činjenice?

Zoran Gluščević

MALI EKRAN

Čarlijeve tetke

MORAM PRIZNATI, već mesecima čekam da vam ovo ispričam:

Imao sam dve veoma stare tetke.

Jedna stara tetka bila je čista reakcija. Druga stara tetka bila je čisti stari komunista. Obe stare tetke imale su samo jednu želju: da dočekaju ostvarenje svojih idejnih snova. Prva tetka da dočeka nekog svog jahača na belom konju, druga — da u salonu moga dede napravi crveni kutić. Tako smo čekali oslobođenje — kao što je govorila stara tetka komunista; — prevrat kao što je govorila stara tetka reakcija.

Prva tetka reakcija (reakcija, na šta?) govorila mi je u noćima punim ruske topovske tutnjave, da ću kada dođu komunisti morati da dam njihovoj deci sve predratne igračke i pola odela. Još ne znam da li je mislila na sako ili na pantalone, ili na levi rukav sakoa i desnu nogavicu pantalona. Što se tiče sakoa, rado bih ga dao bilo kome jer sam zavoleo džempere od malih nogu, ali od pantalona se ne bih tako lako rastao, pa ma ko bio u pitanju, to da znate!

Druga tetka komunista učila me je da pevam »Amerika i Engleska biće zemlja proleterska...«, govorila je da nije istina ono o oduzimanju pantalona, jer ćemo mi deca biti svi isto obučeni i svi isto podšišani i što je najlepše, oduzeti od roditelja (koje uostalom nismo ni imali); jednom rečju — svi će imati hleba i igara, a neumitni točak istorije pregaziće moju tetku, a njenu sestru — reakciju!

Prvu staru tetku reakciju udarila je kap, kada je jedan neobrijani oslobodilac pozdravio sa »Zdravo, drugarice!«. Druga stara tetka takođe je ispustila naprednu dušu petnaest godina kasnije, kada joj je isti oslobodilac (sada već glatko izbrijan) rekao ležerno: »Ljubim ruke, gospođo!« Obe stare tetke danas počivaju u zajedničkoj porodičnoj grobnici, na kojoj se guraju jedan krst i jedna petokraka.

Srećan sam što su moje tetke danas opravdano odsutne iz ovoga sveta i što nisu dočekale televizijsku epohu.

Možda bi moja pokojna tetka stari komunista i preživela nekako činjenicu da Amerika i Engleska još nisu zemlja proleterska, možda bi se vadila objektivnim istorijskim teškoćama, ili tako nečim, ali ne znam kako bi se osećala da je pre neko veče videla televizijsku dramu zagrebačkog pisca Čede Price, »Kruh«, u kojoj dva poluprosjaka sakupljaju kore hleba (kruha) ispod džinovskih solitera, pretražujući smetljarske kante. Šta je sa njenim svetom? U ime svoje tetke, koja je onako lepo govorila o onim crvenim kutićima i prelaznim zastavicama, ne mogu da pristanem na takav prizor! Tako ću opet ispasti budala. Kao i onda kada sam u »Srebrnoj školjki« u Rijeci čitavu noć ubeđivao jednu Graciju da prostitucija u našem društvu ne postoji, a ona na kraju, sasvim ubeđena platila naša pića dolarima.

Međutim, ne mogu a da ne verujem Čedi Prici, jer sam svojim očima video i svakog drugog dana gledam, kako čitave porodice Cigana, na kojima naš avangardni film tako lepo zarađuje, pretražuju kante ispod kuće u kojoj stanujem. Jedan društveni radnik mi je objasnio da je to njihov »hoby« (prava reč!) i da se ništa ne uznemirujem, već da u umetničkim delima, kao što su to drame, na primer, obratim pažnju prvenstveno na umetničku prezentaciju istine, njenu nadgradnju, njenu kvintesenciju; jer je jedno umetničko delo, pre svega, »subjektivni odraz objektivne stvarnosti«, i obratno. Uostalom, zar Čedo Prica ne vidi u našoj stvarnosti ništa svetlo? Zar od sveukupnih tokova našeg života mora baš da izabere ljude koji nemaju hleba? Ako već ne može da izbegne privlačnosti prizemnih đubrišnih tema i kanti za smeće, zašto onda ne napravi dramu o preduzeću »Gradska čistoća«, o njegovim dostignućima, efikasnosti i planovima za buduće čišćenje đubradi? Dobro, priznajmo mu da nekim slučajem ima još ljudi koji riju po kantama za smeće, ali zašto on treba lepu književnost da zloupotrebljava rijući po njihovim prljavim postupcima?

Uostalom, nije posao pisca da se brine o tome ima li ko hleba ili nema — ima ko je i za to plaćen. U današnjoj sve užoj specijalizaciji rada Čedo Prica je napravio prekršaj, dokazavši da nema sluha za jedno moderno uređeno društvo. Šta tu izigrava miss Irbi; hoće valjda da se dodvori masama?

I u kakav on samo nezgodan položaj dovodi jednog televizijskog kritičara koji išta do sebe drži? Kako da napišem: »Gluma Ive Šubića i Mirka Vojkovića u trenucima kada po kantama za smeće traže hleb, bila je izvrsna, kostimi izvanredni...« — kako to da napišem, kada su gluma, a naročito kostimi onih iz moga dvorišta bili još uverljiviji, sasvim blizu idejama Stanislavskog o totalnoj identifikaciji glumca i uloge?

Na kraju, kako da pišem o dramaturškim finesama drame »Kruh« kada sam, već korumpiran, u mojoj kanti za đubre jutros otkrio dve stvrdnute kifle, koje će Pricini klošari sutra da pokupe? Zato, što lepo reče onaj slavni Grk: »Pokaži mi svoju kantu za đubre, pa ću ti reći kakav si!«

Momo Kapor

ISIDORA SEKULIĆ u crnoj gori

PRE NEGO ĆE NAPISATI »Njegoševu knjigu duboke odanosti« Isidora Sekulić boravila je u Cetinju i Crnoj Gori, da bi, kako je kasnije govorila, upoznala tle gde je čelom pao, živeo, stvarao i umro veliki pesnik i mislilac. To je bilo u leto 1937. godine.

Koju godinu ranije u Cetinju je boravio mesec dana Bernard Šo, kojemu je to bila druga poseta Crnoj Gori. A uoči svoje tragične smrti, Cetinje je posetio i Ernest Toler sa većom grupom naših i stranih književnika, koji su u to vreme bili na jednom sastanku u Dubrovniku. I Šoa i Tolera dirnula je pažnja naprednih Cetinjana izražena poklanjanjem suvenira iz Crne Gore. Toleru, koji je bio stalno u društvu Milana Bogdanovića, priređene su i male manifestacije.

Posebna pažnja ukazana je Isidori Sekulić, pogotovu kad se saznalo za cilj njenog boravka. U to vreme još je bilo u životu više starih Crnogoraca rođenih pod kraj Njegoševog života koji su, kroz predanja i sećanja na svoju ranu mladost, mogli da neposredno dočaravaju i Njegoševo doba. Oni su se svesrdno, pa i sa izvesnim ponosom, upuštali u razgovore i iznosili dosta zanimljive pojedinosti, pričice, događaje iz toga doba ili u vezi s njim. Isidora je te ljude obilazila širom Crne Gore i danima vodila takve razgovore. Ali je najveći deo svog boravka provela u cetinjskom Muzeju, pabirčeći po materijalima od interesa za njeno proučavanje i ponirući u »zagonetnu pojavu Rada Tomova«, kako je tada često govorila.

Jedno mučno popodne

Za sve vreme boravka u Cetinju, Isidora je i pre i posle podne radila u Muzeju. Stoga sam se iznenadio kada sam je jednog popodneva sreo na ulici, ljutu, ozlojeđenu.

— Njegoš bi rekao, počela je da mi se žali, »spopali me užasa plamovi«. Sad su me bezmalo najurili iz Muzeja. Iznenađena sam i veoma ljuta. Dolazi kralj sa kraljevićima pa im ni muzej nije bezbedan. To mi se prvi put događa otkad radim po bibliotekama i muzejima. Jednom je u Britanski muzej došlo nekoliko kraljeva, čitav čopor, ali smo svi ostali na svojim mestima, čitajući, radeći. Samo smo, na diskretan način, putem jedne ceduljice, zamoljeni da im odgovorimo ako nas štogod budu pitali. Izvinjenje, naravno, nije izostalo. A ovde, ruku na srce, zbog tri balavca, tri kraljevića, naprosto su me izbacili iz Muzeja. A tu, u Muzeju, pokazujući na zgradu muzeja, mi književnici i naučnici smo kraljevi, a samo ovde, na ulici, oni mogu biti kraljevi i kraljevići.

To popodne Isidora je iskoristila da poseti selo Bajice, u neposrednoj blizini grada. Ušli smo u jednu staru, slamom pokrivenu kuću, izvesno iz doba Rada Tomova. Domaćica, jedna otresita devojka, dočekala nas je sa urođenim gostoprimstvom. Začas je, na primitivnom ognjištu, naložila vatru i skuvala kafu, da bi, po običaju, častila neočekivane goste. Iako je još uveliko bio dan, vatra je u stvari osvetljavala prostranu i jedinu odaju kuće, bacajući na počađale zidove nemirne senke: prozora i nije imala, jer se tako ne mogu nazvati dva mala otvora, koji su više bili »puškarice« nego prozori. Sve je to Isidora tako lepo i slikovito opisala u knjizi »Njegošu«.

Dva priloga

Jednog dana predveče, za vreme njenih uobičajenih šetnji Njegoševom ulicom u Cetinju, sreo sam Isidoru i, dok smo razgovarali o njenom putu po Crnoj Gori, prišao nam je jedan od cetinjskih skojevaca (mislim da je to bio Jovo Kapidžić, sada general, narodni heroj itd.) radi priloga za borce ondašnje republikanske Španije. Diskretno, pokretom glave, pitao je da li se i njoj može obratiti za pomoć.

— Plemenita je to borba, rekla je, davši obilat prilog. — Jer, dodala je, ako iko, Španci se danas bore za svoju slobodu.

Koji dan kasnije, prateći je na putu kroz Crnu Goru, došli smo Pod Ostrog, u znameniti Gornji manastir, čuven i po okršajima sa Turcima. Po običaju, prilikom posete manastira, daje se prilog u novcu. Pred samim vratima smo ustanovili da nemamo sitnog novca, a hiljada dinara u ono doba bila je zamašna svota. Jedva je na francuskom izustila šta da se radi, a neko manastirsko đače pritrča i govoreći da će »razbiti na sveca«, uđe u ćeliju i sa svečevih prsiju, jer je kovčeg tog dana bio otvoren, odbroja deset stotinarki a ostavi hiljadarku.

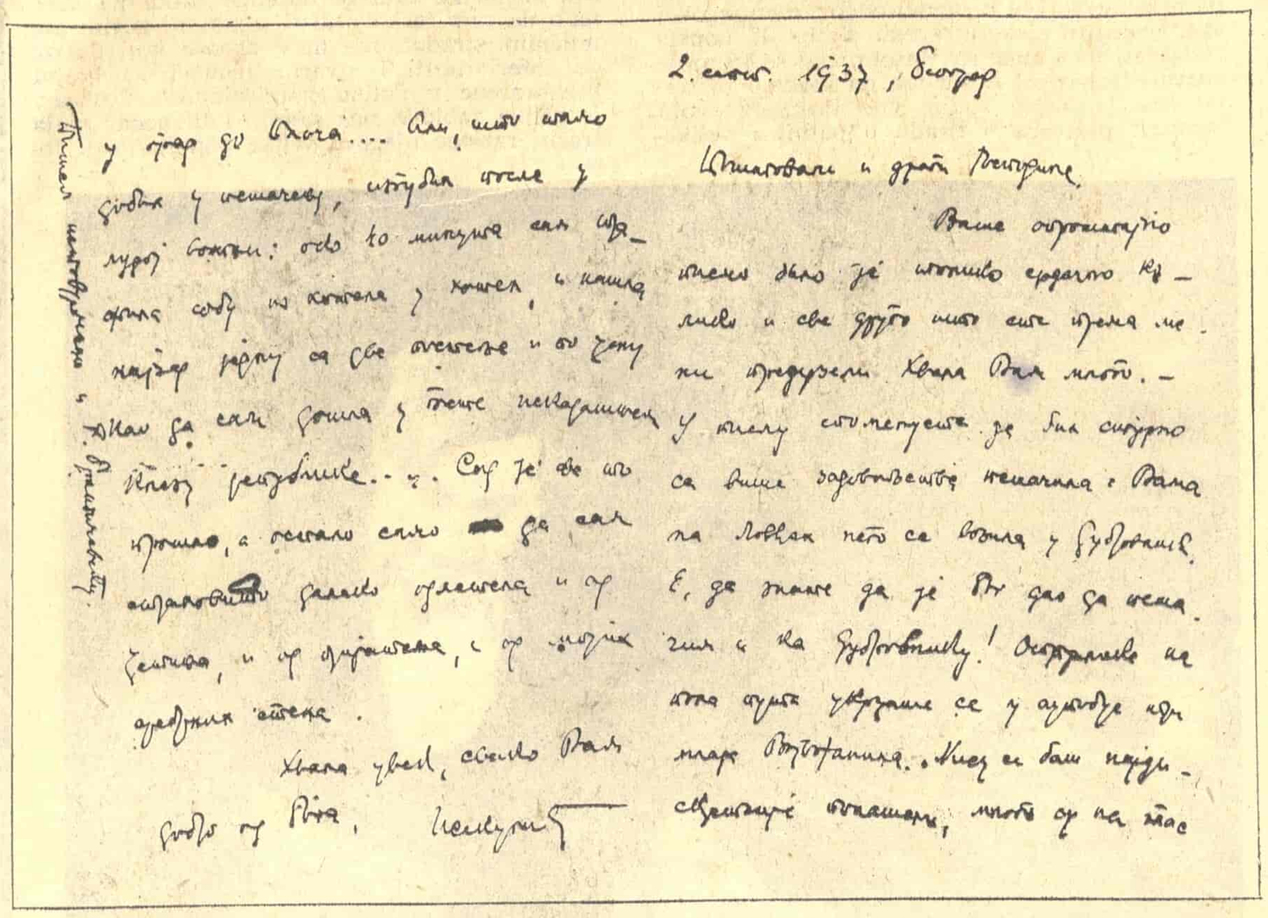

FAKSIMIL PISMA ISIDORE SEKULIĆ

— Neukusno! Neukusno! Kao da je piljarska tezga a ne svetinja! — nastavila je na francuskom i, davši prilog, odmah izašla iz ćelije.

Pored Lesendra

Pored starih Crnogoraca koji bi joj predanjima mogli dočarati Njegoševo doba, Isidora Sekulić je obilazila i neka znamenita istorijska mesta. Htela je da izbliza vidi i Lesendro, veoma malo utvrđenje na kamenitom ostrvu u Skadarskom jezeru. Bila je veoma prijatno iznenađena kada je brod koji je tuda, po voznom redu, prolazio skoro pristao uz samo ostrvo, koje je u svoje vreme imalo izvanredan strategijski značaj.

— Da, da, rekla je kao za sebe, citirajući poznatu uzrečicu: »Izgore kao Vladika za Lesentrom«: malo ali sigurno uporište za ono doba — zahvalivši na pažnji kapetanu broda koji je omogućio kraće zadržavanje pored tog pustog ostrva.

Jedan oštar prekor

Kada smo se našli u Virpazaru, obavestio sam Isidoru Sekulić da je tu, u jednom obližnjem selu, koju godinu ranije umro stogodišnji proto Ulićević, jedan od sveštenika koga je sam Njegoš, pod kraj svog života, »zapopio«. Čuvši da mi je taj prota, kao novinaru, opisivao Njegoša sa »odeždama koje su mu bile do koljena«, oštro me je prekorila što sam propustio veoma retku priliku da od njega saznam mnoge dragocene pojedinosti iz Njegoševog doba i života. Kada je umro, proto Ulićević je imao preko sto godina i živo se sećao obreda u Cetinjskom manastiru i samog Njegoša, koji je tom prilikom lično činodejstvovao. Po pričanju Ulićevića, tada je Njegoš uveo u sveštenički red oko dvadeset mladića, među kojima i njega, i sve ih je odjednom »zapopio«. »Njegoš je održao i kraći govor, govorio mi je Ulićević, nazivajući nas narodnim pastirima. A duše mi i groba u koji ću, čuo sam ga kad je polako, kao za sebe, rekao da smo pravi pastiri sposobni da čuvamo goveda. Mojijem ušima sam to čuo, jer sam mu bio najbliži«, dodao je stari prota. — Sve je to Isidora zabeležila. Ali mi nije mogla oprostiti, kako sam mogao, i ne samo ja, dopustiti da jedan Njegošev savremenik godinama živi, a da ga niko ne iskoristi kao izvor predanja. Uz to, još, jedan sveštenik koji je za sobom imao skoro čitav vek.

Na Belvederu

Pri povratku sa puta po Crnoj Gori zadržali smo se na Belvederu, izletištu blizu Cetinja, odakle se pruža divan pogled na Skadarsko jezero. Tu je, godinu dana ranije, bilo ubijeno šest a teže ili lakše ranjeno oko pedeset građana, koji su, na poziv Partije, išli na jedan od zborova ondašnje udružene opozicije. Taj zbor nije održan, jer je odziv naroda bio odviše veliki, pa je pod Belvederom zadržano više od hiljadu građana koji su peške išli na zbor. Policija, žandarmerija i, čak, vojska držali su taj prilaz gradu, nadlećući ga i avionom. Tom prilikom, predveče, kad su građani počeli da se vraćaju svojim kućama, u leđa su im otvorili vatru i izvršili jedan od najgnusnijih zločina.

Dok sam joj pričao o tom zločinu, Isidora je sa neskrivenim revoltom dodala:

— Samo zločini, jedan gori od drugoga, ne mogu biti podloga vlasti. Zar je ovaj narod malo krvi dao za slobodu?

Zločin na Belvederu, naravno, nije zabeležen u ondašnjoj štampi, sem u ilegalnoj, partijskoj. Ali je Isidora, u jednom intervjuu koji je objavila ta štampa, pomenula Belveder kao mesto jednog teškog zločina.

Jedno zanimljivo pismo

Krajem avgusta, 1937. godine, Isidora Sekulić je napustila Cetinje i Crnu Goru, i vratila se u Beograd. Pošto zbog jednog izleta na Lovćen nisam mogao da se sa njom oprostim na drugi način, ostavio sam joj u hotelu pismeno izvinjenje da bih, koji dan kasnije, dobio ovo njeno zanimljivo pismo.

»Poštovani i dragi Gospodine, Vaše oproštajno pismo bilo je toliko srdačno koliko i sve drugo što ste prema meni preduzeli. Hvala Vam mnogo. — U pismu spomenuste da bih sigurno s više zadovoljstva nešačila s Vama na Lovćen nego se vozila u Dubrovnik. E, da znate da je Bog dao da pešačim i ka Dubrovniku. Otprilike na pola puta ukrcaše se u autobus tri mlada Vojvođanina. Nisu se baš naidiskretnije ponašali, mnogo su na glas mislili, ali su bili nekako simpatični sa svojom raskalašnošću i šalama. Ceo autobus se smejao. Pa i dvoje Engleza najzad počeše da raspituju: šta kažu. Prevodili smo tačno, dok nije prošao jedan magarac, i ona trojica ga pozdraviše: Zdravo, gospodine poslaniče, jeste li za Konkordat? — tada dadosmo popravljenu redakciju teksta. Na poslednjoj uzvišici, pred spuštanje u Dubrovnik, nestade nafte. Pokušaše nobičajena presovanja, ni kapi: Stadoše ona kolesija kao ukopana, kao mrtva. Mon cher cadavre, setila sam se kako je Žorž Sandova mazila sirotog svog Šopena. Ona trojica tada uzeše situaciju u ruke: svi iz kola napolje, sem vozara, i sve što je muško guraj lešinu. Vozar ih je hrabrio da ima svega 200 metara. Ispalo je tri puta toliko. Ljudi su trljali dlanove, huktali, psovali, opet gurali, ali ona tri mladića ne dadoše humoru pasti, i tako muškarci — bolja i vrednija polovina čovečanstva — ispeše ono čudovište na vrh, odakle smo posle bez motora sišli u grad do Ploča... Ali, što tamo dobih u pešačenju, izgubih posle u ludoj vožnji: oko 40 minuta sam tražila sobu iz hotela u hotel i našla najzad jednu sa dve postelje i po ceni kao da sam došla u goste nekadašnjem Knezu republike. — Sad je sve to prošlo, a ostalo samo da sam strahovito daleko odletela i od Cetinja, i od prijatelja, i od mojih srebrnih stena.

Hvala uvek, svako Vam dobro od Boga, Isidora Sekulić«.

Novak Milošević

MOLITVA

Dragoljub S. IGNJATOVIĆ

Borcima Vijetkonga

Blagosloveno da si, Moje Vreme: sve se, danas, i ono što bi, i ono što biva, saželo u jedan gnev i u jednu mržnju. Previše krvi i, zato, previše nade. Iznad svega, Nemilosrdnost, kao narasli, munjeviti, zeleni, ali neki drugi Mesec.

Blagoslovena da si, tuđa pogibijo i moja zapevko, Smrti Svirepih Smaknuća na svim stranama sveta, pod svim balkonima, u oknima svih crkava: sve što postoji i što će postojati sažima se u jedan zamah i u jedan udarac. Previše gvožđa u svim šakama, na svim rukama i, zato, previše slobode. Iznad svega: Nemilosrdnost, kao vreli, pucketavi vetar koji sve spaljuje.

Blagoslovena da si, zemljo oranica i zemljo puteva, koja zasipaš grobne jame nekih koji su se borili, koja počivaš zajedno s njima, bez žita i bez točkova, otkrivajućih, zemljo nasušna, koja, kao majka, čekaš neke koji se bore: sve se, danas, zaista saželo u Najveći Sumrak i u Najveću Seču. Previše je hladnog prezira smrti i mirnog gađenja pred životom i, zato, previše sreće. A iznad svega, zaista, kao nož u potiljku odsečene glave, Nemilosrdnost, kao sestra koja poziva na dužnost.

Blagosloveno da si, Veliko Zlo. Mada je malo ljudskih reči u meni, primi ih: jesi smisao i zastava onih koji su bezdušni i ravnodušni, budi čast i poštenje plemenite svesti, koja dvaput voli, jedanput mrzi i, tako, uzdiže i uništava. Budi, jednom, ono što moraš biti: oružje protiv samog sebe. Budi dostojno moje hvale: veruj u one koji te moraju nadživeti.

U nas — ne veruj. Mi mirišemo na mineral, a nismo zvezda; odzvanjamo jekom i hukom, a nismo stihija; volimo puteve, a nismo mudri; snažni smo, a nismo vitezovi. Mi — nismo. Zbog toga je jedina molitva za koju sam sposoban — prosta i kratka: Veliko Zlo, ti velika vatro očišćenja i velika pustinjo poraza svih dosadašnjih pobednika, učini

da niko od nas, danas živih u muževnoj snazi nasrtaja i otpora, zrelih kao podne za ponoć, kao ponoć za ponor, da niko od nas — ne umre prirodnom smrću, mirno blaženom smrću života.

Učini tako,

jer je podlo umreti od dotrajalosti, kao plot, kao zimski kaput siromaha, umreti od mišićne mlitavosti, od koštane ispošćenosti, umreti spokojnom smrću kraja pre kojeg je bilo sve što je po redu i poretku trebalo da bude, umreti kao što su umirali isluženi grofovski lakeji, sluganski, dok, po podrumima, bičem, srce tuku, dok, nad salonskim ogledalima, oči vade, meko srce mladića, kao pticu, oči u kojima bruji đevičanstvo kao sneg.

Učini tako, da bismo i mi bili ono što moramo biti.

Oni koji se bore mrtvi su ili umiru. U plodu njihove smrti nema otpadaka, ni gusenica; u plodu njihove smrti nema rđe. Oni su čedni kao jabuka i moćni kao jedina istinita reč — jesam. Ali moćni su i oni koji ih ubijaju. Žive su lobanje tih ubica: da izmišljaju palate i grobnice, i mostove između njih, da budu — kao što biva časovnik i parobrod i automatizovana menjačnica.

Veliko Zlo, budi nam pomoć u nesreći koja preti da postane večna. Bez pogovora, kao što čini sudbina, učini tako —

da se između nas koji smo za komunizam i njih koji su za pljačku i laž, da se između dva tabora, dva čadorišta u noći, kao pred svaku bitku, digne magla straha, da se očisti zaletište krvave mržnje i put koštaca od kojeg se utrobe skamenjuju; učini tako —

da zaboravimo sva znanja, sve dužnosti i sve nagone;

da ne verujemo u treće, ni u bolje;

da, i pre i posle, prezremo istoriju i nastavljanje, i decu koja nas čekaju;

da odbacimo decu koja nas čekaju.

Kažem i molim: učini tako —

da, u tom času teške zore, samo jednom, mi dobijemo snagu njihovog nečoveštva, a oni slabost naše nežnosti, i da, u isti mah, mi ostanemo nežni za žrtvu, a oni svirepi za kaznu.

I da to, tad, u ovom danu već, u ovim časovima o koje, kao noćno jato o prozor, kao oblak o led, biju zvuci lomljenja kičme i čupanja srca, zvuci pohoda i pobuna, kristalni zvuci preopterećenih vešala, da to, tad, već u ovom danu, zelenom od nesanice, bude ono iskonski nagoveštено: Ili — Ili. Ono čudo koje se čeka od pamtiveka, otkrovenje za koje su se, kao za nevestu, kao za nesebičnu ljubav bilja, pripremali snažni. I uvek potreba, kao što je potrebna vest da je majka dobro, da su prijatelji zdravi i da se nekom silniku stalo na grlo. I uvek presuda, jer je, i dalje, trava cvetala u svoje vreme, voda plavila, žena rađala, bolest dolazila, jer je, uvek, šuma ostajala šuma, more more, i žrtva žrtva. Jer se ništa nije htelo sebe odreći, nije moglo potčiniti, nije moralo izmeniti.

A sad? Strašnom smo zapovešću blagosloveni!

Oni koji se bore, kao i uvek, ne pripadaju našem svetu. Izloženi su snegu i kiši, i zverskim čoporima koji ih prate, i od njih uče. Izloženi su ljubavi kakve nema i neće biti, nikad. Vidim: jedan čovek, već dan i noć, kao uzet, obamirući u groznici, leži preko bratovljevog groba, preko ploče koja tone u močvarnu zemlju, ali ustaje, kao pred ocem, da položi ruku na pušku i da borcu koji je drži — otkrije sve svoje lice, sav njegov prostor, od stida do srdžbe, od pomame do milošte, da mu, ćutnjom, kaže reč koja se ne zaboravlja, ni posle pogibije, ni posle, kad se sav mozak zgusne u trn pri dnu stabla. Oni koji se bore izloženi su istini koja nije, kako se misli, ni parola, ni značka, ni zastava, ni manifest. Ta istina je jednostavna kao kap, kao vlat, kao grabovo drvo: kad više nisi u stanju da se boriš, onda ćuti kao grob.

Oni koji se bore — i žive i umiru kako ne očekujemo. Ništa što danas živi nije njihov uzor. Ništa što će, možda, živeti nije njihov ideal. Svojim nezavisnim volšebnim majstorstvom, oni su sišli iz duha, sa snažnih fresaka Manasije, s toskanskih platna gorostasne nežnosti, sa sinajskih ikona dostojanstva u sumraku, sišli, kao što, posle radosti u visinama, silaze pastiri s bakljom na ramenu, da budu telo Odmazde i duša Pravde. Iznad svega: da budu ljudi među ljudima.

Oni koji se bore, kao i freska velike dubine, jesu munjevita vatra koja dugo traje.

I zato, zbog poprišta koje ćemo, kao takvu nenadmašnu fresku, bakrom okovati, zbog prašine u koju ćemo, kao reptilije u treset, zauvek leći, moja jedina molitva ima još jednu reč:

Veliko Zlo, Nemilosrdnosti, trajna već kao najcrnji jesenji vetar,
učini taj bakar osvešćene krvi težim od sna preplašenog deteta,
učini tu prašinu dubljom od rane koju zadaje prijatelj.
Kao što neopozivo čini Reč, učini tako —
da se, nikad, ni bajkom, ne vratimo iz Podviga koji je Kazna,
da ostanemo ratnici koje je, kazaće, pohod omađijao, zauvek.

Avgusta, 1967.

deset pesama MARINE CVETAJEVE

Marina Cvetajeva, ruski pesnik, rođena je u Moskvi 1892. godine. Posle revolucije, 1922. odlazi u emigraciju, iz koje se vraća u Moskvu 1939. Početkom otadžbinskog rata poginuo joj je sin na frontu. 31. avgusta 1941. godine završila je svoj život, samoubistvom. Poezija Marine Cvetajeve je ostala među najlepšim stranicama ruske poezije dvadesetog veka.

* * *

Istinu znam! Bivše istine — na stranu!
Neka čovek čoveka na zemlji ne glođe!
Gledajte — veče! Gle — skoro i noć banu!
O čemu — pesnici, ljubavnici i vođe?

Već vetar leže i zemlja u rosi bdi.
Skoro će mećava zvezda u nebu stati.
Pod zemljom ćemo skoro usnuti i mi
Što na njoj ne dadosmo jedno drugom spati.

1915.

* * *

Dva sunca se gase (gospode, blag budi!):
Nebesko — i drugo usred mojih grudi.

Da oprostim samoj sebi da l ću smeti —
Što su me dva sunca skretala s pameti?

I oba se hlade — njihov zrak ne bije!
Ugasnuće prvo ono plamenije.

1915.

* * *

Ne slušah zapovest, pričest me videla nije.
Očito, dok nada mnom opelom ne okade —
Grešiću, kao što grešim, ko što sam ranije:
Strasno, sa svih pet čula koja mi Gospod dade!

Saučesnici, čiji su nagovori vreli!
Suprestupnici, vi učitelji moji najveći!
Mladići, deve, stabla, sazvežđa, oblaci beli —
Na Strašnom sudu ćemo svi skupa Zemlja reći!

1915.

* * *

Crvenim plodom
Oskoruša sja.
Pade list pod svodom.
Rodila se ja.

Svađao se sila
Zvona reski kov.
Subota je bila:
Jovan Bogoslov.

Još i danas meni
Dođe želja ta:
Da grizem rumeni
Gorki plod što sja.

1916.

* * *

Iz kamena je neko sazdan, iz glina,
A ja se srebrim, puna sjaja!
Sa delom — izdaje, s imenom — Marina,
Ja — smrtna pena morskog kraja.

Stvoreni iz ploti, sazdani od stena —
Vama grob i ploče još k tome...
U krstionici sam morskoj krštena,
Razbijana u letu svome.

Kroz svaku će mrežu i kroz srce svako
Samovolja moja da plavi.
Mene — vidiš kosu raspuštenu tako —
Od zemaljske soli ne spravi.

O granitna vaša lomeć se kolena
Sa svakim vaskrsavam valom!
Da živi pena, vesela pena,
Visoka, nad morskim žalom!

1920.

* * *

Trošnost, u kojoj dogorevam,
Sa ćutanjem posmatraš kletim.
Ti si — kamenit, a ja pevam.
Ti si — spomenik, a ja letim.

I najlepši je maj procvali —
Ništavan pred večnošću svakom.
Al ja sam ptica — i ne žali
Što podležem zakonu lakom.

1920.

* * *

I čemu služe plamenovi
Tom — ko se rastankom bavi!
Jednim talasom što doplovi —
Drugi val odnese plavi!

Udvorički, a gnevno, što bi
Za dragim puzila skora?
Ja, iznošena u utrobi,
Ne materinskoj — već mora!

Kao jabuku, grizi samo,
Druže, zemaljsku kuglu svu,
Pričajući s pučinom tamo
Ti ipak pričaš sa mnom tu.

Ko zemaljske devojke što bi —
Ne skrštaj ruke u krst svoj,
Kćeri, nošena u utrobi,
Ne materinskoj — već morskoj!

Ne, naše devojke ne plaču,
Ne pišu, ne čekaju glas.
U ribarenje opet ja ću
I bez mreža u skori čas.

Kakvu mi silu pesma dobi —
Ja ni sama ne znam o njoj.
Ja, iznošena u utrobi,
Ne materinskoj — već morskoj!

Kad morsku struju budeš hteo
Nekad da motriš sa broda,
Reći ćeš: »Morsku sam voleo!
Iščeznu ona sred voda!«

Da I si, pod vodom, posrebrena
To ti sred koralnih gora,
Kćeri, u utrobi nošena,
Ne materinskoj — već mora?!

1920.

* * *

Znam, umreću u zoru! Al od dve — u koju?
Ne odlučih — sa kojom — tek narudžbinom lednom.
Kad bih mogla dvaput da zgasnem buktinju svoju!
U večernjoj zori i u jutarnjoj, odjednom!

Nebesna kći — a krokom prođoh zemlju ovu!
S keceljom ruža. Ni klicu ne taknuvši koju.
Znam, umreću u zoru! Bog — noć jastrebovu
Poslati neće po labudovsku dušu moju!

Sklonivši nežnom rukom neljubljen krst, čisto,
Jurnuću u nebesa i zadnji pozdrav dati.
Prorez zore — i u mom osmehu to isto...
I u samrtnome dahu pesnik ću ostati!

1920.

* * *

S mišlju nekom, tek onakom,
Skrivenom, ko blago tajno:
Krok za krokom, mak za makom —
Obezglavih vrt slučajno.

Tako će u letu ranom,
Na kraj polja, u prisoju:
I smrt rukom rasejanom
Otkinuti glavu — moju.

1936.

* * *

Kad gledam lišće kako pada listom
I sleće na kocku kaldrme drvene,
Počišćeno — kao slikarevim kistom,
Skončavši sliku svršetka, kraj mene,

Ja mislim (već se nikom moje telo
Ne sviđa, nit moj izgled setom plavljen)
Kako je: žut jasno, zarđao smelo,
Jedan takav list na vrhu — zaboravljen.

1936.

Preveo s ruskog Stevan RAIČKOVIĆ

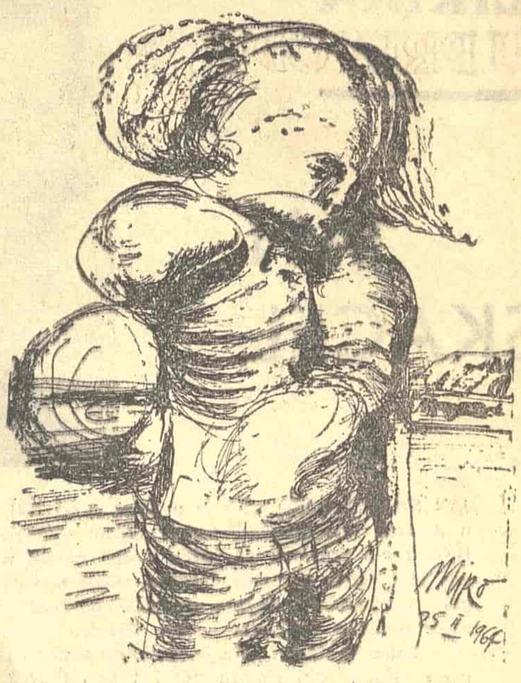

O POEZIJI MARINE CVETAJEVE

Branko VUKOVIĆ

NA POČETKU pesničkog stvaranja »po tragu sluha«, u dvadesetoj godini, Marina Cvetajeva je u svoj dnevnik zabeležila da su joj dve stvari na svetu bliske i omiljene — »pesma i formula«, odnosno »stihija i pobeda nad njom«. A 1932. godine, u poslednjoj dekadi svog pesničkog i životnog puta, ovu ideju, kao osnovno poetsko opredeljenje u procesu transponovanja životnih sadržaja u umetničko delo, pesnikinja je u eseju »Umetnost u svetlu savesti« dalje razradila:

»... Svaki pesnik je, na ovaj ili onaj način, sluga ideje ili stihije. Dešava se... samo ideje. Dešava se — i ideje i stihije. Dešava se samo stihije. Ali i u tom poslednjem slučaju on je ipak nečije prvo nisko nebo: tih stihija, strasti. Kroz stihiju reči, koja je jedina od svih stihija, od rođenja osmišljena, to jest produhovljena...«

Malo je pesnika koji su tako sudbinski, tako životno bili vezani za tu, najplemenitiju od svih stihija, za koje je poezija bila istovremeno i »nesreća« i »bogatstvo« i »sveta veština« i smisao života.

U jednoj literarnoj diskusiji Cvetajeva je izjavila: »To je stvar specijalista za poeziju. Moja je specijalnost — život«. A taj život je bio veoma složen, buran, težak, protivurečan. Cvetajeva je celokupnim svojim poetskim stvaralaštvom dokazala da se poezija ne stvara na osnovama, čak i najsuptilnijih, poetskih teorija, već na osnovama unutrašnjih, životnih, potreba, kao »odgovor na udar«.

»... Šta je ljudsko stvaralaštvo? Odgovor na udar, više ništa. Stvar u mene udara, a ja odgovaram, uzvraćam. Ili stvar mene pita, a ja odgovaram. Ili ispred odgovora stvari stavljam pitanje. Uvek dijalog, dvoboj, rvanje, borba, uzajamno dejstvo...«

To je jedan konkretan, borben i kreativan stav, na osnovu kojeg, kao i na osnovu one muževne, strasne, neobično snažne note u njenoj poeziji, koja ponekad podseća na poetski zamah Majakovskog, možemo naslutiti i jednu neostvarenu mogućnost širih poetskih zahvata. Cvetajeva je nosila u sebi iskrenu poetsku pobunu protiv konvencionalnosti malograđanskog sveta, protiv preživelih i dehumanizanih oblika društvenog života, ali, istovremeno, i pobunu protiv svega onog što se, makar i u ime progresa i novog, nameće spolja kao dogma u koju treba slepo verovati.

Književno delo Marine Cvetajeve je obimno i raznorodno. Pored pesničkih zbirki, Cvetajeva je napisala 12 poema, 7 poetskih drama i brojne prozne, kritičko-esejističke, memoarske i autobiografske radove. Pisala je mnogo. Za života je objavila samo jedan deo napisanog. Istraživači moderne ruske književnosti još nisu rekli pravu reč o njenoj poeziji. Pasternak je pisao »da najtotalnija od svih revizija i najznačajnije od svih priznanja očekuje Cvetajevu«. Možda će se uskoro ove reči Pasternakove i potvrditi.

Poezija Marine Cvetajeve predstavlja originalan, snažno intoniran i svež zvuk ne samo u ruskoj, već i u evropskoj poeziji dvadesetog veka. Emocionalna zasićenost, bujan temperament, sloboda i aforističnost poetskog izraza, intenzitet poetskog doživljavanja, neobično bogata i funkcionalna ritmika — sve ove osnovne i mnoge druge osobenosti poezije Cvetajeve harmonično se dopunjuju, tako da je teško reći šta je najbitnije u njenom poetskom stvaralaštvu. Ali ono što znači poseban kvalitet ove poezije je virtuozna muzička organizacija stiha.

Cvetajeva je očarana zvukom, ritmom. Ritam predstavlja polaznu osnovu u transponovanju poetskih sadržaja. »Stvaralaštvo je samo hod po tragu sluha narodnog i prirodnog. Sve ostalo nije izvorna umetnost, već literatura« — kaže pesnikinja u jednom eseju. A ritam i melodija nisu cilj, već sredstvo poetskog govora i uobličavanja poetskih suština (»tamo gde postoji prevlast »forme« nad »sadržajem« ili »sadržaja« nad »formom« — tamo suština nije nikad ni postojala«). Te suštine se u poeziji uvek kazuju veoma kompleksnim emocionalnim, misaonim i muzičkim strukturama, koje pesnik nosi u sebi pre konkretnog oblikovanja životnih sadržaja.

Melodija Marine Cvetajeve je isprekidana, nervozna, zadihana i, ponekad, u skladu sa intenzitetom emocija, disharmonična. Cvetajeva se najviše od svih ruskih pesnika, koji su pisali vezanim stihom, udaljila od tradicionalne muzičke strukture ruskog stiha, koji su pesnici od Puškina do simbolista doveli do savršenstva. Ona je u strogost metričkih formi unela stihiju slobodnih i snažnih intonacija, novu sintaksu i oplemenila ih nervoznom lirskom dra-

MARINA CVETAJEVA

matikom i dinamikom slobodnog stiha. Njenom izvanredno složenom poetskom senzibilitetu nisu odgovarale tradicionalne forme poetskog govora. Njeno uspešno zvučno oblikovanje vezanog stiha, odnosno verno transponovanje osnovne poetske intonacije, je složeno i uporno traženje reči koje odražavaju ne samo misaonu i idejnu dimenziju pesme, već i sklad unutrašnje emocionalne strukture sa muzičkom strukturom. Za tako virtuozno poetsko oblikovanje često nije dovoljno da se zvučno podudaraju samo zadnji slogovi, što u versifikaciji Cvetajeve u nekim strofama nije ni obavezno, već da se u celim strofama, zavisno od sadržaja, pa čak i kroz celu pesmu, ritmički smenjuju određeni zvučni efekti, određeni vokali, početni i završni slogovi ili iste, odnosno slične po zvuku reči. Te elemente unutrašnje muzičke organizacije stiha Cvetajeva je kao retko koji pesnik uspešno koristila. Ona ih je naročito funkcionalno koristila u poemama i poetskim ciklusima. Evo jednog od mnogobrojnih primera neobično uspelog muzičkog oblikovanja stiha:

»Kozjom stazom
Spuštanje. Gradska galama.
Tri devojke u susret.
Smeju se suzama.

Smeju se svim podnevom
Nedara, bilom morskim!
Smeju se nedužnim,
Muškim, stidljivim
Suzama tvojim
vidljivim
Kroz dadž — sa ožiljka dva! —
Dva bisera stida
Na licu borca.

Suzama tvojim prvim,
Poslednjim, o, gruni! —
Suzama — perlama bisernim
U mojoj kruni!«

(Iz »Poeme kraja«)

Smisao ovih stihova ne može se parafrazirati, jer rezonersko raščlanjivanje racionalnog i iracionalnog u njima, misaone i muzičke strukture, ideje i emocije je gotovo nemoguće i za shvatanje, odnosno doživljavanje ove poezije je često necelishodno.

Stih Marine Cvetajeve nema suvišnih reči i verbalističkih poetskih ukrasa. On je sveden na osnovne dimenzije i zasićen više zvučnim nego vizuelnim asocijacijama. Sažeta, izvanredno funkcionalna i muzički intonirana poetska sintaksa Cvetajeve zahteva od čitaoca maksimalne napore u dograđivanju poetskih vizija koje su često samo naglašene. Sama pesnikinja kaže: »Šta je čitanje, ako ne odgonetanje, tumačenje, otkrivanje tajnog, što je iza stihova, iza reči... Čitanje je pre svega suautorstvo. Umorio se od (čitanja) mojih stvari, znači dobro je čitao, čitao je najbolje. Umor čitaoca nije pustošan, već stvaralački, suautorski. Služi na čast i čitaocu i meni«.

Poezija Marine Cvetajeve nije autobiografska slikovnica, kao što je to na primer Jesenjinova poezija. Na osnovu njenih stihova teško da bi se mogla rekonstruisati njena biografija. Događaji koji su se zbivali oko nje, čak i oni veoma značajni, nisu nalazili neposredan odjek u njenoj poeziji, ako ih sama nije doživljavala u svom unutrašnjem biću.

»Šta je to spoljašnji događaj? — pita se pesnikinja i kaže: — Ako on dopire do mene (kao šum koji ne čujem), tada ga prosto nema, tačnije nema mene u njemu, kako sam ja izvan njega, tako je i on izvan mene. Čisto spoljašnji događaj je moje odsustvo. Sve što je moje prisustvo — događaj je unutrašnji«.

Prema tome, pevati o nečemu znači nositi to nešto u sebi, kao »stihiju« koja se na udar spolja oblikuje u »formulu«. Drugim rečima — pevati ne znači hteti i umeti, već morati. »Voleti more — obavezuje biti ribar, mornar... Ležati kraj mora ne znači voleti more...«

Čak i u najintimnijim, ljubavnim temama, poezija Cvetajeve nema onaj lični sentimentalno-kamerni ton, tako karakterističan za poeziju pesnikinja. Kao da ne peva o svojoj konkretnoj ljubavi, o susretima, o rastancima, već o svim ljubavima, svim susretima i rastancima na svetu. Kao da je doživljaj ljubavi samo povod da se kaže širi, univerzalniji doživljaj sveta, čitav jedan život, sveukupnost ljudske sreće, bola, sudbine.

Htela je da u svoj bol »uključi sav tuđi bol« da ga identifikuje sa tuđim. I u tome je uspevala kao retko koji pesnik. Nije opevala velike pokrete masa, velike događaje, iako je živela u doba kada je »uzdrhtao i izrastao« glas svakog velikog pesnika Rusije, doba kada je »tema Revolucije bila poruka vremena«, ali je na originalan i duboko human način pevala o pokretima ljudskih duša, o unutrašnjim bunama koje pokreću i usmeravaju, koje se svakodnevno upliću u život čovekov.

Govorila je da pesnik najbolje služi svome vremenu kada se vreme kazuje kroz njega, što ne znači da postoji i umetnost koja ne odražava svoje vreme, jer umetnost koja na specifičan način ne odražava svoje vreme nije umetnost već »restauracija«. Biti savremen ne znači služiti svome vremenu, biti njegov hroničar, ili još gore — nadničar, već kroz svoju umetničku individualnost kazati svoj doživljaj, svoje shvatanje vremena:

»Savremenost nije sve moje vreme. Savremeno je svedočanstvo vremena, to, po čemu se može suditi o njemu: ne poruka, već pokazivanje. Savremenost je sama po sebi — odabiranje. Istinski savremeno je to što je u vremenu večnog, koje je, osim svedočanstva o određenom vremenu, aktuelno uvek, savremeno — svemu«. (»Pesnik i vreme«, 1932). Prema tome, istinski savremeno je uvek u sadašnjem — »koegzistencija vremena, živi čvor krajeva i početaka koji se može samo raseći« (»Pesnik i vreme«).

U poeziji Cvetajeve prošlost nije samo istorija, legenda, fabula, literatura; i nije cilj, već sredstvo poetskog transponovanja doživljaja savremenog sveta i vremena.

LIRIKA U PREVODU

JAN SKACEL

JAN SKACEL (1922) učio je u Brnu a od 1941. bio na prinudnom radu u Austriji kao drumski radnik. Posle oslobođenja završio filozofiju u Brnu i bio redaktor pa jedno vreme radnik u preciznoj mehanici. Danas je urednik poznatog časopisa »Gost u kući«. Piše uglavnom pesme, peva s izvesnom ironijom, analitički posmatra život .U ljudskom životu ističe moralne vrednosti, »dobre stvari«.

Izdao je zbirke: »Šta je ostalo od andela« (1960), »Koliko prilika ima ruža« (1957), »Čas između psa i vuka«. Prevedene pesme su iz dve poslednje zbirke.

Dobre stvari

Od dobrih stvari ja volim vatru
i crno srebro zvezda
za pojasom noći.

Crno srebro i stare reči
kojima su glumili vitezove:
Podnesi ta tri udarca i nijedan više.

Od dobrih stvari ja volim dan
u koji proleće zauzdava dobre konje,
plave uzde
i ružičasta sedla.
Svake godine se vraća,
proleće, ta dobra ideja.

Od dobrih stvari ja volim našu ljubav,
onu staru
što ne rđa,
i ponavljam ti opet:

Jeste juče,
biće danas
i bila je sutra.

Podnesi ta tri udarca i nijedan više.

Stihovi u spomen I. Bablera

Možda sam nekad bio mali David
i uzimajući harfu
svirao svojom rukom
pred ludim i moćnim kraljem Saulom.

Riđasta čežnja pratila me u stopu.
Lutao sam po zvezdama, po noćima,
po tuđim vrtovima.
A tad je istina bila
slana ko udubljenje pod pazuhom.
Gazili su za njom momci s violinama
na drugu stranu reke.

Ujutru neispavan vraćah se kući
s izraslim petlovim perjem.
Iz kose istresoh modru glinu
a ruke mirisahu na mirtu.

O, bejah nekad maleni David
i s harfom u ruci
svirah sopstvenom rukom
pred ludim i moćnim kraljem Saulom,
Saula u ruci držaše koplje.

Kao i uvek i tad istina bejaše
tek slano udubljenje.
Svirah a znoj se slivao
niz sedam rebara.
U ruci imao je koplje.
Mogaše me na zid pribiti.

Crni miris proleća

Pregrštima punim vetar je jeo sneg,
bio je jak,
zaljuljao svetiljke,
a senke kuća zaigraše tad
nekakav asfaltni tanac.

I naša tela baci vetar u igru tu,
pretvori nas u divove,
ugljare divne,
dok živa ograda prosu
vlažan, crn miris proleća.

Prevela Nada ĐORĐEVIĆ

IZLOG ČASOPISA

PRAXIS

Najnovije »finansijske« teškoće

TREĆI BROJ ovog uglednog jugoslovenskog filozofskog časopisa izišao je u drastično reduciranom obimu; umesto obećanog tematskog broja »nacionalno, internacionalno i univerzalno« pojavio se samo jedan tabak sa aktuelnim materijalima o događajima u Poljskoj i sa kratkim objašnjenjem redakcije kako je do svega toga došlo. Časopis donosi izjavu redakcije povodom događaja u Poljskoj, pismo članovima redakcijskog saveta i njihove odgovore u kojima, na ovaj ili onaj način, podržavaju akciju redakcije i informacije o beogradskom reagovanju na poljska zbivanja. I to je sve, ili, tačnije, bilo bi sve da se redakcija nije smatrala, sasvim ispravno, obaveznom pred svojim čitaocima da ove drastično smanjenje objasni.

U toku tri i po godine izlaženja, kaže se u uvodnom saopštenju redakcije, »Praxis« je zauzeo izuzetno mesto među našim časopisima. Pored jugoslovenskih filozofa, oko »Praxisa« su se okupili mnogi inostrani istaknuti filozofi i sociolozi marksisti i neki »od najznačajnijih progresivnih filozofa i sociologa nemarksista«. Nije poznat nijedan filozofski ili sociološki časopis u svetu koji bi na sličan način okupljao najistaknutije svetske marksiste. U Jugoslaviji ne postoji nijedan naučni ili umetnički časopis koji bi na taj način okupio najuglednije predstavnike svoje struke. Sve ove činjenice predstavljale su dovoljan razlog da se očekuje da časopis »Praxis« dobije podršku u Zagrebu, u Hrvatskoj, u Jugoslaviji. »Međutim, dok je časopis doista dobio iskrene simpatije i podršku široke čitalačke publike i progresivnog javnog mnijenja — kaže se u uvodniku tog broja — reakcije onih koji drže ključne pozicije u našem javnom životu bile su često dijametralno suprotne. Umjesto izuzetne podrške, časopis je od samog početka doživljavao na sva tri »nivoa« izuzetne teškoće, od žestokih javnih napada do finansijske diskriminacije«. Početkom 1967. godine data su obećanja da će finansijska diskriminacija prestati. Na osnovu tih obećanja redakcija je nastavila da izdaje časopis. Suprotno uveravanjima odgovornih faktora dotacija se smanjila za tri do šest puta. Krajem 1967. situacija je postala neobično teška. Redakcija je apelovala na svoje pretplatnike da što pre uplate pretplatu za ovu godinu i da nastoje da časopisu pribave nove pretplatnike. Odziv je bio dobar (samo su studenti zagrebačkog Filozofskog fakulteta prikupili dve stotine novih pretplatnika), ali to nije moglo, bitno, da izmeni nepovoljnu finansijsku situaciju. U međuvremenu, dospeli su računi i zahtevi za neodložnu naplatu dugovanja, a štamparija »Industrijski radnik« odbila je da štampa treći broj »Praxisa« dok se ne izmire raniji dugovi, jer i ona sama ima finansijske teškoće između ostalog i zbog toga što u zajednici sa štamparijama u Sisku i Zagrebu, kreditira »Praxis«.

»Po našem mišljenju onemogućenje »Praxisa« bilo bi težak udarac stvaralačkom marksizmu i humanističkom socijalizmu u svjetskim razmerama«, podvlači redakcija ovog časopisa. Zato je redakcija i odlučila da štampa samo jedan predviđeni tabak uz uslov da se odmah isplate štamparski troškovi a da se tematski broj »Nacionalno i internacionalno i univerzalno« izda kao četvrta sveska, ukoliko taj broj uopšte iziđe. »Bila bi to svakako — zaključuje redakcija časopisa — zloslutna simbolika ako bi daljnje izlaženje Praxisa bilo onemogućeno upravo uoči broja posvećenog spomenutoj temi. U svakom slučaju, pa i u slučaju da daljnje izlaženje Praxisa bude onemogućeno njegovi urednici i suradnici i dalje će se dosljedno boriti za stvaralački marksizam i za humanistički socijalizam«.

Predrag Protić

IL PONTE

Još jednom o »Antimemoarima«

ZNAČAJNA i kontroverzna Malroova knjiga ne prestaje da uznemirava duhove, naročito duhove autorovih savremenika kojima je prisno i lično poznata istorija prve polovine našeg veka. Gotovo svaki novi komentator uspeva da nađe u toj knjizi odjeke nekih novih, svojih pitanja, pa čak i mogućnosti rešenja, odgovora. U tome ne izostaje ni Enco Segre, mada njegov tekst u »Mostu« zapravo predstavlja običan kratak prikaz knjige. Uvod u taj prikaz je jednostavno informativan i objašnjava Malroovim rečim razloge nastajanja dela (»Vreme je da moji savremenici počnu pričati svoje male priče« i »antimemoari jer odgovaraju na pitanja koja se memoriji obično ne postavljaju a ne odgovaraju na ona koja joj se postavljaju«), ali odmah za njim sledi jedno problemsko postavljanje smisla i značaja ove knjige koje po sadržaju osnovnih teza nije novo, ali po načinu izlaganja, po evidentnom doživljavanju problema jeste lično. Problem Malroov je problem Paskalov u svetlosti XX veka: kakav smisao ima ljudska sudbina i zašto se čovek stalno protiv nje bori uprkos svesti da će ga konačno sigurno progutati smrt? U svojoj mladosti Malro je na to pitanje odvarao etički: treba da se borimo za vlastito dostojanstvo protiv nereda koji je izvor nepravde i degradacije.

Ponovno, nedavno putovanje u Aziju i socijalna zbivanja ogromnih razmera koja su se tamo događala i događaju se, ponovo su postavila Malrou ista pitanja: kakav je smisao? Kuda sve ovo vodi? Ali ličnost koja odgovara na ova pitanja nije više mladi apostol energije već čovek u godinama pred kojim se otvara perspektiva smrti »koja cveta u onome što je u čoveku najjače, u starenju i u samim metamorfozama zemlje (zemlja podjednako sugerira smrt i svojim hiljadugodišnjim trajanjem i svojim menama, čak i kad su te mene delo čoveka), a iznad svega stoji, nezalečivo, ovo: nikad nećeš razumeti ono što je htela da kaže«.

U centru knjige je smrt, ali se postavlja pitanje može li se tim apsolutnim večitim metrom meriti život, tako ograničen i konačan. Život se može meriti jedino životom, akcijom, kako ga je ranije merio Malro. I rezultat ove poslednje knjige je priznanje pobede haosa, ničega: ono što čoveka tera na život je nešto iracionalno, neshvatljivo: njegova vlastita »ljudskost«. U poslednjem poglavlju reč je o preživelima iz Ravensbrika. Pomoću poređenja i analiza pokazuje se da novina nacističke organizacije nije u mučenju, ubijanju i gladi koji su ukorenjeni u istoriji, nego upravo u pokušaju da se čoveku oduzme ta njegova »ljudskost« i upravo je otpor tome pokušaju osposobio čoveka da živi do iznad i iza nade, do pobede nad smrću, nad fašizmom. Ta nedefinisana, elementarna »ljudskost« je u ovoj knjizi zauzela ono mesto koje je u ranijim zauzimalo čovekovo dostojanstvo. I ovo stalno suprotstavljanje beskonačnog (smrti) i konačnog (života) dovodi se sada u knjizi, na nivou estetske ekspresije, do zapanjujućeg klimaksa: nižu se jedno za drugim egipatske piramide i grobnice faraona pa palata Rajhsštata u Nirnbergu, odmah po završetku rata, pred kojom američki vojnici crnci pevaju spirituals, jedna ulica u Marseju, istorijska, nemirna, kristalni u zalasku sunca vavilonski tornjevi ćutanja, Cezar, muzej u Volteri, Sicilija, Kioto, Teheran, Gobinoova »Persija«, Meksiko, Mehmet Ali. Ova suprotstavljanja, ovo vrednovanje i traženje smisla totaliteta istorije ostavljaju utisak ambisa u duši, a na usnama čitaoca Malroovo pitanje: šta znači za XX vek otkriće XIX dinastije faraona?

Tvrtko Kulenović

SODOBNOST

Ivan Cankar i problem nekonformizma

OSVRĆUĆI se na vreme kada je delo »S l u g e« prvi put izašlo 1910. godine, kada su ga klerikalci ogorčeno odbacili a liberali prihvatili, Janko Kos u februarskom broju »S o d o b n o s t i« objašnjava u svom prilogu neumanjeno interesovanje i današnje kritike za aktuelnost Cankarevih dela.

Iz kritike Josipa Vidmara i Lada Kralja, predstavnika starije i mlađe generacije, Janko Kos uzima neka njihova osnovna opredeljenja: za obojicu kritičara Jermen je društveno politički borac, »humanistički aktivist«. Prema takvom Jermenu Vidmar je skeptičan, dok je Ladu Kralju ovaj »humanistički aktivizam« problematičan više zbog sumnje u unutrašnju istinitost nastojanja glavnog junaka. Iako između jedne i druge kritike ima razlika one su ipak manje važne u odnosu na činjenicu koju nameću: današnjoj kritici Jermen nije sam po sebi razumljiv, oformljen i opravdan. Nije li time Cankarevo delo najednom zašlo u oblast novih, a možda i dubljih problema i vidika? Pred nama se sam od sebe otvara put na koji su ukazali stavovi kritičara: vidimo zbog čega se glavni junak i danas čini problematičnim. Sa ovim se može postaviti i pitanje o umetničkom značaju i ubedljivosti dramske celine dela. Naime, kako je moguće da nam se Jermen čini slabačak, nedoteran, u socijalnom, moralnom i naravno estetskom pogledu, nepotpun dramski lik — a da »S l u g e« kao celina ipak još uvek odaju utisak snažnog, jedinstvenog, za slovenačku kulturu možda gotovo odlučujućeg dela.

Pred ovim pitanjima Janko Kos analizira Jermenovu ličnost s jedne strane kroz njegove psihološke osnove, a s druge kroz pozadinu njegove socijalno političke delatnosti. Prvi deo analize ličnosti objašnjava Jermenovu egocentričnost i narcisoidnost, prirodu više okrenutu pasivnom nego aktivnom samoljublju. Međutim, tek drugi deo analize treba da odgovori na bitna pitanja o ovoj ličnosti i delu. Šire sagledavanje ove problematike nužno upućuje na zaključke o nekonformizmu, odnosno kako i u kakvom socijalnom okviru se u »S l u g a m a« prikazuje problem nekonformizma. Po svom izvoru i značaju nije samo slovenački, već u evropskom smislu univerzalan. Problematika nekonformizma predstavljena je u Jermenu kroz tipično slovenački socijalni svet. Socijalni odnosi iz kojih izrasta Jermenov nekonformizam nisu posebno slovenački: oni su bili i dalje su karakteristični za bilo koje socijalno evropsko tlo, naročito manjih naroda. Istina je međutim da su se baš u »S l u g a m a« oni razotkrili kao reprezentativan uzorak slovenačkog socijalnog prostora i spojili se sa opštom problematikom nekonformizma. Tako bi moglo da se kaže da je drama o Jermenu kroz problem nekonformizma u živoj slici prikazala konkretnu socijalnu strukturu koja je za slovenačko društvo postala značajna na određenom stupnju njegovog razvoja. Umetnička vrednost »S l u g u« je u priličnoj meri posledica činjenice da im je u određenom obliku uspelo da obuhvate socijalnu sadržinu koja nije izmišljena, ali u vremenu i prostoru istinita, izvanredno tipična i postojeća. Iako su likovi pojedinaca koji sastavljaju svet »S l u g u« u mnogo čemu psihološko i moralno nedovršeni, socijalna sadržina dela je ipak tako jako prisna i životvorno uhvaćena da nosi celinu na svojim ramenima. »S l u g e« su sažeto svedočenje o jednom od socijalnih modela koji su u Sloveniji bili ne samo mogući, već i prisutni. Otuda je možda moguće razumeti izvore i prirodu kritike koja se u poslednje vreme bavi nekim pogledima Cankara. Svi najrazličitiji stavovi kritike: da li su »S l u g e« ubedljivi socijalni model slovenačkog društva, da li je socijalna struktura u »Slugama« danas već sasvim nestvarna — svi ti stavovi se konačno prepliću sa veoma različitim pogledima na nekonformizam, na smisao, značaj i ulogu njegovih stavova u današnjem a i u budućem vremenu. Vreme će samo pokazati koji je od ovih sudova istinit, a time presuditi i o vrednosti Jermena i njegovog nekonformizma.

Ljubiša Đidić

ZAGONETKE TRAJANJA

Nastavak sa 3. strane

nuo u tamne predele smrti, život je postajao veći haos. On je kao malo ko predosetio smrt i ona je bila njegova misaona i emotivna preokupacija, ali u svojoj suštini on nije bio pesimist; Kosovel je s uzbuđenjem mladog čoveka tragično doživljavao podmuklu snagu smrti koja *njega* razara, ali koja nije u stanju život uopšte da razori. Jeste Kosovelova poezija nosi u sebi mračnu ekstazu smrti, ali to nije osuda života već polemika s njim, nepriznavanje onih mračnih sila koje obezvređuju čoveka. Dakle, u pitanju je jedno veoma zrelo etičko razmatranje čovekovog položaja u životu; Kosovel veoma dobro hvata socijalne i političke protivurečnosti nastale posle prvog svetskog rata ali on ne ide za tim da ih vulgarizira kroz površne utilitarističke i političke simbole, koji su u suštini isuviše otvoreni i pristrasni. Suočen sa tom činjenicom Kosovel izrasta u buntovnika i jednom rezigniranom hemijskom, fizičkom i matematičkom simbolikom pokazuje da je čovek integral — suma beskonačnosti.

Kosovelove pesme ne nose u sebi idiličnost života, one otkrivaju njegove drame, unutrašnje sudare, onaj teški, magični oganj koji plamti iz svakog srca, otkriva nervoze, trpljenje, patnju, tugu, neizvesnost, krvavu buru svoje epohe u kojoj ljudi smrt doživljavaju kao veselje — to znači pesnik otkriva slom ideala. Kosovel je retko kad idiličan, on ne druguje s travama, vetrovima i pticama, on druguje sa smrću, njega preokupira moderna civilizacija, preokupiraju ga nauka i njeni složeni simboli, njene magične tajne i on pokušava da im se približi, da uđe u njihovu srž — zato u svojim lirskim vokacijama života ljudski smisao hoće da vidi kroz matematičku egzistenciju — kroz integrale, kroz matematičku verovatnoću, kroz brojanje beskonačnosti, kroz integrisanje, kroz algebarsku intuiciju, kroz mreže i strukture, kroz aritmetičku sredinu, kroz teoriju relativiteta, kroz igru atoma, kroz torpedo i crvene rakete; zbog toga u njegovoj fakturi stiha ima vrlo često matematičkih znakova jednakosti, podudarnosti i beskonačnosti. No Kosovelova poezija nije ostala samo u znaku matematičko-fizičke simbolike ona je duboko prožeta i filozofijom egzistencije, ona ima i istorijsku vokaciju, veoma sugestivno i analitički evocira socijalne i političke probleme svoga vremena. U svemu tome najbitnije je da je Kosovel uvek bio pesnik i da je svaka njegova pesma čista, lepa, jedra, zrela, produhovljena i promišljena, sva je ispunjena životom, nemirima, ispunjena je slutnjama koje se javljaju u njemu; ima pesama koje su sumračne, u kojima su nade pomračene a životna perspektiva sužena, smisao života iz temelja poljuljan; te su pesme gorke i kao noževi se zarivaju u čitaočevu svest, stvaraju u njemu buru, pobunu, otpor — čitalac ne želi svest o smrti ali je ona neminovna, on traži vidovitost, prevladavanje, traži glas hrabrosti, smele poteze koji rastvaraju tajne života. Kosovel je to znao i otimao se tuzi i melanholiji, pokušavao je da se izdigne iznad njih i da ostvari aktivistički odnos prema svetu, pokušao je da svoje osećanje smrti nametne kao povod za rvanje sa životom, kao potrebu za njegovom korekturom, za njegovim spašavanjem od etičke podvojenosti ljudi. Upravo u momentima kad je Kosovel bio zaokupljen etičkim i filozofskim razmišljanjima o smislu i besmislu egzistencije njegove su pesme postajale suptilne u izrazu i prefinjene u osećanjima, stilski i izražajno su postajale kompaktne, cele, sažete i dovršene, tada su dobijale novu i neponovljivu strukturu i dinamiku, eksperimentalno sugestivnu i savršenu, lirski jezik je u tim trenucima dobijao ne samo nove dimenzije već i sasvim novi kvalitet; niko nije tako pevao, niko tako snažno raspevano, tako poneseno, gorko i duboko, ekstatično, silovito, ali estetski čisto i ta čistota nadahnjuje, fascinira, pokreće sva čula, puni misli, otvara vidike, sjedinjuje prostore. Neminovno je onda reći da je to poezija jakih strasti, iz dna bića je potekla, to je poezija duboke strave, lirika teških slutnji i nemira, unutrašnjih potresa, tutnjava i vatri, unutrašnjih prenapregnutosti, muka i melanholičnih rezignacija. Pored svojih psiholoških i ontoloških kvaliteta, koji su bez premca u ovome veku u našoj poeziji glavni kvalitet Kosovelove poezije je u njenom osećanju jezika; ovde je jezik našao jedan sasvim novi prostor za svoju imaginarnu igru u kojoj je ostvario i novi kvalitet misli i osećanja; pesnik je oslobodio reči od ćutanja, otvorio je njihov unutrašnji fluid i nadahnuo ih novom snagom i one otvorenije i smelije prate sve tokove čovekovog života, izražavaju ih u jednoj novoj orkestraciji do dna.

Milivoje Marković

Miro GLAVURTIĆ

Detinjstvo

Kako prolaze godine sve jasnije vidim
Sebe kao dečaka s vaškama u kosi
Išli smo, o Bože, po drumovima bosi.
Nastojah tada i zemlji da se svidim.

Pridružih se ljudima koji su klak pekli.
Videh Izabelu kako sedi na čapri
Spominje Gorkog, Lenjina i Kapri
I neke ljude koji su utekli.

Oficir jedan uze kremen i trud.
Psovao je gadno Rusiju krvavu.
Kad leto prođe ja mu videh glavu
Čudno probušenu i njegov krvav odsečeni ud.

Bio sam lud; imao svrab i tifuske vaške.
Čitao de Mestra šta pisaše o papi.
Jahah go na konju dok nebo ne iskapih
Ko plavo piće usred gozbe vraške.

Od toga pira i sada se stidim.
Išli smo, o Bože, po drumovima bosi.
Ponekad sâm, sa vaškama u kosi.
Kako godine prolaze sve jasnije vidim.

Beograd, 1967.

Babilon

Gordi Babilon s kulom koja nebo para nagoni ljude da hule
Svevišnjeg. Pustoš je osvojila mesto gde beše žrtvenik
A to znači da sinovi svetlosti i usamljeni vernik
Koji osta u ovom mraku napuste užas i memlu puste kule.

Kockari zgrću zlato na beloj ploči gde žena se svlači i osta
ležeći na mestu gde bi kralj morao da sedi.
Dok krunu, gle, meće na glavu zver od koje se krv ledi
I dok bledi sin svetlosti odlazi preko jedinog mosta
Preko pustinje i iščezava u plaveti neba,
Kojeg ne mogu da zderu neboderi Babilona.
Ovde je negde kapala krv zlosrećnog Vijona,
Ovde je visio Nerval ko svetiljka pusta pod krilom galeba.

Nek beži ko može k nebu koje svakog čeka.
Prignite glavu i ne okrećući se otiđite ćutke.
Vidite kako se jezici mute u carstvu velike prostitutke
Kroz koje protiče jedna krvava reka.

Rajmond Lul

Velika zvezdo što blistaš u ćeliji Rajmond Lula
Osvetli rukopis koji piše na ruke velikog kneza.
Od Majorke do Pariza ko crvena nit krv viteza
se prosipa i kao rukopis knjige što iz Istambula

Skoroteća na hitrom konju dalje odnosi prema Smirni.
Neobična lampa obasjala je glavu mudrog muslimana
i listove dok čita iz drevnog Korana
I dok čita tajne neba u čas ponoćni i mirni.

Detinjstvo je njegovo ko velika rana u krilu Islama.
U alhemiji otkri kamen mudrosti u kabali grm s korenom u nebu
Reč što telom posta, umre na drvetu i osta u hlebu,
Nađe u hrišćanstvu kao novu krv u svojim žilama.

Rajmond Lul primi znak krsta i upozna Hrista.
Nađe novi hleb, novo vino i nebesa nova.
Je li to ono zlato što htede da pretvori iz olova
Dok u ćeliji njegovoj čudna zvezda blista.

I dok ga nekrst kamenuje Rajmond Lul katedralu zida,
Od istog kamenja koje po njemu pada
Na trgu onog nevidljivog grada
Kojeg prvi put vidi na ivici vida.

Nikola Flamel

Živijaše jednom mudrac imenom Nikola Flamel
A stari toranj Sveti Jakov čuva otiske njegovih prsti.
Viđen bi kako se na kuli kao hrišćanin krsti;
To je po sebi pisao reč koja je kao plamen.

To je na čelu crtao projekat velikog hrama
Kolenom dodirujući kamen na vrhu svoje kule
Prstima dotičući grudi koje su već bile trule
Pune prašine kamenja koji se klesao dole dok tama

Ne bi prekrila reku i Brdo mučenika.
Na kuli je trebalo postaviti još samo jedan kamen.
Viđen bi kako se krsti prstima nalik na plamen.
Tako je posvedočilo nekoliko šegrta, njegovih učenika.

Ruke je sklapao k nebu kao da pokazuje krov na kuli
kako će da se sklopi kad se delo okonča.
Temenom doticaše nebo i nikad više ne siđe
Dole gde se skupljala rulja da na delo njegovo huli.

Kažu da je umro i da sad počivaju u miru njegove kosti.
Ali nađoše na kuli kamen koji se čudesno uklopi u njegovo delo,
Možda od kamenog praha što je skamenilo njegovo telo.
U njegovim grudima stvarao se kamen mudrosti.

PRIČA »KNJIŽEVNIH NOVINA«

maske od porculana

Vladimir STOJŠIN

— KAKO SAM MOGLA tako da upropastim svoj život, zašto nisam pokušala u pozorištu, želela sam da budem balerina — rekla je Draga Dimitrijević.

Madame je promašila život jer nije postala balerina, kako je to tužno, kada je dolazila zima i vetar vukao ulicom novine i tople iskrivljene starce želeo sam da odem, madame je to osećala. Stajao sam pored prozora, ona je ležala na sofi. Ona me je posmatrala. Gospođo, ja to samo dokono napuštam naše svakodnevne sobe, u ovo veče, dok se neka ružna prljava mačka ruši sa simsa i promiču nekakvi zakopčani automobili, gospođo, spavali ste pored prozora, sanjali ste da ste mrtvi, vaše su usne drhtale, probudili ste se i rekli: sanjala sam da sam umrla, kako je to stravično.

Vodovod nije u redu, čuje se šuštanje iza zida, mesecima slušam šištanje vode, u početku mi nije smetalo, vodovod je užasno star, cevi ispadaju iz zidova. Draga Dimitrijević je stavila naslonjač ispred zida da se ne vidi vlaga.

Draga Dimitrijević leži na krevetu, stavlja tople obloge na lice, to će da zategne njenu kožu. Ona se muči da dotera kožu, ja nju volim, uzimam je za ruku, vodim po sobi. U ponoć će izaći u šetnju, kaže da je posle tog sa oblogom za njenu kožu odličan topao noćni vetar. Luta noću sa profesorom Beksedićem, sa zabačenim uličnim psima, starim vojnicima, sa svojim prijateljicama iz 1930.

Šta se zbiva u sobama sa starim ženama? Voleo bih da iznenada upadnem u stan neke stare balerine, uvek sam to želeo. Sobe imaju vonj pomade, trljanje kože produžava život po sobama, stare susetke traju nešto duže nego što zaista traju. Čitav dan provodimo tako: Draga Dimitrijević drži tople mokre obloge na kapcima, spuštao sam roletne, sedeo sam pored nje na podu, gurao sam je glavom, madame je umotavala glavu u kraj svoje haljine.

— Kako je to prokleto voleti osobu kao što si ti — govorila je.

Oblačila je moje pantalone i išla u susedstvo, gurala je rukavice u moj kaput. Poljubio sam je kao devojčicu, u kosu (jednoga dana čučaćemo pored kreveta, bolesni, uredićemo sve to bez galame, kao što priliči ovoj kući, bićemo stare suve osobe koje su teško obolele, dodirivaćemo se ramenima).

— Pusti me da plačem. Nije to ništa — govorila je gurajući glavu u odela u ormanu. Uvek je tako plakala, išla je do ormana, onda je gurala lice u postavu mojih kaputa, ruke su joj ostajale iza leđa, širila je prste i prigušeno kričala. Posmatrao sam je u ogledalu, ona je u tom ogledalu provela četrdeset godina, sada u njemu plače, čupka svoje rukave, ja joj govorim o svom detinjstvu, o srebrnom svećnjaku koji je pripadao majci i ona trese glavom, govori mi o svom životu ali je ja ne razumem sasvim.

Ona stavlja porculansku masku na lice. Maže se pomadom. Ko li je izmislio porculanske maske koje će žene stavljati na lice? Da li je ta osoba bila ludak iz nekog teatra? Prva osoba koja je napravila masku od porculana bila je vezana za pozorišne dvorane. Gde je Draga Dimitrijević pronašla masku? Maska se raspada, ispucala je. Imao sam godinama u fioci fotografiju neke nemačke glumice sa porculanskom maskom na licu. Sve ovo što mi pada na pamet vezano je za tu fotografiju. Glumica se fotografisala potpuno naga i maska je skrivala njen lik. Maska je bila tako veštro napravljena da ne možete dugo da otkrijete da li je to pravo lice, samo je jedan mali zarez na vratu nemačke glumice, gde se obrazina završavala, otkrivao da lice nije njeno. Pitao sam se zašto glumica želi da se prikrije iza porculana, da li zato što se fotografisala naga, izraz koji ima na staklastom zaklonu nije njen, možda ima sasvim posebnih razloga da se krije iza izraza koji je ipak samo u porculanu. Držao sam tu fotografiju po svojim stolovima a onda je jednog dana više nisam imao. Zaboravio sam porculanski lik, porculanski izraz, porculansko pozorište, ostalo mi je u sećanju samo to da se neka žena krila. Fotografija nemačke glumice objavljena je u ilustrovanom magazinu bez njenog imena. Šta je uopšte značila spokojna porculanska maska? Sada kad više nemam tu fotografiju možda bih to mogao da odgonetnem. Ko će znati motive koje je imala glumica. Možda je nosila masku zato što je tako zahtevao njen fotograf, ili čak nije ni zahtevao već se maloj nervoznoj glumici činilo da je mora imati zbog njega. Ona je volela fotografa ali on to nije primećivao. Verujem da je nemačka glumica jednog dana bacila sa prozora svoju masku, otvorila je prozor na maloj ugnutoj sobi, prsti su joj drhtali, posmatrala je ulicu kojom prolazi raznosač mleka, bacila je masku i brzo zatvorila prozor. Svejedno da li se događalo baš tako. Možda je masku nosila u svojoj garderobi, fotografiju je napravio njen ljubavnik, fotograf Broh, Maringer, Albah, Rodenberg ili čak suludi Mandrino. Fotografisao je nagu i onda su to objavili u nedeljnom broju ilustrovane minhenske revije. A jednog dana čitava mala istorija iza porculanske maske dospela je u moju fioku.

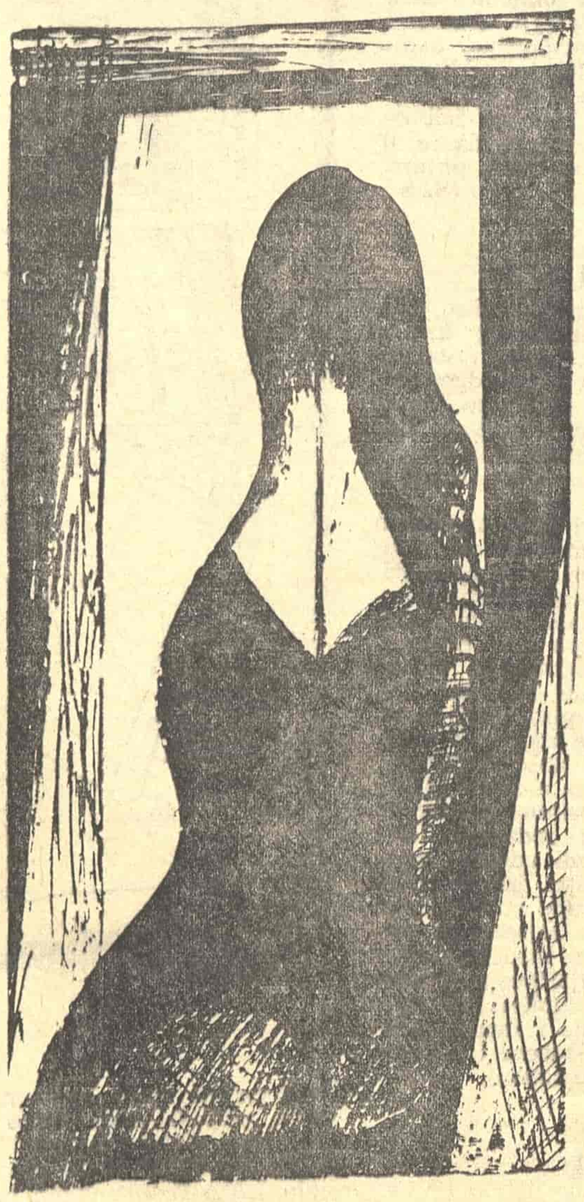

ILUSTROVAO HALIL TIKVESA

Draga Dimitrijević ima čitavu gomilu preparata za kožu, ona je takođe isecala novine. Isecala je adrese sa ponudama za stan, još dok je želela da napusti advokata. Vadila je iz novina adrese ljudi koji su prodavali pse, isecala je adrese predratnih vojvođanskih političara, reklame preparata (»Galmanol«, protiv znojenja, laboratorija g. Milutinovića, preko puta kina Uranija; »Lea«, voda za ljuštenje, kozmetika, Sombor, vlasnik Roder Leona; specijalna sredstva za ulepšavanje, sredstva protiv pega i fleka, sredstvo za zaustavljanje ispadanja kose — može se kupiti kod »Markize« . . .)

U nameštaju ima mirisa Drage Dimitrijević, ima mirisa njene kože, znam to kada izađe iz sobe, miris ostaje na nameštaju, njen miris se zadržava dok leži sa ubrusima oko vrata, kada soba više nema njen vonj stvari u sobi su mrtve. Ona se čitav dan trudi da dotera svoju kožu. Često se pitam di li nije sve to činila u jednoj jedinoj želji: da ja ne budem njom nezadovoljan. Ja sam se takođe trudio da ona ne bude nezadovoljna, da ne govorimo o stvarima o kojima ona ne želi da razgovaramo uz taj sto na koji je naslanjala malu zgužvanu ruku u rukavici, uveče, kada sam vezivao mašnu i kada smo išli u sparušen kino kao da se otiskujemo u kakav letnjikovac.

Trebalo je da prođu 43 godine, da Prodanovića vidimo iza bioskopa sa nekakvim psom koji nije čak ni postojao pa da razumemo neke njegove motive. Međutim, student nije pokušavao da nas uveri u to sa Dragom Dimitrijević i tako je za nas za sve te godine ostalo bez odgovora pitanje: zašto je odabrao baš te sobe kroz koje je prolazio.

Čujem korake u hodniku, koraci se približavaju, da li to neko prilazi vratima, želeo sam da zakuca na njih, uđe, voleo bih da je Tereza, ona dolazi ponekad, zašto ne dolazi češće, madame i Tereza se ne podnose. Koraci su ženski. Nije Tereza, mislim da bih prepoznao njen hod, sada je ta nepoznata osoba pred vratima, možda je neka glumica, ona zastaje, zakucaće, ponovo koraci, pančevačka glumica se udaljuje, čitala je pločicu na vratima. Ko bi mogao doći, neka prijateljica Drage Dimitrijević iz školskih klupa, one su isto, one liče, žene koje provedu duže vreme zajedno liče jedna na drugu.

Na prozorima su zastori od pocrnele trske. Ako godinama živite iza tih zastora oni se uvuku u vas. Trska truli. Truli moja kosa, truli kosa Drage Dimitrijević. Držim advokatova dokumenta u ruci, ali mene ne interesuje šta je u njima. Madame je posmatrala advokatove hartije, onda je rekla:

— Da li sam ja kriva što je on umro, što je sada na groblju? Nisam, znam da nisam kriva, ali ne mogu da se otmem takvoj misli, osobito noću. Kao da mu dugujem nekakve stvari po kući. Volela bih da mu vratim njegove knjige, njegove advokatske razgovore, često mi je pričao o stvarima u sudu.

Brisala je oči krajičkom zavese. Zašto pričamo o advokatu, ja znam da su ove stare kuće pune istorija u kojima su sumnjivi političari, advokati, izgubljeni psihijatri. Njeno se lice menja dok govori ali ja ne znam šta znače promene na njenom licu, upinjem se da to dokučim ali je njeno lice opet izmenjeno. Nju leče gipsom. Neka žena sa pristaništa joj je rekla da pokuša sa tim. Ona lepi gips na kožu. Stavlja gips na bore ispod očiju, stavlja zamazane jastučiće na vrat. Vodio sam je u napuštene kuće na pristaništu, ležali smo na gvozdenim krevetima, strahovala je da će neko naići ali nije niko dolazio, plašila se da će vlažna tavanica pasti na nas ali nije pala. Doći će Beksedić, rekla je, ali Beksedić nije došao. Terao sam je da se svlači po uglovima, govorila je da sam propali prljavi student. ja ću je jednog dana ostaviti u nekoj od tih kuća i ona će da završi u reci, govorila je besmislice: u novinama će da piše, naduven ženski leš nađen u reci, leš leži i dosađuje se u prosekturi, pozivaju se osobe koje bi ga mogle identifikovati, verovatno je u pitanju umorstvo nekog studenta. Tebe će da uhapse, šta ću ja onda bez tebe, ne bih volela da budem mrtva i da budem sama. Smejala se ali je bila tužna. Lepršala je po sobi, gurala me prema vratima, želeo sam da ostanemo u napuštenoj kući.

Ona drži obloge na licu, dodirujem njena usta. Kada bih ja otišao šta bi se dogodilo sa njom? Ima u fioci veliku količinu tableta za spavanje. Da li bi ih upotrebila? Ovaj grad je poznat u svetskim statistikama po broju samoubistava. Ubijaju se uglavnom žene.

Ponekad smo Draga Dimitrijević i ja uveče zajedno čitali. Ne znam da li bi mi se to još dopadalo, prestali smo sa tim. Na noćnom stočiću stoji lampa sa abažurom od pletene slame, njeni krejoni, četvrtaste kutijice sa pomadom. Madame pažljivo povlači papirnom maramicom preko vrata, preko usana, otkida umašćene krajičke maramice i spušta ih u vazu. Čuje se lupa tramvaja. Mene uzbuđuje lupa starih tramvaja. Draga Dimitrijević spušta knjigu na pod.

Zvjezdana ZAFIREVIĆ

MI NEDOVRŠENI U SVIM TIM RUKAMA

Prije nego odnesu tu šutljivu svjetlost
to nije oporost to je briga.
Kakva igra u nedjeljno poslijepodne. Zvuk
talasanja, te strelice
hoću k tebi zbog njih
u visinama izvori nekog postojanog bljedila.
Krik.
Svetost vode hoće druge ruke
Ti prsti užareni u praznini prostora, naoružani
laticama
ne želim krila zbog njih
svi prsti koji sastavljaju zajedno nečiju
sudbinu
oni sve ne mogu
i dlanovi u bunare zagledani, u dno. Za jednu
misao.
Ali vidim na staroj slici moja baka ima
ruke opuštene
i pričaju kroz paučinu lijeha, neumorno
s njima ili bez njih
sve će to i sutra biti nalik stvarnoj čežnji
u pritajenom razmišljanju. Nepobjedivo
isto kao s tobom ili bez tebe

Čarobnjak i vjetar kretanje

I onda su zavladale čarolije sjena
Eto vidiš kako ja mogu sve. To je rekao i
otišao.
Zelena kuća na rubu
a vjetar je polomio masline. U meni je nešto
zaplakalo
Sedam stotina divljih gorkih buba
Tko je zapravo on i što sam ja u svemu tome
zlo izlazi iz zemlje iznutra
u začaranosti hodanja nekud, kroz lišće ili
tišinu
ne smiješ ni pobjeći ni sakriti se.
Uzeti i vratiti, i opet vraćati i uzimati
otvori prozore, misli kao da i ne znaš
Reklo bi se da sam napokon otkrila sva
neslaganja
čudo duha čeka, zeleni mjesec, zelenu kuću
Vrijeme i njegov dom u nama. Stari lješinar.
Sasvim izmijeniti
(ili zakonitost, koju smo samo izbjegli)

Naš bijeli konj

Pa ti se ne sjećaš najljepšeg iz priče
izmišljeni jahači na rubovima
u divljini
vjetar je pozlaćen od odjeka tih stopa
kroz trave i smeđu rijeku,
do mene dopiru katkad njihove misli.
U grivi mu sunce sjedi
Njegova plava kuća, rijetki šumarci, i dim
i sve male životinje znaju da čeznu
On sluti da iza brda uvijek zalazi sve

KNJIŽEVNE NOVINE

Razgovor koji je sa generalnim sekretarom Međunarodnog pozorišnog instituta UNESCO-a Žanom Darkanom specijalno za »Književne novine« vodio Ilija Bojović

KONVENCIONALNO POZORIŠTE nestaje

GOSPODINE DARKAN, koje biste elemente sa područja francuskog teatra mogli istaći, u ovom trenutku, kao najznačajnije? Smatrate li da je Pariz i dalje centar pozorišne aktivnosti u Francuskoj i koje su se, po vašem mišljenju, pozornice afirmisale kao najreprezentativnije u izvođenju značajnijih pozorišnih dela?

ŠTO SE TIČE francuskog teatra, zaista nije lako u ovom trenutku odrediti šta je u njemu najznačajnije i najuticajnije. Mislim da je sasvim izuzetno za Francusku, nasuprot onom što se događalo prethodnih godina, da se ono najbitnije u pozorištu ne odigrava u Parizu. U stvari, najvažniji deo pozorišne aktivnosti danas se odvija na periferiji Pariza i u provinciji. Sasvim je jasno kad dođe neki stranac i kad od nas zatraži savet o onome što treba da vidi ili upozna iz oblasti pozorišnog života — u našem je interesu da mu preporučimo prevozna sredstva koja će mu omogućiti da poseti Sen- Deni, Obervil, Grenobl, Strazbur ili Burž. Očigledno je da se pozorišni život u Francuskoj odigrava van Pariza, a to je događaj koji je bez presedana ukoliko posmatramo prethodne godine, pa čak i vekove. Baš je to, možda, najznačajniji elemenat.

DA LI BISTE bili ljubazni da nas obavestite o ostvarenjima savremenog francuskog scenskog izraza. Koja dela, iz ovog područja, prikazana poslednjih godina, možete posebno istaći kao najuticajnija i najznačajnija? Kako, vi lično, gospodine Darkan, ocenjujete savremene francuske pozorišne pisce u poređenju sa ostalim savremenim pozorišnim piscima u svetu?

ŠTO SE TIČE mesta koja zauzimaju francuski pisci u odnosu na pisce drugih zemalja, to je veoma komplikovan problem. Poznato je da je francuski dramski teatar bio obeležen jakim uticajem Joneska, Beketa, i, s druge strane, Adamova, i da je upravo zbog toga u svetu izazvao neku vrstu pometnje. To je, naravno, pozorište koje ne može da bude podjednako i na isti način pristupačno svim gledaocima. Evo i primera: ako se Joneskova dela izvode bez ikakvih teškoća i problema pred studentskom omladinom Latinske Amerike, Japana ili Indije, i ako se ta ista dela predlože radnicima, koji nemaju dovoljnu kulturu, očevidno je da mora doći do izvesne nelagodnosti i nerazumevanja. Međutim, ako uzmemo, na primer, ono što je danas, možda, najznačajnije, talas mladih engleskih pisaca, postaje nam očigledno da oni ne unose nikakvu veću pometnju ni u strukturu, ni u jezik dramskih dela. Oni dovode do jedne vrste angažovanosti, posebno angažovanosti na društvenom planu, uključujući i intelektualnu i političku angažovanost. I sem nekoliko Saundersovih komada, očigledno je da jedan Pinterov komad, ili Vaskersov, Ozbornov, ili čak i neki Ardenovi komadi, mogu da privuku gledaoce i da budu shvaćeni od strane celokupne publike. To objašnjava činjenicu da u Londonu mladi engleski talas nailazi na prijem ne samo kod intelektualaca, već i kod najšire publike. To je možda jedna od najbitnijih razlika između francuskog i anglo-saksonskog teatra, jer ono što kažemo o Pinteru ili Ozbornu, možemo reći i za Olbija. Sasvim je jasno da je Amerikanac Olbi autor kome zaista možemo pristupiti sasvim slobodno. Međutim, kada je reč o Francuzima, o kojima smo malopre govorili (kazem Francuzi, Beket nije Francuz, ali je ipak većinu svojih komada napisao na francuskom), imamo zaista problema koji nas primoravaju da sebi postavljamo pitanja kao što je ovo: Da li je intelektualističko pozorište ono pozorište koje odgovara evoluciji teatra u pravcu njegove orijentacije na širu publiku?

KAKVE SE TENDENCIJE zapažaju, danas, u francuskom teatru, posebno među mlađim autorima? Interesuje nas trenutni izraz »avangarde« i njenih protagonista: Beketa, Joneska, pa i Adamova? Dakle, da li biste bili ljubazni da nas, ukratko, upoznate sa njihovim metodom, ciljem i rezultatima?

DA BISMO PRESLI na pitanje o francuskim piscima, reći ću da posle Joneska, Beketa, Adamova, dolazi jedna mlada ekipa koja probleme tretira na jedan daleko jednostavniji način. Uzmimo kao primer Armona Gatia, čiji je poslednji komad — »Javna pesma ispred dve električne stolice«, — to jest priča o Saku i Vanceti. Ono što je karakteristično za ovaj komad to je nešto što treba direktno da dirne publiku i u slučaju da joj neki pasaži promaknu. Tu postoji želja da se uspostavi kontakt sa publikom, sa gledaocem, kao što je slučaj i sa ostalim komadima ovog autora. Pomenimo Rože Planšona, koji nije samo režiser koga dobro poznajete već i autor, između ostalog, i »La Remise«, »Bele šape« i komada koji se prikazuju ovih dana, »Crveno, belo, plavo ili Razvratnici«. I tu postoji želja za angažovanjem: da se mnogo toga kaže, ali i da se bude shvaćen. Evo, dakle, već dva francuska autora. Postoje još i Vengarten, Žorž Mišel, Gi Poasi. Radi se, naravno, o ekipi mlađoj od Joneska i Beketa, koja više ne interveniše samo sa željom da sve ruši, već ima daleko konstruktivniju brigu. Još nismo u stanju da kažemo da li će oni preobraziti francuski teatar, ali možemo da kažemo da se za sve one koje sam pomenuo — Gati, Planšon, Vengarten — možemo interesovati, pratiti ih. Za njih možemo da kažemo da će u francuskoj dramskoj umetnosti predstavljati nešto zaista značajno.

DA LI, po vašoj oceni, izraz u današnjem francuskom teatru trpi strane uticaje? U kojim se vidovima oni bitno odražavaju? Šta je u njima dominantno i u kojim su razmerama oni prisutni?

DA LI JE OVO pozorište pod nekim spoljnim uticajem? Ne verujem. No sigurno je da u svetu postoji neki uticaj na koji se vrlo često nailazi. Ima ih više, pomenuću dva. Po mom mišljenju, najvažniji je uticaj Brehta, a, isto tako, između ostalih, za anglo-saksonsko pozorište — uticaj Pirandela. Očigledno je da su ljudi kao Olbi, kao većina mladih Engleza, bili dobrovoljno pod uticajem Pirandela. I u najboljem smislu, radilo se, znači, o unutarnjem uticaju, koji ide u dubinu, o uticaju koji je bio doživljen a ne kopiran. Mislim da je ta činjenica od izuzetne važnosti. Međutim, što se tiče mladih francuskih autora o kojima sam već govorio, svakako da možemo spomenuti Brehta, ne zato što nas njegova dela prisiljavaju da automatski pomislimo na Brehta, već možemo reći da su to sve ljudi koji su voleli Brehta, koji su ga poznavali i za koje je Breht bio pojava od vanredne važnosti.

HOĆETE LI REĆI nekoliko reči o mogućnostima uporednog postojanja klasičnog i ekspresionističkog scenskog izraza i u ishodu njihovog eventualnog objedinjavanja?

O UTICAJU avangarde na teatar govorilo se, možda, mnogo. Međutim, treba reći, mnogi su to pre mene rekli, da reč avangarda ne znači baš tako mnogo. Jer, kao što kaže Jonesko, već onog momenta kada smo avangarda, počinjemo da postajemo sadašnjost a zatim začelje. Mislim da je Jonesko i tu rekao ono što treba reći, — u svakom slučaju u odnosu na svoje delo. Drugim rečima, Joneska smatraju nekim ko je dobio zadatak da sve baci u vazduh! Meni to izgleda izvanredna definicija. Ja ne verujem da Jonesko misli da je njegov teatar model Tomasovog teatra. Verujem da je on želeo da sruši, da preseče, da je hteo da baci u vazduh sve ono što je bilo zastarelo, demodirano, sve ono što je bilo sklerotično u konvencionalnom teatru, i da je u tome sasvim uspeo. On zamišlja pozorište kao razbijanje avangarde. A to je, mislim, najbolja definicija avangarde koju možemo dati. Ona mora sve slomiti, kako bi drugi došli i gradili. I sada se baš nalazimo u toj fazi, veoma interesantnoj, u kojoj u raznim zemljama konvencionalno pozorište nestaje, a mi smo zabrinuti jer ne znamo kako će izgledati pozorište kroz nekoliko godina, recimo 1980. Možda možemo imati neko mišljenje, predosećaj. Mi veoma mnogo govorimo o totalnom teatru, a u stvari još ne znamo na koji ćemo način uspeti da za tu civilizaciju odredimo koju će ulogu imati baš to pozorište koje bi se inspirisalo svim normama teatra i predstava, muzikom, pesmom, dramom, dekorom, velikom režijom, pa čak i audio-vizuelnim sredstvima. Važno je da paralelno sa lomljenjem, o kome govori Jonesko, primećujemo da rušenjem starog teatra, koji više ne možemo gledati a da ne osetimo dosadu, podmlađujemo dela koja, van svake sumnje, moramo sačuvati. Sigurno je, kada je reč o klasicima, da je ovaj snažni pokret avangarde omogućio da se na divna dela od pre jednog, dva ili tri veka, primene, ako tako mogu da kažem, metodi čišćenja, koji su nekad dovodili do skandala, ali koji ipak ostaju neophodni ako želimo da se mlade generacije vežu za remek-dela ne samo zbog istorijskih, anegdotskih i dramskih zasluga u samoj konstrukciji dela, već i zbog izuzetnih kvaliteta za istoriju jezika, zbog samih literarnih kvaliteta. Znači da je jasno da nam je sadašnja etapa omogućila da očistimo sve ono na šta je već počela da pada prašina, i da ta klasična dela vratimo u život, da ih aktueliziramo. A to je, van svake sumnje, jedan veoma važan događaj.

ZAPAŽENO JE da u Francuskoj mnogi pozorišni pisci koji su pisali prozu, a kasnije prešli na scensko izražavanje, danas sve više pišu za televiziju. Šta mislite o tome?

OČIGLEDNO JE da je reč o veoma osetljivoj materiji, a uzrok je u prelaznom periodu u kome se nalazimo, jer mnogi autori, kojima smo, pošto smo videli i čuli njihove prve predstave, rekli — »bravo, evo nekoga koji će nam doneti nešto« — okreću se drugim oblastima, ukoliko nije pratio komercijalni uspeh njihova prva dela, a vrlo se retko događa da prva dela postignu komercijalni uspeh. Ima dosta mladih autora koji praktično već godinama ne pišu za pozorište i čuvaju svoj talenat, svoj način izražavanja za televiziju ili za radio. Po tom pitanju imam mišljenje karakteristično za pozorišnog radnika. Nalazim da je prirodno da se ljudi koji, i pored svoga talenta, ne zarađuju za život u pozorištu, obraćaju televiziji. Ali i tu je reč o prelaznom periodu. Moje lično mišljenje je da se pozorište nalazi pred trenutkom kada će ponovo zauzeti veoma važno mesto, kada će ponovo imati prvorazredni značaj. Lako je, bilo je lako, sada se više ne usuđujemo i da kažemo to, smatrati pozorište zastarelim zanatom, demodiranim, koga će televizija baciti u zasenak. Ni govora. Sigurno je da će televizija i radio ostati izvanredna sredstva komunikacije, ali sam ubeđen da ubuduće, kada budemo hteli da branimo i da snažno istaknemo neku ideju, da ćemo se obraćati upravo pozorištu.

aktuelnosti 15 DANA

Nastavak sa 2. strane

ni uslov za političku aktivnost naših studenata jeste njihova samostalnost. Realne mogućnosti angažovanja Saveza studenata su daleko manje od proklamovanih principa i potreba. Studenti treba da budu u stanju određene političke mobilnosti koju sve organizacije i forumi ističu, ali puko ostajanje na tome pokazuje samo jednu prazninu u političkom životu naših studenata. Treba istaći i to da postoji čitav niz zajedničkih problema naših studenata i radničke klase, koje bi trebalo zajednički da rešavaju, kao što su pitanje nezaposlenosti, pitanje lažne, prividne hiperprodukcije stručnjaka itd. Mora se izbeći samozadovoljstvo i hipokrizija, naročito ona moralna, koja počinje da zahvata sve slojeve našeg društva. Jer, naglasio je dr S. Vračar, studenti u uslovima samoupravljanja treba da deluju aktivnom kritikom i da se pojavljuju kao korektiv odluka raznih političkih foruma.

Zalažući se za oživljavanje političke akcije na Univerzitetu dr Lj. Tadić je takođe naglasio da omladina danas ne želi više one stare, koji su prestali kritički da misle i kojima je jedini cilj održavanje status quoa (katkad i zbog odsustva sposobnosti potrebnih za progresivan Univerzitet). Šta znači slobodan Univerzitet ako nije kritički Univerzitet? Ono što studenti upravo i žele jeste mogućnost kritičkog učešća u ravnopravnom dijalogu, i odlučivanja u jednom društvu. Dakle, nužne su određene promene na Univerzitetu. A od početnog zahteva za reformu Univerziteta samo je jedan korak za reformu celog društva. U tome treba videti i glavni razlog događaja u Poljskoj, jer su poljski studenti zahtevajući reforme na Univerzitetu ujedno ukazali i na raskorak između reči i dela birokratskih i konzervativnih snaga. Kritika postojećeg u buržoaskom društvu uvučena je u postojeće, tako da se ublažava raznim sredstvima i svodi na manipulisanje ljudima. Kritika, pak, u socijalističkom društvu, katkad, poistovećuje se sa opozicijom socijalizmu, jer se rukovodstvo jedne socijalističke zemlje izjednačuje sa samim socijalizmom, koji je, međutim, često bio kompromitovan baš od tog rukovodstva. Očigledna je činjenica stravičnog potcenjivanja duha i u kapitalizmu i u socijalizmu. Svoje izlaganje dr Lj. Tadić je zaključio: »Nismo li svedoci početka jedne permanentne revolucije koja ne želi da se naslanja na nasilje, nego da se, u duhu velike dijalektičke misli, postavi na misao«. **(S. S.)**

HRVATSKI KNJIŽEVNI LIST

NEDAVNO JE u Zagrebu izišao prvi broj »Hrvatskog književnog lista«, »mjesečnika zajednice samostalnih pisaca »TIN««. Glavni i odgovorni urednik ovoga lista je Zlatko Tomičić, a članovi redakcije su Ivan Boždar, Julije Derosi, Mihajlo Marušević, Matija Pokrivka, Joja Ricov i Veljko Vučetić.

U članku »Uz prvi broj« redakcija ističe da su joj prvenstveno na srcu »naš autor i naša briga« i podvlači da »danas kada je koegzistencija tako moderan pojam i kada se u našoj sredini dijalog nameće kao potreba za što efikasnije sprovođenje samoupravljačke društvene reforme, zašto ne bismo i mi, pisci koji se iz bilo kojih razloga ne mogu pojavljivati na stranicama naše književne štampe, imali svoj glas u svom listu«. U članku »Sloboda istine« preciznije se formulišu zadaci redakcije. Redakcija želi da uskladi odnose između umetnika i publike, izmiri pojedince i umetničke grupe i izgladi nesporazume. List će se zalagati za slobodnu diskusiju i za kritički razgovor bez ikakvih isključivosti. A kao osnovno načelo jeste »toleriranje prava na vlastite osjećaje i zanose, prave na vlastite misli, stavove i određenja prema sebi i drugome«.

PRIZNANJE ANTIKVARU BUČUKU

SVE LJUBITELJE starih knjiga i retkih izdanja prijatno je iznenadila vest da je antikvar Sadik Bučuk, dobio za svoj dugogodišnji rad sa knjigama visoko priznanje, koje se dodeljuje samo istaknutim kulturnim i društvenim radnicima — aprilsku nagradu grada Sarajeva.

Ovaj skromni čovek, koji je čitav život proveo među policama sa knjigama, pripada onoj danas tako retkoj vrsti kulturnih poslenika koji, daleko od bučne slave, predano obavljaju jedan veoma važan posao, tako dragocen za širenje štampane reči u jednoj sredini.

U njegovoj antikvarnici, kupac nije neko ko se dočekuje mrzovoljno, a ispraća bez pozdrava. U tesnoj prostoriji, budući kupac knjige oseća se kao u onim davnim vremenima, kada su antikvarnice bila mesta na kojima su se okupljali pisci, slikari i filozofi. Moderno vreme, koje od knjižara sve više pravi dragstorove, u kojima čovek nema vremena za izbor knjige, već izlazi sa prvom sveskom kriminalnog romana koji mu utrape, kao da nije dodirnulo antikvarijat u kome radi Sadik Bučuk. Zbog toga ovo mesto predstavlja jednu od retkih oaza kulture — neku ruku svetilišta knjige.

Žiri za dodeljivanje nagrade grada Sarajeva svakako je imao u vidu ove činjenice, kada je dao prednost Bučuku nad tradicionalnim primaocima nagrada.

M. Ka.

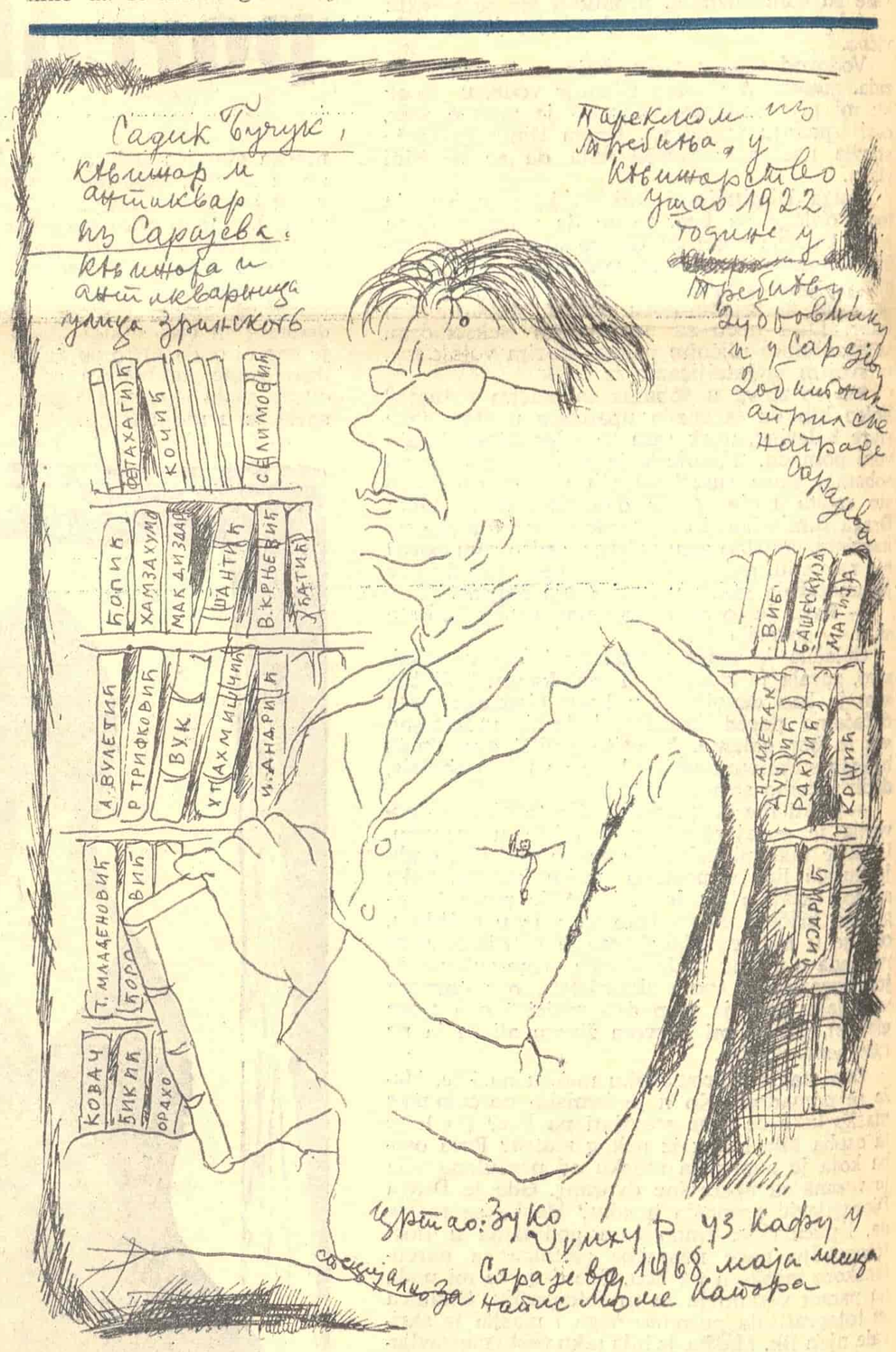

CRTEŽ ZUKE DŽUMHURA

Glavni i odgovorni urednik Tanasije Mladenović. Sekretar redakcije Bogdan A. Popović. Tehničko-umetnička oprema Dragomir Dimitrijević. Redakcioni odbor: Božidar Božović, Dragoljub S. Ignjatović, Bogdan Kalafatović, Momo Kapor, Miodrag Kolarić, Dragan Kolundžija, Mirko Kovač, Đorđe Lebović, Borislav Pekić, Predrag Protić, Dušan Puvačić, Dobroslav Smiljanić, Radomir Smiljanić i Branimir Ščepanović. List izlazi svake druge subote. Pojedini primerak 50 para (50 dinara). Godišnja pretplata 10 novih dinara (1000 starih dinara), polugodišnja 5 novih dinara (500 starih dinara). Za inostranstvo dvostruko. List izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće »Književne novine«, Beograd, Francuska 7. Telefoni 627-286 (redakcija) i 626-020 (komercijalno odeljenje i administracija). Rukopisi se ne vraćaju. Tekući račun broj 608-1-208-1. Štampa »Glas«, Beograd Vlajkovićeva 8.